

AMvB Dierwaardige Veehouderij – Reactie Dierenbescherming

1. SAMENVATTING

De Dierenbescherming maakt graag gebruik van de mogelijkheid om te reageren op de AMvB Dierwaardige Veehouderij. De Dierenbescherming staat achter de ambitie om te komen tot een dierwaardige veehouderij, maar constateert dat het huidige AMvB-voorstel hierin tekortschiet. In deze reactie gaan we per diersoort puntsgewijs in op de maatregelen die worden voorgesteld. Daarnaast willen we de volgende algemene punten meegeven:

- **Dierwaardige veehouderij moet gelden voor alle dieren**
De huidige concept AMvB richt zich op een beperkt aantal diersoorten, maar ook daarbinnen ontbreekt nog een aantal diercategorieën. Daarnaast wordt in de toelichting op het amendement De Groot/Van Campen gesproken over het later toevoegen van vier andere diersoorten, maar ook hiermee blijven sommige diersoorten of -categorieën buiten de scope van de wetgeving. Voor een dierwaardige veehouderij is het nodig om wetgeving te hebben voor alle dieren in de veehouderij, ongeacht de diersoort of -categorie, productiedoel of de markt (Nederland danwel export) waarvoor zij of hun producten zijn bestemd.
- **Gedragsbehoeften worden onvoldoende erkend en ingevuld**
Niet alle gedragsbehoeften komen terug voor alle diersoorten. Gedragsbehoeften worden pas erkend op het moment dat er maatregelen in werking treden om te laten voorzien in deze gedragsbehoeften, ook worden veel behoeften onvoldoende ingevuld met concrete maatregelen. Zo worden schadelijke huisvestingssystemen nog te lang toegestaan of niet volledig uitgefaseerd, wordt de bezetting onvoldoende verlaagd en krijgen niet alle dieren daglicht in de stal. Belangrijke aspecten zoals uitloop en weidegang ontbreken.
- **Veel maatregelen zijn te vrijblijvend**
Veel maatregelen hebben nog geen ingangsdatum, of einddatum voor uitfasering. Daarnaast wordt er sterk geleund op doelvoorschriften i.c.m. Gidsen voor Goede Praktijken. Hoewel dergelijke gidsen ruimte kunnen bieden voor innovatie, is het essentieel dat deze a) worden opgesteld of getoetst door onafhankelijke deskundigen, en b) dat ze handhaafbaar zijn. Beide zijn nu niet het geval.

Gebruikte afkortingen

AMvB	Algemene Maatregel van Bestuur
BD	Besluit diergeneeskundigen
BHvD	Besluit houders van dieren
GvGP	Gids voor Goede Praktijken
NvT	Nota van Toelichting
VKOD	Vleeskuikenouderdieren

2. ALGEMEEN

Al in 2002 werd door het toenmalige kabinet de belofte gedaan dat dieren binnen 10 tot 20 jaar niet meer aangepast zouden worden aan het systeem, maar andersom. Deze belofte werd in 2007 herhaald door minister Verburg. Nu, ruim 20 jaar na de eerste belofte, worden dieren nog op grote schaal aangepast aan het systeem, en zijn systemen niet ontworpen om te voldoen aan hun behoeften. De AMvB die nu voorligt is dus van essentieel belang, om deze stap nu écht te kunnen zetten. De Wet dieren stelt dat de veehouderij in 2040 dierwaardig moet zijn, en gebruikt hiervoor de principes zoals opgesteld door de Raad voor Dierenaangelegenheden. Deze AMvB moet hier invulling aan geven. Als Dierenbescherming zien we dat er een aantal goede stappen wordt gezet, maar ook dat belangrijke maatregelen missen, veel maatregelen risico lopen op uitstel omdat ze geen ingangsdatum hebben, en dat er veel gebruik wordt gemaakt van open normen, met als risico suboptimale invulling in de praktijk. Daarnaast wordt er veel geleund op het voldoen aan een reeks randvoorwaarden waardoor er veel mogelijke uitwegen zijn. Met deze AMvB wordt dus geen dierwaardige veehouderij bereikt. Hieronder zullen we per maatregel / onderwerp uit de AMvB een reactie geven, maar onze algemene oproep is om de AMvB ambitieuzer en concreter te maken om daadwerkelijk het doel van een dierwaardige veehouderij te bereiken in 2040.

2.1 Relatie convenant, AMvB en keurmerken

In de NvT staat *“Waar deze algemene maatregel van bestuur de voorschriften geeft waaraan elke houder van pluimvee, kalveren runderen of varkens na inwerkingtreding ervan zal moeten voldoen, is beoogd dat de afspraken in het convenant voorzien in omstandigheden voor een goede implementatie daarvan in de veehouderij.”*

Het convenant is een set afspraken tussen private en publieke partijen. Hierin zijn zowel dierinhoudelijke doelen gesteld, als afspraken gemaakt over de randvoorwaarden die nodig zijn om deze te kunnen realiseren. Er zit overlap tussen de doelen van het convenant en de maatregelen in de AMvB, maar ook verschillen. **Het is niet zo dat het convenant het vehikel is om de randvoorwaarden voor inwerkingtreding van de AMvB te realiseren.** Uiteraard zal dit deels wel gebeuren, gezien de overlap in onderwerpen, maar dit is geen formele taak van de convenantstafel.

Verder moet het in stand houden van concepten zoals het Beter Leven keurmerk van de Dierenbescherming geen doel op zich zijn. Dit wordt in de NvT gebruikt als argumentatie om de AMvB minder adequaat in te vullen voor dierwaardigheid (*“Daar komt bij dat de regels in de AMvB ook ruimte wil laten voor bestaande en nieuwe marktconcepten die eisen stellen die boven de wettelijke regels uitgaan. Hier is rekening mee gehouden en daarnaast is beoogd dat in het convenant dierwaardige veehouderij waar mogelijk afspraken worden gemaakt over de inzet van bijvoorbeeld private kwaliteitssystemen en keurmerken die eveneens de doorontwikkeling naar dierwaardige veehouderij bevorderen.”*). Dit moet niet als excuus gebruikt worden om geen solide invulling te geven aan een dierwaardige veehouderij in de wetgeving. Ook met een strengere invulling van de AMvB blijft nog steeds ruimte over voor bovenwettelijke concepten.

2.2 RDA-principes

De NvT noemt: *“Bij het stellen van de regels is de basisvraag steeds geweest wat als dierwaardig wordt beschouwd op grond van de vijf leidende principes”*. In het RDA rapport staat echter: *“Gebaseerd op het voorgaande komt de Raad tot zes leidende principes voor een dierwaardige veehouderij waarin het dier een positieve staat van welzijn ervaart.”*

- ➔ Werk vanuit **zes i.p.v. vijf leidende principes**. Het zesde principe (positieve emotionele toestand) komt weliswaar voort uit het voldoen aan de vijf voorgaande principes, maar bevat ook extra elementen die niet per sé gevat worden in de vijf overige principes, zoals een goede mens-dier relatie. Het zesde principe is het uiteindelijke doel van een dierwaardige houderij en mag dus niet ontbreken.

2.3 Evaluatie

Art. 2.79

In de NvT wordt gesteld dat de evaluaties kunnen leiden tot een aangepast moment van inwerkingtreding van bepaalde maatregelen – zowel eerder als later. In de AMvB zelf wordt echter enkel gesproken over een mogelijk later inwerkingtredingsmoment. Daarnaast wordt steeds enkel geëvalueerd of maatregelen die twee jaar na evaluatie in werking zouden moeten treden, daadwerkelijk dan in werking kunnen treden. Er wordt niet geëvalueerd hoe de voortgang is van maatregelen met een latere inwerkingtredingsdatum, terwijl dit wel nodig is, aangezien hierin ook **snellere voortgang plaats zou kunnen vinden** dan op dit moment verwacht. Het is extra nodig om dit te doen, omdat de termijn van twee jaar tussen evaluatie en oorspronkelijke inwerkingtredingsdatum, weinig ruimte laat voor het vervroegen van deze datum.

- ➔ Maak in de AMvB duidelijk dat de evaluaties ook kunnen leiden tot een vroegere inwerkingtredingsdatum.
- ➔ Neem in de evaluaties niet alleen de eerstvolgende maatregelen mee die in werking treden, maar ook de maatregelen met een ingangsdatum verder in de toekomst, om te bekijken of die eventueel een vroegere inwerkingtredingsdatum zouden kunnen krijgen.
- ➔ Zorg ervoor dat de onafhankelijke autoriteit de doorslaggevende rol heeft in de evaluaties.
- ➔ Reflecteer of 3 evaluatiemomenten voldoende zijn om tijdig in te kunnen spelen op knelpunten.
- ➔ Zorg ervoor dat het duidelijk is dat de wetgeving strenger gemaakt kan worden en dat dit ook daadwerkelijk gebeurt als dit nodig is voor dierenwelzijn (bijvoorbeeld het oppervlak per kalf verhogen o.b.v. nieuw uit te voeren onderzoek).

In artikel 2.79 wordt aangegeven dat de Minister binnen 5 jaar na inwerkingtreding van artikel I, II, III en VI van het Besluit dierwaardige veehouderij een verslag stuurt aan de Staten-Generaal over impact op de gedragsbehoeften. In hetzelfde artikel wordt gesteld dat 2 jaar voorafgaand aan de inwerkingtreding van een voorschrift een verslag wordt gestuurd aan de Staten-Generaal waarin wordt opgenomen: nieuwe inzichten over emissies van stoffen of gassen, de verwachte duur van vergunningverlening en de ontwikkeling van het verdienvermogen. In deze verslagen ontbreekt aandacht voor de voortschrijdende ontwikkeling in wetenschappelijke kennis over de gedragsbehoeften van dieren en maatschappelijk perspectief op dierenwelzijn.

- ➔ Voeg de voortschrijdende **ontwikkeling in wetenschappelijke kennis over de gedragsbehoefte van dieren en maatschappelijk perspectief op dierenwelzijn** toe aan de verslagen die worden opgesteld voor inwerkingtreding van een voorschrift.

2.4 Doelvoorschriften en Gidsen voor Goede Praktijken

Diverse artikelen in het BHvD: art. 2.26a, 2.45a, 2.46n, 2.61, 2.65g, 2.76a en 2.76g.

De AMvB bevat veel doelvoorschriften, waarbij wordt geleund op de Gidsen voor goede praktijken voor de nadere invulling. De Dierenbescherming ziet in sommige gevallen de voordelen van deze werkwijze in, omdat hiermee ruimte voor innovatie geboden kan worden. Echter, we weten ook dat doelvoorschriften **handhaving en toezicht ingewikkelder** maken, en dat dit voor **veel discussies en suboptimale praktijksituaties** kan leiden. Denk bijvoorbeeld aan de open normen voor stalklimaat, waar al jaren over gepraat wordt en waar de NVWA niet effectief op kan handhaven. Ook voor veehouders is dit frustrerend, omdat zij niet weten waar ze aan toe zijn, zoals ook te lezen is in de NvT over de agrarische praktijktoets (*“Daarnaast is over het type regels in de AMvB benoemd dat verschillende veehouders momenteel al merken dat ‘open normen’ in regelgeving leiden tot verschillen in de wijze van handhaving door de toezichthouder. Veel veehouders merken op dat, om voor consistentie en werkbaarheid in de praktijk te zorgen, duidelijk moet zijn op welke wijze veehouders aan de regels moeten voldoen en hoe de toezichthouder hierop handhaaft.”*). Daarom is het van belang om waar mogelijk toch te werken met middelvoorschriften, en om in het geval

van doelvoorschriften waar mogelijk ook een kwantitatieve ondergrens aan te geven. Bijvoorbeeld in het geval van omgevingsverrijking kan er ruimte zijn voor vrije invulling, maar zou voor pluimvee minimaal 1 ruwvoerbaal per 1000 dieren aangeboden moeten worden + andere vormen van verrijking. Verderop in deze reactie zullen we bij de verschillende punten aangeven waar een doelvoorschrift vervangen zou moeten worden met een middelvoorschrift.

Daarnaast hebben we grote zorgen over de **onafhankelijkheid en kwaliteit** van de Gidsen. De algemene tekst van deze artikelen luidt:

1. *De houder van [diersoort] maakt bij de bedrijfsvoering gebruik van een Gids voor goede praktijken die aanbevelingen bevat voor de naleving van deze paragraaf.*
2. *Een Gids voor goede praktijken is opgesteld door een sectororganisatie van houders van [diersoort], na overleg met ten minste een dierenwelzijnsorganisatie en ten minste een dierenwelzijnsdeskundige.*
3. *Het eerste lid is niet van toepassing wanneer er geen actuele Gids voor goede praktijken beschikbaar is die voldoet aan de in het tweede lid gestelde voorwaarden.*

Van deze artikelen legt het tweede lid te veel zeggenschap voor het bepalen of een middel al dan niet wordt opgenomen in een GvGP, en de wijze waarop dit middel wordt beschreven (bijvoorbeeld: minimum maatvoeringen) bij de sectororganisaties van houders van dieren. Een dierenwelzijnsorganisatie en een dierenwelzijnsdeskundige moeten worden geconsulteerd, maar deze hebben daarmee geen inspraak in de uiteindelijke opgestelde Gids. Dit wordt benadrukt in de Artikelsgewijze toelichting van de AMvB waarin de volgende zin is opgenomen: *“Dit “na overleg met” benadrukt dat de opsteller ervan verantwoordelijk is voor de inhoud van de Gids, en daarmee niet degene(n) met wie overleg heeft plaatsgevonden”*.

Het is momenteel al mogelijk voor de sector om met GvGP te werken, echter wordt hier in de praktijk geen gebruik van gemaakt. Dit geeft weinig basis voor vertrouwen dat de sector voor deze AMvB een goede invulling aan alle open normen zal geven middels een GvGP. Daarnaast stelt de sector zelf de status van de GvGP ter discussie, zoals te lezen in de reactie van LTO op de consultatie *“Volgens de toelichting is het opvolgen van de Gids voor Goede Praktijken niet verplicht. Er staat echter wel vermeld: ‘maakt bij de bedrijfsvoering gebruik van een Gids voor Goede Praktijken’. Voorkomen moet worden dat dit gelezen zou kunnen worden als dat de houder wel degelijk verplicht is om te handelen volgens de Gids voor Goede Praktijken.”* En: *“wat is de definitie van een dierenwelzijnsdeskundige? En waarom is de laatste een verplichting?”*.

Al met al is de basis onder de GvGP onevenwichtig en ontstaat een risico dat een sectororganisatie schermt met de consultatie van andere partijen, maar dat de vraag is of de consultatiereactie daadwerkelijk en/of correct wordt verwerkt in de uiteindelijke GvGP. **Opstelling of ten minste toetsing** door onafhankelijke dierenwelzijnsdeskundigen is essentieel om met dergelijke gidsen te kunnen werken.

- ➔ Neem in de AMvB minimaal op dat een opgesteld voorstel voor een GvGP eerst onderworpen moet worden aan een onafhankelijke, wetenschappelijke toetsing door dierenwelzijnsdeskundigen (zijnde: onafhankelijke universitaire dierenwelzijnswetenschappers met expertise voor die betreffende diersoort), voordat de GvGP wordt vastgesteld of goedgekeurd. Bij een aanpassing van de GvGP moet deze toets worden herhaald.
- ➔ De NVWA moet betrokken worden bij het opstellen van een GvGP. Zorg ervoor dat de inhoud van de GvGP zoveel mogelijk wettelijk bindend wordt zodat hier door de NVWA op gehandhaafd kan worden. De beoogde informatie die terecht komt in de GvGP is essentieel voor de daadwerkelijke invulling van een dierwaardige veehouderij. De NVWA geeft ook aan dat de rechter uitgaat van de wettelijke norm. Een GvGP kan daarin ondersteunend zijn.
- ➔ Vergeet ook hier niet om juist aandacht te besteden aan best practices voor bijv. natuurinclusieve systemen en andere “alternatieve” systemen die juist gangbaarder zouden moeten gaan worden.

2.5 Gedragsbehoeftes

In diverse artikelen worden voor diverse diersoorten de gedragsbehoeften vastgelegd in de AMvB. Dit wordt voor diverse diersoorten en diverse behoeften met een verschillende ingangsdatum gedaan. Er is voor gekozen om de aanwijzing van een gedragsbehoefte pas in te laten gaan, nadat alle voor die gedragsbehoefte noodzakelijke maatregelen in werking zijn getreden. Hiermee wordt dus de erkenning van het bestaan van een gedragsbehoefte afhankelijk gemaakt van tijdstip van ingaan van een bepaalde maatregel. Terwijl dit andersom zou moeten werken: uit de erkenning van een gedragsbehoefte volgt dat er maatregelen moeten worden ingesteld om te bewaken dat daadwerkelijk wordt voorzien in deze behoefte.

Daarbij is er vrij arbitrair gekozen welke maatregelen dan bepalend zijn voor de datum van het erkennen van een gedragsbehoefte. In de NvT wordt gesteld dat:

Om aan de gedragsbehoefte “thermoregulatie” te voldoen, is (1) een klimaatadaptatieplan en (2) de mogelijkheid tot zelfverzorging vereist. Het ironische hiervan is dat het beschikbaar hebben van een klimaatadaptatieplan, zonder aanvullende verplichting dat dit plan effectieve maatregelen moet bevatten en daadwerkelijk moet worden toegepast, in de praktijk niets betekent voor de behoefte aan thermoregulatie van het dier. Terwijl het gedragselement ‘zoelen’ dat onderdeel is van het thermoregulatie gedrag van het varken, überhaupt niet is opgenomen in deze AMvB.

- ➔ **Neem alle gedragsbehoeften voor alle diersoorten en diercategorieën per 2027 op in de AMvB**, ongeacht de data waarop maatregelen ten behoeve van deze gedragsbehoeften in werking kunnen treden.
- ➔ Neem ook de gedragsbehoeften op in de AMvB waarvan bekend is dat dieren ze hebben, maar waarvoor nog geen concrete maatregelen zijn om deze in te vullen (bijv. seksueel gedrag bij varkens). Des te meer noodzakelijk dat gewerkt wordt aan het ontwikkelen van maatregelen om tegemoet te komen aan deze gedragsbehoeften.
- ➔ Neem in de AMvB niet alleen de benaming van een gedragsbehoefte op, maar **ook een beschrijving** van het gedragsrepertoire of de gedragselementen die een dier hiervoor moet kunnen vertonen of uiten. Zo zou voor varkens exploratiegedrag het gedragselement ‘wroeten’ moeten bevatten.

2.6 Uitloop en weidegang ontbreken

In de NvT wordt gesteld *“Een voorbeeld is dat om deze reden in deze AMvB geen regels opgenomen zijn die buitenuitloop verplicht stellen. Hoewel dit op het eerste gezicht logisch lijkt, is er onvoldoende informatie uit de wetenschap en de praktijk beschikbaar waaruit blijkt dat het buiten zijn op zichzelf een gedragsbehoefte is van de dieren, en in welke mate die behoefte bestaat.”*

Dit is onjuist. Uitloop en weidegang hebben aantoonbare voordelen voor dierenwelzijn, kunnen een belangrijke rol vervullen in het voorzien in bepaalde gedragsbehoeften, en **voor verschillende diersoorten is aangetoond dat ze een hoge motivatie hebben om naar buiten te gaan, wat aantoont dat deze behoefte wel degelijk bestaat**. Zie de reactie per diersoort voor een uitgebreidere toelichting. Ook is de beredenering vreemd dat het onvoldoende duidelijk is of buiten zijn een behoefte is. Evolutionair gezien leven dieren buiten en is het logisch om te zeggen dat dieren een behoefte hebben aan beschutting tegen weersinvloeden (waaraan via een binnenverblijf zou kunnen worden voorzien). Het is echter onlogisch om de beredenering om te draaien en te zeggen dat de behoefte van binnen gehuisveste dieren om naar buiten te gaan niet bewezen is. Veel studies laten zien dat gedragsbehoeftes in landbouwhuisdieren, ondanks domesticatie, nauwelijks zijn veranderd.

2.7 Ontbrekende diersoorten/-categorieën en thema's

De huidige AMvB richt zich op:

- Varkens: gelten, zogende zeugen, kraamzeugen, biggen, gespeende varkens, vleesvarkens en beren.
- Pluimvee: opfoklegkippen, legkippen, vleeskuikens en vleeskuikenouderdieren.

DIEREN
BESCHERMING

- Runderen: kalveren tot een leeftijd van zes maanden en voor kalveren die bij kalverhouders worden gehouden tot de slachtleeftijd, melkgevende runderen, pinken, droogstaande koeien en (dek)stieren.

We constateren echter dat er binnen deze categorieën wetgeving ontbreekt voor opfok-VKOD, stieren, pinken en droogstaande koeien. Daarnaast ontbreken normen voor legouderdieren, hanen van legrassen, vleesvee, schapen, insecten en vissen in aquacultuur. Er mogen geen dieren worden uitgesloten van de wetgeving o.b.v. bijvoorbeeld leeftijd, geslacht, productiedoel of productiefase. Het is van belang dat ook voor deze dieren z.s.m. wetgeving wordt opgesteld op basis van de meest recente wetenschappelijke inzichten, net als voor de andere sectoren waarvoor dit al is toegezegd (kalkoenen, eenden, konijnen, geiten).

Daarnaast zou de wetgeving ingedeeld moeten worden op diersoort in plaats van productiedoel. Bijvoorbeeld runderen i.p.v. melkvee, kalveren en vleesvee apart benoemen. Ga uit van de behoeftes van het dier, niet vanuit de behoeftes van de productiesector.

In de NvT staat *“Er zijn een aantal diercategorieën binnen deze diersoorten waarvoor dit besluit geen specifieke regels bevat. Daarbij speelt onder andere de mate waarin er voldoende kennis over het dierenwelzijn in die kleinere en specifiekere subsectoren aanwezig is een rol. Daarnaast speelt de relatief beperkte omvang van sommige subsectoren en de bijbehorende geringe hoeveelheid dieren een rol.”* Dit is echter vanuit dierwaardigheid geen goede beredenering om die dieren buiten beschouwing te laten. Dit roept op tot meer onderzoek naar de behoeftes van die diercategorieën en om juist ook die dieren te vertegenwoordigen in de wet.

De huidige AMvB richt zich met name op maatregelen op het gebied van huisvesting van dieren. Om te komen tot een dierwaardige veehouderij (zoals beoogd in de Wet dieren) is het nodig om ook regels te stellen op het gebied van **transport, slacht en fokkerij**. Zo zou het transport van levende dieren moeten afnemen, zouden er diervriendelijkere bedwelmingsmethoden gebruikt moeten worden en zou onverdoofde slacht moeten worden afgeschaft, en zouden robuustere rassen gebruikt moeten worden. Zonder deze maatregelen kan geen dierwaardige veehouderij bereikt worden.

Tot slot, in de opsomming van de diersoorten waar de AMvB zich op richt staan zowel ‘zogende zeugen’ als ‘kraamzeugen’ vermeld. Dit betreft dezelfde categorie zeugen. De categorie ‘dragende zeugen’ ontbreekt, voor deze categorie.

- ➔ Voeg de ontbrekende diercategorieën toe aan de NvT.
- ➔ Corrigeer de diercategorieën die zijn beschreven voor de diersoort varken.
- ➔ Sluit geen diersoorten uit van wettelijke bescherming – stel voor alle diersoorten en -categorieën z.s.m. wetgeving op die leidt tot een dierwaardige houderij.
- ➔ Stel ook normen op voor transport, slacht en fokkerij.

2.8 Maatregelen zonder ingangsdatum

Een groot aantal maatregelen in de AMvB heeft nog geen ingangsdatum. In de NvT is te lezen dat deze wordt beoogd voor ofwel 2035 ofwel 2040. Het is begrijpelijk dat maatregelen die grote investeringen vergen dan wel voor grote kostenstijging zorgen, een langere overgangstermijn hebben. Echter, de redenering om daar nu nog geen datum aan te plakken is onjuist (*“In de AMvB is voor die regels nog geen inwerkingtredingsdatum opgenomen. Dat geeft extra tijd voor veehouders om een investeringsplan te maken en voor de dierlijke ketens om in die overgangperiode nieuwe verdienmodellen te ontwikkelen en de impact op emissies wetenschappelijk te onderbouwen en de daarbij benodigde maatregelen om negatieve effecten te voorkomen, verminderen of weg te nemen te treffen. Zulke regels zijn er daarom op gericht om niet eerder dan in 2040 in werking te treden.”*). Door nu duidelijk te zijn over inwerkingtredingsdata, kunnen veehouders juist plannen maken om zich hierop voor te bereiden. Indien tegen die tijd blijkt dat een maatregel

DIEREN
BESCHERMING

écht niet ingevoerd kan worden, kan alsnog besloten worden (middels de evaluatie) om de datum op te schuiven. Maar het invoeren van de maatregelen per een bepaald jaartal zou het uitgangspunt moeten zijn.

➔ Neem voor alle maatregelen in de AMvB een inwerkingtredingsdatum op.

2.9 Wetenschappelijke toets

De Wet dieren beoogt om in 2040 een dierwaardige veehouderij te bereiken. Met de AMvB die nu voorligt wordt dat niet bereikt. **Er missen onderdelen die eerder door wetenschappers zijn benoemd in bijvoorbeeld de**

Dierinhoudelijke toets, zoals trager groeiende vleeskuikenrassen en hun ouderdieren, uitkomst in de stal, weidegang voor alle runderen, kalf langer bij de koe houden, zeugen die los mogen werpen, een speenleeftijd van 6 weken en een vloer met bedding voor o.a. wroeten voor alle varkens. Er zal nog een wetenschappelijke toets op dierenwelzijn plaatsvinden door onafhankelijke onderzoekers. De uitkomst van deze toets moet worden gebruikt:

- Om de huidige AMvB aan te scherpen;
- Bij de evaluaties van de AMvB – maatregelen die in de toets worden benoemd als onderdeel van dierwaardige veehouderij, maar nog niet zijn opgenomen in de AMvB, moeten worden beoordeeld om te bekijken of zij (met een overgangstermijn) kunnen worden toegevoegd aan de wetgeving;
- Door de Autoriteit Dierwaardige Veehouderij in hun voortgangsrapportages – het is nodig om de voortgang op alle aspecten uit de toets te monitoren en hierover te rapporteren, ook als zij ontbreken in de AMvB en/of convenantplannen.

2.10 Milieu-impactanalyse

In de NvT wordt omschreven dat sommige maatregelen nog geen ingangsdatum kunnen krijgen in verband met hun onzekere effect op emissies. De inzet van deze AMvB is echter om stappen te zetten naar een dierwaardige veehouderij. **Er mogen geen compromissen gesloten worden op dierenwelzijnsgebied, met als argument het beperken van emissies.** Er moet zoveel mogelijk gezocht worden naar **win-win maatregelen** voor dierenwelzijn en milieu. Deze bestaan ook, zie bijvoorbeeld www.oorkonzetransitie.nl. Indien maatregelen wel een hogere emissie tot gevolg hebben, moet gezocht worden naar **mitigerende maatregelen**, die passen binnen dierwaardige systemen. Ten slotte moet de **milieugebruiksruimte in een gebied als uitgangspunt** worden genomen voor het aantal dieren dat er gehouden kan worden. Indien de emissie door bepaalde maatregelen hoger wordt, betekent dit dat er minder dieren in een gebied gehouden kunnen worden.

Andersom wordt er milieu- en klimaatbeleid ontworpen dat mogelijk een negatieve impact heeft op de veehouderij. In de NvT zou moeten worden opgenomen dat de inzet is om in dit beleid geen maatregelen te nemen die niet passen in een dierwaardige veehouderij.

2.11 Klimaatadaptatieplan

Artikel 2.5a BHvD

Het klimaatadaptatieplan wordt opgenomen in het bedrijfsgezondheidsplan. De argumentatie hiervoor is dat zowel hitte- als koudestress kán leiden tot gezondheidsproblemen. Het positieve aan de koppeling van het klimaatadaptatieplan aan het bedrijfsgezondheidsplan is dat hiermee alle verplichtingen en verantwoordelijkheden die gelden ten aanzien van het bedrijfsgezondheidsplan ook komen te gelden voor het klimaatadaptatieplan. Echter het bedrijfsgezondheidsplan is gericht op het verbeteren van de diergezondheidssituatie op het veehouderijbedrijf. De dierenarts dient het bedrijfsgezondheidsplan jaarlijks te evalueren. Het is de vraag of de dierenarts over de deskundigheid beschikt om maatregelen op te stellen ten aanzien van het klimaat in de stal en een oordeel te vellen over de te verwachten effectiviteit van de klimaatmaatregelen die in het plan zijn opgenomen.

- ➔ Neem een aanvullende bepaling op dat het klimaatadaptatieplan moet worden opgesteld, geëvalueerd en indien nodig bijgesteld **in samenwerking met een klimaatspecialist**.
- ➔ In artikel 1.1 van het Besluit houders van dieren moet het klimaatadaptatieplan nog worden toegevoegd als onderdeel van het bedrijfsgezondheidsplan.
- ➔ De formulering in de NvT is te vrijblijvend “*Daarin moet worden vastgelegd welke specifieke maatregelen de houder kan treffen bij bepaalde (extreme) weersomstandigheden*”. --> vervang door **moet** treffen

2.12 Extensieve veehouderij

In Nederland zijn er veel vooroplopende boeren die via een extensieve vorm van veehouderij uit eigen motivatie al een goede invulling hebben gegeven aan een dierwaardige veehouderij. De AMvB zou deze koplopers niet in de weg moeten zitten. De wetgeving is vooral opgesteld met de gangbare intensieve systemen in het achterhoofd.

Er wordt in de NvT en vanuit de sector veel gesproken over een level playing field, maar dit wordt vooral als argument gebruikt om de AMvB te laten aansluiten bij minder dierwaardige wetgeving i.p.v. zelf het goede voorbeeld te geven.

Voor de koplopers in Nederland is ambitieuzere dierenwelzijnswetgeving juist belangrijk voor een eerlijk speelveld.

2.13 Aanpassingen in bestaande wetgeving

Naast de voorgestelde AMvB zien we in het huidige BHvD een aantal punten die aangepast zouden moeten worden om passend te zijn bij een dierwaardige veehouderij.

In het huidige BHvD staat in artikel 1.8 “*3 In de ruimte waarin een dier wordt gehouden, worden geen materialen en, in voorkomend geval, bodemdekking gebruikt die ongeschikt of schadelijk zijn voor het dier.*

4 De materialen, bedoeld in het derde lid, kunnen eenvoudig worden gereinigd en ontsmet.”

- ➔ Lid 4 zou op zo'n manier geformuleerd moeten worden dat het gebruik van stro, zaagsel etc. toegestaan is (“*gereinigd, ontsmet of regelmatig vervangen door nieuw materiaal*”).

BHvD Artikel 2.3 “*Wanneer een dier permanent of geregeld wordt aangebonden, vastgeketend of geïmmobiliseerd, wordt het voldoende ruimte gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften.*”

- ➔ Permanent of geregeld aanbinden, vastketenen of immobiliseren is onverenigbaar met het voldoende kunnen uitoefenen van fysiologische en ethologische behoeften, en dit zou dus verboden moeten worden.

Voor alle diersoorten in de AMvB moet worden gespecificeerd wat de minimale aaneengesloten periode van licht is en wat de minimale aaneengesloten periode van donker is. Daarbij moet ook worden gespecificeerd wat het minimale lichtniveau in lux is in de lichtperiode en wat het maximale lichtniveau is in lux in de nachtperiode. Dit is nu inconsistent vastgelegd in de AMvB, terwijl licht een belangrijke rol speelt in dag-nachtritmes van alle diersoorten (qua gedragspatronen, hormoonspiegels etc.). Noemenswaardig is dat bijv. bij varkens nog verschillen in gedrag zijn aangetoond tussen 2 en 4 lux¹, dus gevoelsmatig verwaarloosbare verschillen kunnen wel iets uitmaken voor de dieren.

Wet dieren: “*Het derde lid van artikel 2.3a bepaalt, in samenhang gelezen met onderdeel a van het tweede lid, dat de regels in de AMvB ook betrekking moeten hebben op het stoppen met het uitvoeren van bepaalde lichamelijke ingrepen bij dieren in de veehouderij. Daarover is in artikel 2.3a bepaald dat:*

geen routinematige ingrepen worden uitgevoerd op basis van voldoende maatregelen gericht op het minimaliseren van risicofactoren”

- ➔ De onderstreepte tekst is onduidelijk geformuleerd. Pas deze aan zodat het makkelijk te begrijpen is wat er precies wordt bedoeld.

¹ Preference of growing pigs for illuminance - ScienceDirect

Wet dieren artikel 2.3a, lid 2d: *“goede gezondheid, inhoudende een stalconcept en management dat het risico op veel voorkomende gezondheidsproblemen minimaliseert, waartoe in ieder geval voorzien wordt in geschikte vloeren en ondergrond;”*

- ➔ Als de veel voorkomende gezondheidsproblemen eenmaal zijn geminimaliseerd dan komen de problemen dus niet veel meer voor en doet de formulering vermoeden dat er geen inspanning meer geleverd hoeft te worden ter preventie. Mogen we ervan uit gaan dat we het ook in de toekomst dan hebben over de gezondheidsproblemen die anno 2025 -algemeen erkend- veel voorkomend zijn? Hoe moet deze regel gelezen worden zodra de praktijk anders is, maar de betreffende gezondheidsproblemen in principe nog altijd potentieel (opnieuw) veel voor zouden kunnen komen, zeker bij veronachtzaming ervan (op individueel- of op sectorniveau)?

NvT over Artikel 2.3a: *“Het vierde lid bevat tevens één uitzonderingsgrond op basis waarvan een langere termijn voor de invoering van regels kan worden gesteld dan 2040: voor zover noodzakelijk voor bepaalde situaties bij AMvB een langere termijn wordt gesteld met het oog op een redelijke overgangstermijn gericht op het door houders van dieren kunnen terugverdienen van investeringen die noodzakelijk zijn om aan die regels te voldoen”*

- ➔ Waarom is deze uitzondering toegevoegd? Er zijn al heel veel randvoorwaarden en uitwegen ingebouwd die de wetgeving afzwakken en niet bijdragen aan het bereiken van het doel “Dierwaardige veehouderij”.

Artikel 2.4 lid 2 BHvD (*“Een dier dat wordt gehouden in een veehouderijsysteem waar zijn welzijn afhangt van frequente verzorging door de mens, wordt ten minste eenmaal per dag gecontroleerd.”*).

- ➔ Bij afhankelijkheid van frequente verzorging is één controlemoment per dag te weinig. Bij calamiteiten (gebroken poot / falend voersysteem etc.) is dan het risico dat dieren onnodig lang lijden. Pas dit aan naar minimaal twee keer per dag.

3. VARKENS

3.1 Gedragsbehoeftes

Artikel 2.12a BHvD

Dit artikel somt de gedragsbehoeftes van varkens op. De inwerkingtredingsdatum voor dit artikel (en daarmee voor de gedragsbehoeftes van varkens), wordt, blijkens de artikelsgewijze toelichting, pas voorzien in 2040. De gedragsbehoeftes van varkens zijn nu al aanwezig en zouden per ingangsdatum van de AMvB Dierwaardige Veehouderij ook als zodanig moeten worden erkend.

Er is alleen de gedragsbehoefte ‘maternaal gedrag’ opgenomen. Dit betreft zowel het uitvoeren van maternaal gedrag door de zeug, als het ontvangen van maternaal gedrag door de big.

De behoefte “veiligheid” is te beperkt ingevuld via “voldoende ruimte”. In de natuur kunnen dieren vluchten voor gevaren maar in een productiesysteem waar dieren deze vrijheid niet hebben moet de omgeving zo ingericht zijn dat risico's zo veel mogelijk beperkt zijn. Dit geldt bijvoorbeeld voor aanscherpingen rondom brandveiligheid van de stal.

- ➔ Neem in de AMvB niet alleen de benaming van een gedragsbehoefte op, maar **ook een beschrijving** van het gedragsrepertoire of de gedrags-elementen die een dier hiervoor moet kunnen vertonen of uiten. Voor varkens zou ‘exploratiedrag’ bijvoorbeeld het gedrags-element ‘wroeten’ moeten bevatten. Voor het uitoefenen van

rustgedrag moet voldoende ligruimte zijn zodat alle varkens tegelijkertijd (synchroon) kunnen liggen. Voor thermoregulatie moet het mogelijk zijn om tegelijkertijd te kunnen liggen in zijligging met gestrekte poten, en is zoelen belangrijk. Eten moeten varkens tegelijkertijd kunnen doen, zonder lastig gevallen of verjaagd te worden door soortgenoten. Voor mesten en urineren moet het varken de stabiele houding kunnen aannemen. Voor zelfverzorging moet het varken zich kunnen krabben of schuren en daarvoor de meest ruimte vragende lichaamshouding kunnen aannemen (op drie poten staan en zich met de achterpoot achter het oor krabben). Voor sociaal gedrag moeten varkens visueel, fysiek en verbaal contact met elkaar kunnen maken en kunnen spelen of juist elkaar ontwijken (agonistisch gedrag tonen). Voor maternaal gedrag is het uitoefenen van nestbouwgedrag, zogen en zuigen, contact tussen biggen en zeug belangrijk. Deze gedragsrepertoires of -elementen staan beschreven in de WUR-brochure 'Diergericht Ontwerpen voor varkens'².

- ➔ **Neem ook de gedragsbehoeftes op waar nog onvoldoende kennis over is**, zoals seksueel gedrag, en vul deze later concreet in (bijv. NvT: *"Er is nog onvoldoende wetenschappelijke kennis over mogelijke effecten op het welzijn van het niet of onvoldoende kunnen uitoefenen van seksueel gedrag bij varkens"*)
- ➔ **Neem ook zaken op zoals het gebruiken van brandveilig (bouw)materiaal, van elektrische apparatuur, (wand)contactdozen, (sensor)technologie etc.** dat geschikt is voor een zure en stoffige stalomgeving, het compartimenteren van stalgebouwen, het beschikbaar hebben (en volgen) van een calamiteitenplan, back-ups voor noodvoorzieningen, een alarminstallatie, rook- en hittedetectie, blusvoorzieningen, oververhittingsbeveiliging, bliksemafleiders, regelmatige Agro elektra inspecties en veilige installaties van PV-systemen of energie-opslag. Dit past bij de behoefte aan veiligheid.

3.2 Schuurmogelijkheid

Artikel 2.22a BHvD

Een goede stap om voor varkens een permanente mogelijkheid tot schuren op te nemen. Helaas zijn de dekstal en traditionele kraamstal (situaties waarin de zeug zich niet vrij kan bewegen of omdraaien) vanuit praktisch oogpunt nu uitgezonderd van deze plicht tot het bieden van schuurmogelijkheid. Terwijl ook op deze momenten de dieren schuurbehoefte kunnen hebben. Dit benadrukt de welzijnsbeperking van deze huisvestingsvormen en de noodzaak om over te stappen naar huisvestingsvormen waarin de zeug wél bewegingsvrijheid wordt geboden.

- ➔ Schrap lid 2 van artikel 2.22a. Het is zeker mogelijk om een schuurvoorziening te monteren aan de buizen in de dekstal of de traditionele kraamstal, zodat de zeug haar flanken of achterhand hieraan kan schuren om jeuk of irritatie te verhelpen.

3.3 Toetreding van daglicht

Artikel 2.23 lid 3 en 4 BHvD

Aan de reeds bestaande eis van tenminste 40 lux lichtintensiteit wordt de eis toegevoegd dat toetreden van daglicht mogelijk wordt gemaakt. In de AMvB is niet gespecificeerd in welke minimum of maximum hoeveelheid van daglichttoetreding moet worden voorzien of welk doel met de daglichttoetreding moet worden behaald. Met de huidige bepaling bestaat het risico dat wordt voorzien in een zeer minimale vorm van daglichttoetreding wat niet ten goede komt aan het welzijn van varkens.

De eis van tenminste 40 lux lichtintensiteit is niet opgesteld op basis van de behoefte van het varken, maar om te garanderen dat de varkenshouder zijn dieren goed genoeg kan zien om dagelijkse controles uit te oefenen. Er zijn

² [brochure varkens3.indd](#)

aanwijzingen dat hogere lichtsterktes (rond 80 – 200 lux) beter zijn voor varkens³. Specifiek in de rustgebieden hebben varkens behoefte hebben aan een lagere lichtvoorziening (die mogelijk onder de 40 lux ligt) dan in de activiteitsruimtes³
4.

Van nature leeft het varken buiten. Met daglichttoetreding wordt voorzien in een natuurlijk dag- en nachtritme voor het varken maar ook in weers- en seizoensinvloeden. Natuurlijk daglicht (niet door lichtval via een raam, maar directe lichtval op de huid) speelt een rol in de aanmaak van vitamine D. Daarnaast draagt toetreding van daglicht bij aan het eigen welbevinden van werkplezier van de varkenshouder en zijn medewerkers, garandeert een lichtvoorziening voor varkens (in tegenstelling tot kunstlicht dat kan worden uitgeschakeld) en levert een besparing op in het elektriciteitsverbruik voor verlichting.

De NvT stelt:

Het voornemen is deze maatregel voor nieuw te bouwen stallen per 2035 in werking te laten treden en voor alle stallen per 2040. Uit de impactanalyse blijkt dat de investeringen voor implementatie van deze verplichting relatief beperkt zijn.

Het is vreemd dat, gezien de relatief beperkte investering die de maatregel vraagt, er 10 jaar wordt gewacht voordat deze maatregel ingaat voor nieuw te bouwen stallen. Dit betekent dat er nog 10 jaar stallen zonder daglichttoetreding mogen worden gebouwd. Deze maatregel kan al per 1-1-2027 ingaan voor de stallen die nieuw worden gebouwd, of ingrijpend worden verbouwd.

- ➔ **Specificeer de omvang van het daglicht doorlatend oppervlak** waarin moet worden voorzien op tenminste 2% van het vloeroppervlak bij toetreding via de zijwand, 1% van het vloeroppervlak bij toetreding via het dak of 0,5% van het vloeroppervlak bij toetreding via een daglichtkoker.
- ➔ Laat deze maatregel in werking treden vanaf 1-1-2027.
- ➔ Breng de mogelijkheid tot **variatie in lichtvoorziening voor verschillende functiegebieden** aan.

3.4 Voorkomen van concurrentie om voer- en drinkwaterplaatsen

Artikel 2.26 BHvD

Het doel van deze maatregel is om tegemoet te komen aan de behoefte aan synchronisatie van het gedrag en om de situatie te voorkomen dat een dominant varken de toegang tot water en voer kan blokkeren. Daarbij kan deze maatregel helpen om staartbijten/stress/agressie (vanuit competitie) te voorkomen. De toegevoegde bepaling is een doelbepaling en beschrijft niet de wijze waarop concurrentie kan worden voorkomen. **Mogelijk concretere doelbepalingen zijn:**

- De voerplaatsen zijn zodanig van omvang en aantal dat alle dieren zoveel mogelijk ongestoord kunnen eten.
- De varkens mogen geen tekenen vertonen van structurele / ernstige problemen rondom verkrijgen van voer of water (lichaamsconditie, hydratatie, verwondingen ten gevolge van agressie)
- De voer- en drinkwaterplaatsen zijn zodanig geplaatst en ingericht dat een dominant dier niet volledig de toegang tot voer en water kan versperren.

Door het ontbreken van dergelijke doelbepalingen, is de invulling van deze maatregel nu volledig afhankelijk gemaakt van de kwaliteit van de beschrijving die wordt opgenomen in de GvGP.

³ Review: The influence of light on pig welfare - ScienceDirect

⁴ [Leaflet-Dierenbescherming gespeende-biggen 1.1.pdf](#), [Leaflet-Dierenbescherming vleesvarkens 1.1.pdf](#), [Leaflet-Dierenbescherming dragende-zeugen 1.1.pdf](#)

Het huidige artikel 2.26 lid 1 van het Besluit houders van dieren bepaalt dat varkens tenminste eenmaal per dag moeten worden gevoederd. Stolba en Wood-Gush⁵ beschrijven dat varkens een bepaalde dagelijkse routine laten zien gedurende de dag. Hierbij wordt foerageergedrag getoond in de ochtend/voormiddag en in de namiddag. Verder laat hun data zien dat varkens in meer dan de helft van hun observaties bezig waren met foerageren. Dit pleit ervoor om **meermaals per dag voer te verstrekken** aan varkens.

- ➔ Verduidelijk de doelbepaling met de toevoegingen dat varkens geen tekenen mogen vertonen van structurele / ernstige problemen rondom het verkrijgen van voer of water, en dat voer- en drinkwaterplaatsen zodanig zijn geplaatst en ingericht dat een dominant dier niet volledig de toegang tot voer en water kan versperren.
- ➔ Pas artikel 2.26 lid 1 van BHvD aan zodat varkens voer verstrekt krijgen in een frequentie die past bij hun natuurlijke gedrag.

3.5 Aanwijzing functiegebieden

Artikel 2.16b BHvD

Dit is een belangrijke maatregel. Door het aanbieden van functiegebieden wordt het varken keuze-opties aangeboden, kan het varken voorzien in zijn natuurlijke behoeften en kan beter gebruik worden gemaakt van het zindelijkheidsgedrag van het varken zodat brongerichte emissie maatregelen mogelijk worden. Het is belangrijk om in de GvGP een **goede beschrijving op te nemen van alle functiegebieden, de vereisten voor de hokindeling naar functiegebieden, de benodigde minimale afmetingen per functiegebied en de inrichting en mogelijkheden om het gedrag van het varken zodanig te sturen dat de functiegebieden correct worden gebruikt door het varken**. Zoals gesteld wordt in de NvT is dit ook belangrijk voor het beperken van de emissies van ammoniak en fijnstof.

Hierom is het des te belangrijker dat voor de invulling van de GvGP niet de eindverantwoordelijkheid bij de sectororganisatie van varkenshouders neer te leggen, maar te verlangen dat de GvGP wordt gebaseerd op wetenschappelijke kennis over dierenwelzijn en wordt vastgesteld door een onafhankelijke instantie.

3.6 Geen schadelijk stalklimaat

Artikel 2.16a BHvD

Het artikel 2.16a handelt over de concentratie van twee gassen: CO₂ en NH₃. Hierbij wordt voor CO₂ een maximum norm ingevoerd per 2028, terwijl voor NH₃ pas een norm wordt ingevoerd per 2030. Hoge concentraties van NH₃ zijn onwenselijk voor gezondheid, gedrag en productiviteit van varkens⁶. Dit pleit ervoor om deze norm ook **per 2028** te laten ingaan.

In het bovengenoemd rapport wordt het volgende geschreven: *“De dierwetenschappelijke literatuur, zoals geselecteerd voor de huidige analyse, biedt onvoldoende handvatten voor een onderbouwde normstelling voor een maximum concentratie NH₃ in stallucht op dierniveau, omdat er te weinig informatie is over schade bij lage concentraties (< ca 20 ppm) en de negatieve effecten al vanaf zeer lage concentraties toenemen naarmate de concentratie hoger wordt. Er is geen heldere grenswaarde waarboven de concentratie onacceptabel genoemd kan worden. Tot ca 20 ppm is naar verwachting amper of geen sprake van schade, maar is de leefomgeving mogelijk wel minder aantrekkelijk voor de dieren.”*. Dit betekent dat **de norm van 20 ppm NH₃ strijdig is met RDA-principes 4 en 6**, namelijk het bieden van een goede leefomgeving en een positieve emotionele toestand.

⁵ [The behaviour of pigs in a semi-natural environment | Animal Science | Cambridge Core](#)

⁶ [Effecten van ammoniak \(NH₃\) op gezondheid en welzijn van varkens](#)

DIEREN
BESCHERMING

De norm voor NH_3 wordt nu gesteld op 'gemiddeld ten hoogste 20 ppm'. Er ontbreekt een beschrijving over welke periode (dag, maand, kwartaal) dit gemiddelde moet worden bepaald, en of dit een gemiddelde moet worden bepaald op hok-, stal- of bedrijfsniveau. Voor het varken is het belangrijk dat de gestelde norm geldt op het niveau van de neus van het varken. Daarbij is niet aangegeven hoeveel de afwijking ten opzichte van deze gemiddelde waarde nog mag bedragen c.q. wat de maximale bovengrens mag zijn en hoe lang deze maximale concentratie dan in de stal aanwezig mag zijn. Hierbij is het van belang om mee te nemen dat NH_3 niet alleen negatieve effecten heeft op de varkens die in deze stallucht verblijven maar ook op de varkenshouder of zijn medewerkers.

- ➔ Laat de normering voor NH_3 net als de normering voor CO_2 ingaan per 2028.
- ➔ Stel een norm voor NH_3 die voldoet aan RDA principes 4 en 6.
- ➔ Geef aan over welke periode een de gemiddelde concentratie aan NH_3 moet worden bepaald, wat de maximale bovengrens aan NH_3 concentratie is en wat de maximale duur is dat deze concentratie in de stal aanwezig mag zijn.
- ➔ Geef aan dat de normen voor CO_2 en NH_3 gelden op neushoogte van het varken.

3.7 Ruwvoervoorziening voor drachtige gelten en zeugen

Artikel 2.26 BHvD

Een goede stap om de bepaling 'honger te verminderen' te wijzigen naar 'honger te stillen'. Deze bepaling moet nog verder worden versterkt door op te nemen dat dit moet worden bereikt door gaste en drachtige zeugen en gelten **permanent te voorzien van voer** zodat zij te allen tijde hun honger kunnen stillen en kunnen voorzien in hun behoefte tot kauwen. Met deze toevoeging wordt de handhaafbaarheid van deze bepaling verhoogd. Verder staat in de NvT *"Bij de voorgenomen regel om permanent ruwvoer te verstrekken aan drachtige gelten en zeugen werd onder andere opgemerkt door veehouders dat dit mogelijk gezondheidsklachten kan geven, als het ruwvoer besmet of verontreinigd is"*. De veehouder is echter zelf verantwoordelijk om kwalitatief goed ruwvoer aan te bieden en dit is geen reden om de dieren minder toegang tot ruwvoer te geven (daarbij zou ook bij niet-permanente beschikbaarheid het ruwvoer niet besmet/verontreinigd moeten zijn).

- ➔ Formuleer artikel 2.26 lid 3 als volgt: 'Gaste en drachtige zeugen en gelten beschikken *permanent* over een hoeveelheid bulk- of vezelrijk voer, energierijk voer en ruwvoer dat toereikend is om hun honger te stillen en in de behoefte tot kauwen te voorzien'.

3.8 Gedeeltelijk roostervloer voor gespeende varkens

Artikel 2.18 BHvD

De toevoeging van de lid zes aan artikel 2.18 is op zich een goede toevoeging. Hiermee kunnen gespeende biggen snel worden voorzien van een dicht vloeroppervlak, zonder dat gewacht hoeft te worden op nieuwbouw of ingrijpende verbouw van de stal. **Echter ontbreekt in artikel 2.18, zesde lid een beschrijving van het aandeel van het oppervlak dat met een bovenlaag moet worden afgedekt.** Hiermee wordt deze bepaling inhoudsloos omdat een houder kan volstaan met een minimale afdekking.

Eveneens ontbreken voorwaarden die gesteld worden aan de kwaliteit en de stevigheid van de 'bovenlaag' en de wijze waarop die op de vloer moet worden bevestigd. Gezien de functie die de bovenlaag moet vervullen (comfortabele ligplaats, plaats voor verstrekking van hokverrijking) moet de bovenlaag bestand zijn tegen het exploratiegedrag van het

varkens. Het niet aangeven van voorwaarden voor de 'bovenlaag' brengt het risico met zich mee dat dit minimaal wordt ingevuld.

Artikel 2.18, eerste lid komt pas te vervallen in 2040. Deze bepaling luidt: *“De voor de varkens beschikbare vloer van een stal bestaan niet geheel uit roostervloer, tenzij de vloer is bestemd voor gespeende varkens of zogende zeugen met biggen en niet is vervaardigd van beton.”*

Met deze formulering kan worden geïmpliceerd dat wanneer de vloer wél bestemd is voor gespeende varkens, deze geheel uit roostervloer dient te bestaan, niet vervaardigd van beton. Wanneer dit het geval is, dan vormt het handhaven van deze bepaling een belemmering wanneer varkenshouders al vóór 2040 de overstap willen maken naar een vloer met gedeeltelijk rooster en gedeeltelijk een dichte vloer. Als dit zo is, dan zou er een additionele bepaling aan artikel 2.18 moeten worden toegevoegd waaruit blijkt dat tot 2040 gespeende varkens ook mogen worden gehouden op een vloer met een gedeelte dichte vloer en een gedeelte roostervloer.

In de AMvB Dierwaardige Veehouderij ontbreekt nu nog de vernummering van het huidige zesde lid van artikel 2.18 tot het zevende lid van artikel 2.18.

- ➔ Vul artikel 2.18 lid 6 aan met een minimaal formaat dat moet worden afgedekt.
- ➔ Vul artikel 2.18 lid 6 aan met de voorwaarden dat de bovenlaag zodanig moet zijn ingericht dat deze kan functioneren als ligplaats, bestendig is tegen exploratiegedrag van varkens en varkens niet kan verwonden.
- ➔ Bestudeer of de huidige formulering van artikel 2.18 lid 1 geen belemmering kan vormen voor varkenshouders om voor 2040 over te gaan naar een vloer met gedeeltelijk rooster en gedeeltelijk dichte vloer voor gespeende biggen.
- ➔ Neem een vernummering op voor het huidige artikel 2.18 lid 6 naar een nieuw artikel 2.18 lid 7.

3.9 Biggen mee-eten met de zeug

Artikel 2.26 BHvD

Het is een goede stap om een bepaling op te nemen dat de biggen tegelijkertijd met en bij de zeug voer krijgen aangeboden. Het doel van deze maatregel moet zijn dat biggen van de moeder kunnen leren om vast voer op te nemen. Hiervoor is noodzakelijk dat de biggen de relatie kunnen leggen tussen het eten van voer door de zeug en het aanbod van de eigen biggenkorrel. **Dat vereist dat de voerbakken voor beiden in elkaars nabijheid moeten staan, maar ook dat de biggen het eten van de zeug kunnen waarnemen.**

De bepaling zou hierin nog kunnen worden versterkt door artikel 2.26 lid 2 zodanig aan te passen dat de biggen al vóór de leeftijd van 2 weken water krijgen aangeboden. Hierbij is het van belang dat wordt voorzien in voldoende en voldoende bereikbare drinkpunten die aantrekkelijk zijn voor biggen en dat het water wordt verstrekt volgens eenzelfde drinkwatersysteem als wordt gebruikt in de gespeende biggenstal. Dit ondersteunt biggen die onvoldoende melk ontvangen om dehydratatie te voorkomen (Fraser e.a., 1988)⁷ en biedt biggen de mogelijkheid om te kunnen leren hoe het drinkwatersysteem werkt, voordat ze worden gespeend.

- ➔ Formuleer artikel 2.26 lid 4 als volgt: 'Biggen ouder dan een week krijgen tegelijkertijd met en bij de zeug ook steeds voer aangeboden, op een zodanige wijze dat biggen de relatie kunnen leggen tussen het eten van voer door de moederzeug en het eigen voer.'

⁷ [USE OF WATER BY PIGLETS IN THE FIRST DAYS AFTER BIRTH](#)

➔ Pas artikel 2.26 lid 2 aan, zodat ook aan biggen jonger dan 2 weken leeftijd water moet worden verstrekt.

3.10 Speenleeftijd

Artikel 1.20 BHvD

Het is een goede stap dat gehoor gegeven wordt aan de aanbevelingen uit het EFSA-rapport 'Welfare of pigs on farm' uit 2022 om de minimum speenleeftijd te verhogen naar 28 dagen en de uitzonderingsmogelijkheid voor spenen op een leeftijd van 21 dagen te laten vervallen.

Het is vreemd dat de NvT stelt dat deze verhoging van de speenleeftijd pas kan ingaan per 1-1-2040. De NvT stelt namelijk: *"Dit [de ingangsdatum van 1-1-2040] geeft houders die te krappe kraamboxen hebben om grotere biggen (van minimaal 28 dagen) op een verantwoorde wijze te houden, de gelegenheid om over te stappen naar vrijloopkraamhokken waarbij zonder problemen voor het dierenwelzijn of de diergezondheid biggen van 28 dagen of ouder kunnen worden gehouden."*

Gezien de verplichting om bij nieuwbouw of ingrijpende verbouw vanaf 1 januari 2027 de zogende zeugen te huisvesten in vrijloopkraamhokken, zou voor deze categorie bedrijven tegelijkertijd de speenleeftijd moeten worden verhoogd naar 28 dagen. Oftewel dit zou kunnen betekenen dat varkenshouders 13 jaar werken met vrijloopkraamhokken voordat ze verplicht worden om de biggen op een minimale leeftijd van 28 dagen te spenen. Voor het koppelen van de verplichtingen ten aanzien van de speenleeftijd en de overgang naar het vrijloopkraamhok, kan eenzelfde uitzonderingsbepaling worden opgenomen in artikel 1.20 BHvD als is gebruikt in het zevende lid van artikel 2.19.

- ➔ Stel de ingangsdatum voor verhoging van de speenleeftijd naar tenminste 28 dagen in op 01-01-2028 door een toevoeging van een extra lid aan artikel 1.20 BHvD waarmee de uitzondering wordt gegeven dat tot 01-01-2040 de biggen moeten worden gespeend op een leeftijd van minimaal 25 dagen voor die stallen waarvan de houder kan aantonen dat:
- De stal op 31 december 2026 in gebruik was voor het houden van varkens, en
 - De stal sindsdien niet ingrijpend is verbouwd
- ➔ Neem een definitie op van 'ingrijpende verbouwingen'.

In de NvT staat *"Daarbij stelt EFSA dat het verhogen van de speenleeftijd boven de 28 dagen waarschijnlijk geen of weinig voordelen biedt voor het welzijn van de biggen"*. Er is echter wel onderzoek beschikbaar⁸ (waar EFSA niet naar refereert) dat laat zien dat een hogere speenleeftijd, in combinatie met een geleidelijk speenproces binnen een diergericht ontworpen systeem wel degelijk voordelen biedt voor dierenwelzijn, die doorwerken op de lange termijn (minder stress rondom transities, betere gedragsontwikkeling). Het is dus belangrijk om op een integrale manier naar het speenproces te kijken.

- ➔ Het eindbeeld voor 2040 zou moeten zijn dat varkens **op een geleidelijke manier worden gespeend op een leeftijd die past bij de normale ontwikkeling van het dier**. Hou hierbij ook rekening met de beschikbare ruimte. Als zeug en biggen langer bij elkaar gehouden worden zullen ze ook meer ruimte nodig hebben in het werphok als deze geen uitloop bevat (zoals bijvoorbeeld wel het geval is bij een groepskraamhok / buitenvarkens).

⁸ [Gradual weaning during an extended lactation period improves performance and behavior of pigs raised in a multi-suckling system - ScienceDirect](#)

3.11 Vrijloopkraamhokken

Artikel 2.19 BHvD

Inhoudelijke reactie

De overgang van het traditionele kraamhok naar vrijloopkraamhokken waarin de zeug niet meer gedurende de volledige kraamperiode wordt opgesloten is een **zeer goede stap**. Dit betekent zowel mee bewegingsvrijheid van de zeug tijdens de kraamperiode, maar ook voor de biggen wat ook hun welzijn ten goede komt.

De ingangsdatum voor deze overgang start per 1 januari 2027 voor stallen die nieuw worden gebouwd, of ingrijpend worden verbouwd vanaf die datum. Er is echter niet gedefinieerd wat wordt gezien als een 'ingrijpende verbouwing'.

De NvT stelt het volgende:

"Het risico van doodliggen is met name in de eerste dagen na de geboorte van de biggen het grootst. Experts van EFSA geven aan dat de sterfte van biggen gemiddeld 24% hoger is in kraamsystemen waar de zeug zich vrij kan bewegen in vergelijking met kraamsystemen, zoals kraamboxen of kraamkooien waar de zeug geïmmobiliseerd is."

Dit is een verkeerde interpretatie van hetgeen dat EFSA stelt. De genoemde 24% hogere biggensterfte geldt voor de vergelijking van de situatie waarin een zeug, in een kraamhok dat is ontworpen om te functioneren als een kraamsysteem waarin de zeug tijdelijk wordt geïmmobiliseerd ('a pen designed for temporary crating'), in het geheel niet (=0 dagen) wordt geïmmobiliseerd. Dit is dus geen directe vergelijking van de biggensterfte in een traditioneel kraamhok (kraamkooi) met de biggensterfte in een vrijloopkraamhok.

De NvT gaat hiermee voorbij aan het feit dat, bij de genoemde relatieve toename van de biggensterfte van 24%, de factor 'ruimte' die aan de zeug beschikbaar werd gesteld, buiten beschouwing is gebleven. In haar rapport heeft EFSA namelijk niet alleen een analyse gemaakt van het effect van het immobiliseren van de zeug op de biggensterfte, maar ook van het effect van de ruimte die aan de zeug beschikbaar wordt gesteld op de biggensterfte. Hieruit heeft EFSA geconcludeerd dat in vrijloopkraamhokken waarin de zeug niet is gefixeerd én tenminste 6,6 m² aan ruimte beschikbaar heeft, het niveau van biggensterfte gelijk is aan dat van kraamboxen of kraamkooien waarin de zeug geïmmobiliseerd is. Wanneer minder dan 6,6 m² ruimte aan de zeug wordt gegeven, leidt dit tot een verhoging van de biggensterfte wanneer de zeug niet wordt geïmmobiliseerd. Uitgaande van een benodigde ruimte voor het biggenest van 1,2 m², komt EFSA tot een totale benodigde omvang van het vrijloopkraamhok van tenminste 7,8 m².

In de AMvB wordt ervoor gekozen om het minimum oppervlak voor een vrijloopkraamhok te beperken tot 6,5 m² in totaal, dus voor zowel de zeug als biggen, als voor hokonderdelen als voer- en waterbak. Gezien de bevindingen van EFSA leidt dit tot een verhoging van de biggensterfte en dit gaat druist dan ook in tegen het advies van EFSA: *The use of a temporary farrowing crate systems cannot be advised as a step 1 a farm's transition from using farrowing crates to farrowing pens, unless the size of the temporary farrowing crate system is the same as that of the future free farrowing pen.*

Door te beknipten op de ruimte die nodig is voor een goed functionerend vrijloopkraamhok wordt met deze AMvB het risico genomen dat de biggensterfte stijgt. Dit zal leiden tot: a) het alsnog opsluiten van de zeug en b) een slechte reputatie voor het vrijloopkraamhok. Daarbij is het beperken van de ruimte in het kraamhok strijdig met de ambitie van de AMvB om te komen tot een hogere speenleeftijd voor biggen. Dit betekent dat het welzijn van de zeug en haar biggen wederom wordt aangetast ten behoeve van het systeem, in plaats van dat het houderijsysteem tegemoetkomt aan de behoefte van de zeug en de biggen.

**DIEREN
BESCHERMING**

Voor het creëren van een goed functionerend vrijloopkraamhok is nodig dat wordt voldaan aan de eisen die zowel door de zeug als door de biggen worden gesteld:

- De zeug moet onbelemmerd op zowel haar linker- als rechterzijde kunnen gaan liggen en haar biggen onbelemmerd kunnen zogen tot de biggen 4-6 weken oud zijn. Dit ligoppervlak mag niet beperkt worden door stangen, buizen of wanden of aanwezige hokonderdelen als voerbak of drinkplaats. De zeug moet onbelemmerd kunnen gaan liggen en opstaan zonder dat snuit of staart bekneld worden of door aanwezigheid van stangen of buizen in een bepaalde houding worden gedwongen.
- Een zeug moet zich onbelemmerd kunnen omdraaien in het hok en hierbij aanwezige biggen kunnen ontwijken. Wanneer hiervoor een oppervlakte maat wordt voorgeschreven moet in elk geval de lengte of de breedte van het hok tenminste net zo groot zijn als de lengte van de zeug, en liefst iets groter. Hierbij moet worden uitgegaan van een grote zeug (met pariteit 6 en niet van gemiddelde pariteit, dus een gewicht van ca. 350 kg en een lengte van ca. 2,0 m).
- De inrichting van het hok moet zodanig zijn dat in de eerste week na het werpen de zeug tijdens het liggen zicht kan hebben op haar biggen in het biggenest.
- De zeug moet een aparte mestplaats hebben en niet gedwongen zijn om te mesten in haar ligruimte.
- De zeug moet beschikking hebben over een eet- en drinkplaats, die niet haar ligruimte beperken
- De biggen moeten kunnen liggen in het biggenest, maar ook buiten het biggenest kunnen liggen buiten het bereik van de zeug.
- De biggen moeten beschikking hebben over een eigen eet- en drinkplaats.

Hiervoor moet in de AMvB worden opgenomen dat in een vrijloopkraamhok tenminste 6,6 m² aan ruimte beschikbaar moet zijn voor de zeug, met een onderverdeling in functiegebieden voor liggen, rusten en zogen (zowel voor de zeug als biggen), voor mesten en urineren, voor eten en drinken (zowel voor de zeug als biggen) en met mogelijkheid tot sociaal contact met de biggen en naburige zeugen. **Daarnaast moet er ruimte beschikbaar worden gesteld voor het biggenest.** Hierbij moet rekening worden gehouden met de lichaamsdimensies van grote zeugen en de ambitie tot een hogere speenleeftijd voor de biggen.

De overgang van de traditionele kraambox naar vrijloopkraamhokken is een flinke overgang. Wanneer door de beperkte maatvoering het vrijloopkraamhok niet goed kan functioneren, wordt deze overgang alleen maar groter. Deze overgang vergt dat de varkenshouders en zijn/haar medewerkers ervaren en leren hoe zij met vrijloopkraamhokken moeten omgaan. Maar ook de zeugen moeten zich aanpassen aan het nieuwe kraamsysteem. Zeker de zeugen die niet zelf zijn geboren en grootgebracht in een vrijloopkraamstal en niet eerder in een dergelijk systeem biggen hebben gekregen. Dit vergt zowel het laten wennen van de op het bedrijf aanwezige zeugen aan het nieuwe kraamsysteem, als het ontwikkelen van een groep zeugen die geschikt is en goed omgaat met het grootbrengen van biggen in een vrijloopkraamhok. Gedurende deze overgangperiode zou wellicht het fixeren van (bepaalde) zeugen gedurende een aantal dagen, behulpzaam kunnen zijn, maar het zou geen standaardpraktijk moeten zijn om te compenseren voor het gebrek aan oppervlak.

Naast een fixatieperiode van maximaal 5 dagen staat de AMvB nog een extra fixatieperiode toe van 3 dagen (t/m dag 7 na werpen): *“mits de houder aannemelijk kan maken dat dit noodzakelijk is met het oog op de gezondheid van de zeug of biggen”*. Daarbij staat in de NvT niet beschreven op welke wijze de houder deze ‘noodzaak’ aannemelijk moet maken. Dit behelst een groot risico dat deze ‘extra’ periode al snel uitmond tot de standaardpraktijk. Wanneer hiervoor gedacht wordt aan het overleggen van een dierenartsverklaring of iets dergelijks, ontstaat eenzelfde spanningsveld tussen varkenshouder en dierenarts als momenteel wordt ervaren met de verklaring omtrent de noodzaak tot couperen. Doordat een te krappe ruimte in het vrijloopkraamhok wordt toegestaan, zal de “noodzaak” tot het fixeren van de zeug om biggensterfte te verlagen, continu blijven bestaan.

Verder staat in de NvT *“Wat betreft het effect van het tijdelijk immobiliseren op het welzijn van de zeug constateert EFSA dat er relatief weinig wetenschappelijk onderzoek is gedaan naar het effect van het aantal dagen dat de zeug tijdelijk geïmmobiliseerd wordt op het welzijn van de zeug”*. Het is echter bekend dat het immobiliseren op zich een welzijnsbeperking oplevert en daaruit volgt dat immobilisatie zo min mogelijk en zo kort mogelijk toegepast moet worden. **Daarbij heeft EFSA geconcludeerd het tijdelijk immobiliseren van de zeug onnodig is, wanneer aan de zeug tenminste 6,6 m2 aan ruimte beschikbaar wordt gesteld.**

Tot slot noemt de NvT *“Het ontbreekt nog aan kennis over de inrichting en management van kraamsystemen waarbij de zeug zich vrij kan bewegen, en die tegemoetkomt aan de gedragsbehoeftes van zowel de zeug als de biggen.”*.

In Zwitserland, Zweden en Noorwegen zijn kraamkooien echter al langere tijd verboden en daar zou dus veel kennisuitwisseling mogelijk moeten zijn.

- ➔ Neem een definitie op van ‘ingrijpende verbouwingen’ waarbij de overgang naar vrijloopkraamhokken moet worden gemaakt. .
- ➔ Verruim de minimale maatvoering voor vrijloopkraamhokken conform het door EFSA geadviseerde oppervlak van 7,8 m2, mede met het oog op de ambitie om de speenleeftijd voor biggen te verhogen.
- ➔ Neem het programma van eisen dat de zeug en de biggen stellen aan het vrijloopkraamhok en de verschillende functiegebieden die hiervoor moeten worden gecreëerd in het vrijloopkraamhok op in de AMvB.
- ➔ Sta een tijdelijke fixatie van de zeug voor maximaal 5 dagen alleen toe voor een bepaalde overgangsperiode waarin zowel varkenshouder als zeug nog moeten wennen aan de overgang naar het systeem met vrijloopkraamhokken en bouw daarna de toegestane fixatieperiode af in het aantal dagen, in het aantal situaties of in het aantal zeugen waarbij deze mag worden toegepast. Bied flexibiliteit in de start van de fixatieperiode. De toegestane fixatieperiode start nu op 1 dag voor het werpen. Dit betekent dat de zeug wordt vastgezet op het moment dat zij juist bewegingsdrang ervaart vanwege de drang tot het bouwen van een nest. Onder deze omstandigheden moeten wennen aan de beperking van de bewegingsvrijheid kan juist extra stressvol zijn. Bied de mogelijkheid dat de zeug al een dag eerder wordt vastgezet zodat zij kan wennen aan het vaststaan voor dat de drang tot nestbouw aanbreekt.
- ➔ Schrap de extra mogelijkheid tot het fixeren van de zeug tot 7 dagen na het krijgen van de biggen óf specificeer heel duidelijk voor welke ‘noodzaak voor de gezondheid’ het noodzakelijk is dat de zeug zich niet vrij kan bewegen of omdraaien en hoe de varkenshouder dient aan te tonen dat van deze situatie tijdelijk sprake is.
- ➔ Hou rekening met bestaande dierwaardige systemen zoals Buitengewone Varkens en groepskraamhokken. Deze dieren hebben naast een werphok ook toegang tot grotere gezamenlijke ruimtes. In dat soort systemen kan de optimale indeling/groottes van de verschillende functiegebieden afwijkend zijn (en is bijvoorbeeld een kleiner werphok soms juist wenselijk om bevuilding in het werphok te voorkomen). Maak dus onderscheid in systemen waarbij de dieren alleen een werphok beschikbaar hebben als leefruimte en systemen met aanvullende beschikbare ruimte.

3.12 Bezettingsgraad

Artikel 2.17

De NvT stelt terecht dat: *“Varkens hebben voldoende ruimte nodig om belangrijke gedragsbehoeften te kunnen uitoefenen, waaronder exploratiegedrag, rustgedrag, beweging, thermoregulatiegedrag, mest- en urineergedrag en sociaal gedrag. Daarnaast hebben, zoals EFSA aangeeft, varkens voldoende ruimte nodig om gescheiden functiegebieden te kunnen aanhouden. Indien die ruimte onvoldoende is, wordt het risico op ontstaan van hokbevuilding*

groter, hetgeen nadelige gevolgen kan hebben voor het stalklimaat en de gezondheid. Daarbij kan onvoldoende ruimte een risicofactor zijn voor het ontstaan van agressie en staartbijten. Daarmee komt het voldoen van meer ruimte tevens tegemoet aan de gedragsbehoefte gezondheid.”

Het verlagen van de bezettingsgraad c.q. het verhogen van de oppervlaktenorm is een positieve stap. Echter geldt de aangebrachte verzwarende van de oppervlaktenorm alleen voor varkens in de categorie 85-110 kg. **Tegenwoordig gaan varkens met een levend gewicht van 120-125 kg naar de slachterij. Toch wordt de oppervlaktenorm voor deze categorie varkens niet verruimd.** Dit is een gemiste kans. Mede omdat aanbieden van gescheiden functiegebieden aan varkens beter kan worden uitgevoerd bij een groter beschikbaar vloeroppervlak.

Om te bepalen welk vloeroppervlak nodig is voor varkens van een bepaald gewicht, kan worden uitgegaan van de volgende formule⁹: $A \text{ (vloeroppervlak in m}^2\text{)} = k\text{-waarde} \times \text{gewicht}^{2/3}$

EFSA¹⁰ heeft bepaald welke relatie bestaat tussen de k-waarde en het gedrag dat een varken dan kan vertonen. Hierbij komt zij tot de volgende relatie:

k-waarde	Gedrag dat kan worden vertoond
0,019	Ruimte vereist voor liggen op de borst.
0,033	Ruimte ingenomen wanneer alle varkens liggen, onder thermo neutrale omstandigheden (waarbij 20-40% van de ruimte gedeeld wordt), gebaseerd op een geschat vloeroppervlak voor half liggende varkens.
0,034	Benodigde ruimte voor de lig- en activiteitenruimte onder thermo neutrale omstandigheden. EFSA ¹¹ (2005) constateerde aanwijzingen voor een verminderde fysiologische functie, gewichtstoename en voedselopname van varkens op volledig of gedeeltelijk roostervloeren bij k-waarden lager dan deze.
0,036	Om gescheiden mest- en ligruimtes te behouden, schatte EFSA (2005) dat er extra ruimte nodig is voor één dier om op te staan en te poepen (k-waarde 0,019). Voor een groep van 10 varkens wordt deze mestruimte gedeeld, wat betekent dat elk varken een extra k-waarde van $0,019/10 = 0,002$ nodig heeft, naast 0,034 onder thermo neutrale omstandigheden. EFSA-experts waren van mening dat dit cijfer hoger is voor sommige ontwerpen van hokken met gedeeltelijk roostervloeren, vanwege mogelijke vervuiling van de vaste vloer. EFSA (2005) adviseerde dat dit de minimale beschikbare ruimte zou moeten zijn voor varkens tot 110 kg waar de omgevingstemperatuur niet hoger is dan 25 °C.
0,039	Ruimte waaronder vleesvarkens die op een roostervloer worden gehouden, het percentage liggedrag gaan verminderen als reactie op de afname van de ruimte.
0,047	Benodigde ruimte voor varkens om los van elkaar in een zijligging te liggen (Petherick en Baxter, 1981). EFSA (2005) adviseerde dat dit de minimale beschikbare ruimte zou moeten zijn voor varkens tot 110 kg, waar de omgevingstemperatuur waarschijnlijk hoger is dan 25 °C. EFSA (2005) adviseerde ook dat dit de minimale beschikbare ruimte zou moeten zijn voor varkens van meer dan 110 kg, ongeacht de omgevingstemperatuur.
0,072	Ruimte waaronder vleesvarkens die op een vaste vloer worden gehouden, het percentage liggedrag zullen gaan verminderen als reactie op de ruimtevermindering.

⁹ cabidigitallibrary.org/doi/full/10.5555/19842422474

¹⁰ [Welfare of pigs on farm](#)

¹¹ [Opinion of the Scientific Panel on Animal Health and Welfare \(AHAW\) on a request from the Commission related to welfare of weaners and rearing pigs: effects of different space allowances and floor - - 2005 - EFSA Journal - Wiley Online Library](#)

**DIEREN
BESCHERMING**

Nederland heeft, door de opwarming van het klimaat, meer en meer te maken met langere hitteperiodes. In deze periodes hebben vooral de zware varkens meer oppervlakte nodig om hun warmte kwijt te kunnen. Het zou daarom goed zijn om aan te sluiten bij de k-waarde die EFSA adviseert voor varkens > 110 kg en voor varkens tot 110 kg bij een omgevingstemperatuur > 25 °C. **Dit is de k-waarde van 0,047.** Bij deze k-waarde kunnen varkens tot 110 kg hun thermoregulerend gedrag uitvoeren bij temperaturen > 25 °C.

Met de huidige voorgestelde wijziging in de AMvB voor varkens tot 110 kg van 0,8 naar 0,9 m², verschuift de k-waarde van 0,034 naar 0,039. Dit betekent dat varkens nog steeds niet tegelijkertijd hun volledige liggedrag kunnen vertonen en zeker niet hun thermo-regulerende gedrag kunnen tonen. Dit zal het ergste zijn voor de varkens > 110 kg bij temperaturen > 25 °C.

- ➔ Breng de oppervlakenorm in overeenstemming met een k-waarde van 0,047, zowel voor varkens tot 110 kg, als ook voor varkens > 110 kg.

3.13 Ingrepen

Verbod op het vijlen van hoektanden van biggen

Artikel 2.3, onderdeel c BD

Het toevoegen van een diergeneeskundige noodzaak, aan onderdeel c van artikel 2.3 Besluit Diergeneeskundigen, voordat deze ingreep mag worden toegevoegd is een goede stap. Echter in subonderdeel 4 van dit lid staat beschreven dat er maatregelen genomen dienen te worden ter voorkomen van staartbijten en andere gedragsstoornissen. Dit lid lijkt te zijn gekopieerd uit onderdeel b, subonderdeel 3° van artikel 2.3. Daarmee is onderdeel c, subonderdeel 4° van artikel 2.3 nu wel relevant voor het couperen van de staart, maar niet voor het vijlen van de hoektanden.

De ingangsdatum voor deze wijziging is 1-1-2030. De reden voor deze datum ligt niet in de behoefte van het varken, maar is gekozen om de varkenshouder tijd te geven om zich voor te bereiden op deze wijziging. Echter de enige toevoeging die wordt gedaan, is dat er vanaf 2030 een veterinaire noodzaak moet zijn voordat de ingreep wordt toegepast. De NvT geeft aan dat de sector en geraadpleegde deskundigen al hebben aangegeven dat vanwege de arbeidsintensiteit die deze ingreep vraagt, **de ingreep nu al maar op beperkte schaal wordt toegepast.** Bij de houders die dit betreft, zal er een noodzaak aanwezig zijn waardoor de houder bereid is om hier arbeidsinzet aan te spenderen. Daarmee kunnen deze houders prima voldoen aan de nieuw toegevoegde bepaling en hoeft het voorbereiden op deze maatregel geen 5 jaar te duren.

- ➔ Pas de tekst van artikel 2.3 onderdeel c, subonderdeel 4° zodanig aan dat de maatregelen die moeten worden genomen relevant zijn voor het tegengaan van het ontstaan van kwetsuren aan de speen en uier van de zeug en het gezicht van de biggen. Het bijten van een big in het uier van de zeug of in toomgenoten is een uiting van frustratie vanwege een tekort aan melk. Relevante maatregelen moeten zijn gericht op het stimuleren van de melkgift van de zeug via het verhelpen van eventuele ziekte van de zeug, het verstrekken van een goede voergift tijdens de dracht of lactatie, of ten aanzien van de gebruikte foklijn of genetica zodat de zeug niet meer biggen krijgt dan zij kan voeden.
- ➔ Laat de wijzigingen aan artikel 2.3 onderdeel c ingaan per 2027.

Verbod op couperen

Artikel(s) 2.12 en 2.14 BHvD en artikel 2.3, onderdeel b BD

DIEREN
BESCHERMING

In deze AMvB worden nu de open normen voor de voorwaarden waaronder de staart van varkens toch mag worden gecoupeerd, concreter ingevuld. Deze voorwaarden worden nu geplaatst onder de artikelen 2.14 en 2.14a van het BHvD. De titels van deze artikelen luiden 'Agressie' en 'Verbeterplan tegengaan agressie'. **Staatbijten is echter geen vorm van agressie, maar komt voort uit gefrustreerde (gedrags)behoeften ten gevolg van huisvesting in een ongeschikte omgeving.** Ook in het huidige Artikel 2.14 staat "er worden maatregelen getroffen om de agressie in groepen zoveel mogelijk te beperken, waaronder in ieder geval het verstrekken van stro of ander materiaal aan gespeende varkens en gebruiksvarkens." wat bevestigt dat het om het voorkomen van abnormaal gedrag gaat d.m.v. afleidingsmateriaal i.p.v. agressie. Deze formulering moet aangepast worden.

Het idee om de houder, via een logboek, data te laten registreren over het voorkomen van kwetsuren, maatregelen die worden getroffen en het effect van deze maatregelen, is een goed idee. Dit biedt zowel meer inzicht aan de houder over de situatie en het effect van maatregelen, als aan de dierenarts over de situatie rondom een staartbijtuitbraak. Wel wordt gesteld dat dit logboek uiterlijk binnen 14 dagen na de eerste constatering moet worden gestart. Voor een deel van de informatie die in het logboek moet worden vastgelegd, is deze **periode van 14 dagen te lang**. Met name de gegevens over: het type kwetsuren, de datum van constatering van deze kwetsuren, het aantal dieren met deze kwetsuren en locatie van deze dieren in de stal, zouden direct worden moeten worden vastgelegd. De beschrijving van de diercategorie, de (vermoedelijke) oorzaak, de getroffen maatregelen en het effect daarvan zou op een later moment (binnen 14 dagen) kunnen worden vastgelegd.

Helaas zijn de kwetsuren die moeten worden geconstateerd en geregistreerd en die aanleiding moeten zijn tot het onderzoeken van oorzaken en het nemen van verbetermaatregelen, beperkt tot kwetsuren die voorkomen in de kraamstal of in de gespeende biggenstal (volgens het nieuwe artikel 2.3 onderdeel b, subonderdeel 2°). Dit betekent dat er geen plicht bestaat tot het registreren van kwetsuren, het onderzoeken van oorzaken van staartbijten en het nemen van maatregelen voor de houders van vleesvarkens die geconfronteerd worden met een uitbraak van staartbijten.

De NvT stelt dat de in de AMvB opgenomen maatregelen ten aanzien van couperen, zouden moeten leiden tot een continue verbeteringscyclus, waardoor het risico op staartbijten wordt verminderd. Dit wordt als volgt omschreven: *"Als een houder niet aan de voorwaarden voldoet, mag deze niet couperen en zal dus biggen met hele – niet gecoupeerde - staarten moeten gaan houden. Hierdoor kan het risico op staartbijten groter worden, en daardoor kan het percentage aanwezige varkens met kwetsuren op het bedrijf toenemen boven de 2 procent. In dat geval mag de houder weer couperen, mits hij de oorzaken van de toename van het staartbijten heeft onderzocht en op basis daarvan aanvullende maatregelen neemt om het risico op staartbijten weer te verminderen. Als daardoor het percentage van varkens met kwetsuren weer onder de 2 procent daalt, zal de houder weer dienen te stoppen met couperen. Zo ontstaat er een continue verbeteringscyclus, waarbij de houder de oorzaken van toename van staartbijten evalueert en op basis daarvan aanpassingen aan het management en huisvesting doorvoert om het risico op staartbijten verder te verminderen."*

Het is echter niet duidelijk wat er dient te gebeuren wanneer de varkenshouder er niet in blijkt te slagen om het aantal kwetsuren te laten dalen tot onder de 2%. Zolang de varkenshouder hier niet succesvol in wordt, mag hij nieuwe biggen blijven couperen. Dit zou een perverse prikkel kunnen zijn om het verbeterplan niet correct of grondig uit te voeren, of inadequate maatregelen op te nemen in het verbeterplan. Bij het uitvoeren van de ingreep van couperen ontstaat de plicht tot het uitvoeren van een verbeterplan gedurende één jaar. Er zijn geen bepalingen geformuleerd wat na dit jaar dient te gebeuren. Er ontbreekt een evaluatie van de ingestelde maatregelen op relevantie en adequaatheid, de wijze van uitvoering en naleving van deze maatregelen en van de impact die het verbeterplan heeft op het indammen van het aantal kwetsuren. Daarmee ontstaat nergens een moment waarop de conclusie moet worden getrokken dat of de

omstandigheden of het management op het varkensbedrijf zodanig zijn dat op het bedrijf geen varkens meer zouden moeten worden gehouden.

- ➔ Leg de plicht tot het monitoren van kwetsuren, het onderzoeken van de oorzaken van kwetsuren, het instellen van verbetermaatregelen en het evalueren van de uitvoering en impact van deze maatregelen op staartkwetsuren ook op aan de houders van vleesvarkens, ook al zijn zij niet degene die de ingreep van couperen verrichten.
- ➔ Vul de ingestelde 'continue verbeteringscyclus' aan met een route die gevolgd wordt wanneer de cyclus niet leidt tot daadwerkelijke verbetering van het percentage staartkwetsuren.
- ➔ Herformuleer de betiteling van artikelen 2.14 en 2.14a naar 'Frustratie' resp. 'Verbeterplan tegengaan frustratie'.
- ➔ Wijzig artikel 2.14 lid 4 zodanig dat bepaalde gegevens direct in een logboek moeten worden vastgelegd, terwijl andere gegevens binnen een termijn van 14 dagen mogen worden vastgelegd.
- ➔ Voeg pijnstilling toe na couperen. Dit zou expliciet gemaakt kunnen worden als nadere toelichting op "*De ingrepen, bedoeld in de artikelen 2.1 tot en met 2.6, worden uitgevoerd op zodanige wijze dat bij het dier **geen onnodige pijn** of onnodig letsel wordt veroorzaakt en dat het dier niet meer dan nodig is in zijn functioneren wordt belemmerd.*"
- ➔ In de NvT staat "*Daarnaast wordt in de evaluatie die in 2028 plaatsheeft ook ingegaan op de dan te verwachten gevolgen van het nog in werking te treden verbod op het uitvoeren van de ingreep waarbij een deel van de staart van biggen wordt verwijderd. Die informatie uit de evaluaties wordt betrokken bij de vraag of maatregelen per voorgenomen datum daadwerkelijk in werking kunnen treden*". Dit is weinig ambitieus geformuleerd, aangezien het routinematig couperen van staarten nu al verboden is bij wet. Er moet echt op worden ingezet dat de benodigde maatregelen zo snel mogelijk worden ingevoerd in de praktijk en er niet weer uitstel plaatsvindt.

3.14 Overige opmerkingen Nota van Toelichting - Varkens

In deze AMvB Dierwaardige Veehouderij zijn een aantal kansen gemist om te komen tot een Dierwaardige Varkenshouderij:

3.14.1 Uitloop en weidegang ontbreken

In de NvT wordt gesteld "*Een voorbeeld is dat om deze reden in deze AMvB geen regels opgenomen zijn die buitenuitloop verplicht stellen. Hoewel dit op het eerste gezicht logisch lijkt, is er onvoldoende informatie uit de wetenschap en de praktijk beschikbaar waaruit blijkt dat het buiten zijn op zichzelf een gedragsbehoefte is van de dieren, en in welke mate die behoefte bestaat.*"

Dit is onjuist. Uitloop en weidegang hebben aantoonbare voordelen voor dierenwelzijn, kunnen een belangrijke rol vervullen in het voorzien in bepaalde gedragsbehoeften, en voor verschillende diersoorten is aangetoond dat ze een hoge motivatie hebben om naar buiten te gaan, wat aantoont dat deze behoefte wel degelijk in hoge mate bestaat.

Het is waar dat er weinig onderzoek is verricht naar de motivatie van het varken om naar buiten te gaan. Maar dit kan niet als argument worden gebruikt om te stellen dat het varken geen behoefte heeft om buiten te zijn. Daarbij zijn er wel degelijk onderzoeken verricht die aanwijzingen leveren dat buiten zijn belangrijk is voor het varken. Stolba en Wood-Gush¹² beschrijven dat hun data aanwijzing geven dat varkens explorerende dieren zijn die een groot deel van hun tijd besteden aan: het zich verplaatsen tussen verschillende delen van hun leefgebied, het onderzoeken van hun directe en verder gelegen omgeving, en het zoeken, verzamelen, dragen en manipuleren van voedselitems. Hun data gaf aan dat

¹² [The behaviour of pigs in a semi-natural environment | Animal Science | Cambridge Core](#)

varkens 75% van hun gedragsactiviteiten hieraan spendeerden, waarbij wroeten en grazen belangrijke gedragingen zijn.

Dit wordt bevestigd door Haskell e.a.¹³. Zij tonen aan dat, onder natuurlijke condities, varkens een groot deel van hun actieve tijd spenderen aan het zoeken naar voedsel, waarbij het varken zijn wroetschijf gebruikt om de omgeving te verkennen/manipuleren. Wanneer het varken in een prikkelarme omgeving wordt gehouden, wordt het exploratiegedrag omgericht naar hokgenoten en kan leiden tot belly-nosing en staartbijten.

Jensen e.a.¹⁴, toonden aan dat varkens duidelijker voorkeuren aangaven voor bepaalde materialen uit de categorie 'Earth', dan voor de materialen uit de categorieën 'Chip' en 'Rough' (wel een voorkeur voor aanwezigheid vs. afwezigheid van een materiaal, maar geen preferentie voor een bepaald materiaal), of voor de materialen uit de categorieën 'Toy', 'Hay' en 'Straw' (geen duidelijk onderscheid in voorkeur tussen aan- of afwezigheid van een materiaal of voor een bepaald materiaal). Deze voorkeur voor aarde-achtige materialen is bevestigd in een recente studie van Beattie, Walker & Sneddon¹⁵ (2023).

Een bekend voorbeeld in de Nederlandse varkenssector is het experiment dat is verricht in het Varkens Innovatie Centrum in Sterksel¹⁶. In dit experiment ontving een zeug, die al drie keer biggen had gekregen in een traditionele kraamstal, een grote hoeveelheid nestmateriaal, en hiermee bouwde ze voor het werpen een groot nest. En daarmee toonde ze aan dat ondanks de lange domesticatie en fokkerij van het varken, de natuurlijke instincten en gedragingen nog steeds aanwezig zijn in het varken.

- ➔ Toegang tot een weide of uitloop voorziet in beweegmogelijkheid, wroetmogelijkheid, mogelijkheid tot zoelen en in uiteenlopende omgevingsprikkel en gedragsverrijking, doordat dieren in groepsverband kunnen verkeren in een complexe fysieke leefomgeving. Een omgeving die ruimte biedt om te exploreren en variatie biedt wat betreft de bodem en weersomstandigheden. Een dierwaardige veehouderij zou hieraan tegemoet moeten komen. **Neem het aanbieden van toegang tot een weide of uitloop op in de AMvB.**

3.14.2 Verbieden van het voerligboxen-met-uitloop-systeem (met uitloop) voor zeugen

De verplichting om varkenshokken in te richten met functiegebieden zou aanleiding moeten zijn geweest om het voerligboxen-met-uitloop-systeem voor zeugen te verbieden of uit te faseren. **Dit systeem is belemmerend voor de zeugen voor het uitvoeren van haar liggedrag.** Door de inrichting van het hok en de beperkte uitloop die geboden wordt, wordt de zeug gedwongen om toch maar tussen de hekken van de voerligbox te gaan liggen. In de NvT wordt dit gebracht alsof dit de voorkeur heeft van de dieren zelf: *"Bij de voorgenomen regel om de voerligbox met vrije uitloop voor drachtige zeugen uit te faseren werd door veehouders aangegeven dat dit systeem meerwaarde heeft omdat de zeugen graag beschermd in voerligboxen liggen."* Deze redenering klopt niet omdat de zeugen buiten de voerligboxen doorgaans geen geschikte schone/droge ligruimte beschikbaar hebben waar ze comfortabel kunnen liggen. Dat zeugen de voorkeur hebben voor een schone/droge ligruimte is aangetoond door Hutson e.a.¹⁷.

Voyerligboxen met uitloop beperken de zeug zowel in de keuze in liglocatie als in de mogelijkheid om samen met andere zeugen te liggen. Deze indeling is eveneens beperkend voor de mogelijkheid van sociale interactie tussen de zeugen in het hok, vanwege de beperkte ruimte van de uitloop.

¹³ [The Effect of Substrate-Enriched and Substrate-Impoverished Housing Environments On the Diversity of Behaviour in Pigs in: Behaviour Volume 133 Issue 9-10 \(1996\)](#)

¹⁴ [Pigs' preferences for rooting materials measured in a three-choice maze-test - ScienceDirect](#)

¹⁵ [Preference Testing of Substrates by Growing Pigs | Animal Welfare | Cambridge Core](#)

¹⁶ [Hoofs en Geudeke, GD Varken maart 2013, 260169](#)

¹⁷ [Preferences of pregnant sows for wet and dry concrete floors - ScienceDirect](#)

- ➔ Neem in de AMvB een bepaling op voor het uitschakelen van de voerligbox-met-uitloop met een verbod op nieuwbouw per 2027 en uiterlijke uitschakeling per 2040. Dit systeem is strijdig met de bepaling dat de hokinrichting moet voorzien in een voor het varken duidelijke scheiding van functiegebieden.

3.14.3 Castratie: Nee, tenzij

De NvT stelt:

Er is in de AMvB geen nader voorschrift opgenomen om te stoppen met castreren van beren. De reden dat deze ingreep in de conventionele varkenshouderij wordt uitgevoerd is niet vanwege het houderijsysteem, maar om aan de marktvraag van voornamelijk buitenlandse afnemers te kunnen voldoen

Het castreren van een varken wordt niet minder ingrijpend of pijnlijk omdat deze ingreep wordt uitgevoerd vanwege een marktvraag in plaats van vanwege problemen binnen het houderijsysteem. De sector weet, via fokkerij en voeding, de kans op berengeur nu al te beperken tot 2 à 4% van de varkens. Dit betekent dat van de varkens die nog worden gecastreerd, dit bij 96% tot 98% onnodig gebeurt. Daarbij zijn slachterijen in staat om de 2 tot 4% van de karkassen die berengeur afgeven in de slachterij te detecteren en deze apart te verwerken en af te zetten. Door deze ontwikkelingen worden in Nederland 65% van de beren niet meer gecastreerd. De stappen die de Nederlandse varkenssector heeft gezet in het terugdringen van de noodzaak tot castreren worden niet gereflecteerd in deze AMvB.

Om het signaal af te geven dat castratie niet de norm is, maar de uitzondering, zou het goed zijn om **de huidige 'Ja, mits'-bepaling ten aanzien van castratie om te zetten naar een 'Nee, tenzij'-bepaling**. Hierbij zou van de houder de inspanning moeten worden gevraagd om aan te tonen dat de eind-afnemer van de varkens niet in staat is om berengeur te detecteren en de producten van een dergelijk karkas in de markt af te zetten. Net zo, wanneer de wens tot castratie stamt vanuit problemen met berengedrag in de houderij, zou de houder dan wel afnemer van de beerbiggen moeten aantonen, bijvoorbeeld met een te ontwikkelen ethisch afwegingskader, dat de omstandigheden die op het vleesvarkensbedrijf aanwezig zijn (daglicht, (buiten)ruimte, meer natuurlijke houderijwijze zoals kleinschalig buiten gehouden varkens), de uiting van berengedrag dermate stimuleert dat dit leidt tot welzijnsaantasting vanwege agressie, gevechten of rijgedrag voor de aanwezige varkens op het bedrijf, waardoor castratie een noodzaak is ter verbetering van het welzijn van de varkens op dit bedrijf.

- ➔ Vorm in de AMvB de 'Ja, mits'-bepaling voor het castreren van beren om naar een 'Nee, tenzij'-bepaling
- ➔ Stel voorwaarden ten aanzien van het aantonen van de noodzaak tot castreren op voordat deze ingreep mag worden uitgevoerd.
- ➔ De NvT stelt correct dat de private kwaliteitssystemen van de sector al het voorschrijven dat castratie bij biggen jonger dan 7 dagen verplicht onder anesthesie en langdurige analgesie moet worden uitgevoerd. In België, Frankrijk en Duitsland is dit inmiddels wettelijk verplicht. Deze verplichting moet worden overgenomen in de AMvB.

3.14.4 Nestbouwgedrag

In het huidige BHvD artikel 2.22 staat "Zeugen en gelten beschikken in de laatste week voor het werpen over voldoende en adequaat nestmateriaal, tenzij dit in verband met de op het bedrijf gebruikte mengmestmethode technisch niet uitvoerbaar is.". Het systeem moet worden aangepast aan de behoeftes van het dier, niet andersom. Daarnaast zou het **nu al mogelijk moeten zijn om nestmateriaal aan te bieden** dat niet in conflict is met bepaalde mestsystemen, zoals jute zakken.

- ➔ Verwijder het zinsdeel "tenzij dit in verband met de op het bedrijf gebruikte mengmestmethode technisch niet uitvoerbaar is".
- ➔ Het nestmateriaal moet minimaal beschikbaar blijven t/m het einde van het gehele geboorteproces.

DIEREN
BESCHERMING

4. PLUIMVEE

4.1 Gedragsbehoeftes

Artikels 2.50a, 2.65ca, 2.69a, 2.76c

De behoefte '**veiligheid**' is niet opgenomen, behalve voor vleeskuikenouderdieren. Dit wordt onderbouwd door te zeggen dat deze behoefte slaat op het kunnen vermijden van seksueel gedrag, maar veiligheid is breder dan dat, en zou ook voor de andere pluimveecategorieën als behoefte moeten worden aangewezen. Het gaat bijv. ook over fysieke veiligheid (zoals bescherming tegen brand) of het kunnen ontsnappen aan agressieve soortgenoten, en is als behoefte genoemd in het Programma van Eisen^{18,19}. In de NvT wordt gesteld dat de behoefte aan veiligheid ook geldt voor legkippen, maar dit is niet terug te vinden in de AMvB zelf.

De behoefte '**respiratie**' is niet opgenomen omdat wordt gesteld dat er geen onderbouwing is om grenswaarden aan concentraties van schadelijke stoffen te kunnen stellen. Dit is onjuist – zie het kopje 'Gasconcentraties'. Daarnaast is respiratie genoemd in de Programma's van Eisen^{20,21}.

De behoefte '**excretie**' is niet opgenomen omdat pluimvee hiervoor (voor zover bekend) geen specifieke gedragingen kent. Dit wil echter niet zeggen dat de behoefte niet bestaat – deze wordt genoemd in het Programma van Eisen²² en zou dus opgenomen moeten worden.

Seksueel gedrag en maternaal gedrag vertonen zijn niet opgenomen voor leghennen resp. leghennen en VKOD. Dit zou wel moeten, aangezien beide worden genoemd in het Programma van Eisen²³.

Gezondheid is niet als behoefte opgenomen. Bij varkens is dit wel het geval. In de NvT wordt hierover ook gesproken als van toepassing zijnde op pluimvee, maar in de AMvB komt dit niet terug. Dit zou wel moeten.

- ➔ Neem voor alle diercategorieën de behoeften respiratie, veiligheid en gezondheid op als gedragsbehoeften, voor leghennen de behoefte seksueel gedrag en voor leghennen en VKOD de behoefte maternaal gedrag vertonen.

Gedragsbehoeftes worden nu benoemd, maar noch in de AMvB, noch in de NvT, verder beschreven of uitgewerkt. In de Programma's van Eisen zijn goede beschrijvingen te vinden van de behoeften, en deze zouden overgenomen moeten worden^{24, 25}.

- ➔ Neem in de AMvB niet alleen de benaming van een gedragsbehoefte op, maar ook een beschrijving van het gedragsrepertoire of de gedragscomponenten die een dier hiervoor moet kunnen vertonen of uiten.
- ➔ Neem ook zaken op zoals het gebruiken van brandveilig (bouw)materiaal, van elektrische apparatuur, (wand)contactdozen, (sensor)technologie etc. dat geschikt is voor een zure en stoffige stalomgeving, het compartimenteren van stalgebouwen, het beschikbaar hebben (en volgen) van een calamiteitenplan, back-ups voor noodvoorzieningen, een alarminstallatie, rook- en hittedetectie, blusvoorzieningen, oververhittingsbeveiliging, bliksemafleiders, regelmatige Agro elektra inspecties en veilige installaties van PV-systemen of energie-opslag. Dit past bij de behoefte aan veiligheid.

¹⁸ [525841](#)

¹⁹ [Brief of Requirements of the Broiler](#)

²⁰ [525841](#)

²¹ [Brief of Requirements of the Broiler](#)

²² <https://edepot.wur.nl/525841>

²³ [525841](#)

²⁴ [525841](#)

²⁵ [Brief of Requirements of the Broiler](#)

4.2 Kooisystemen

Artikels: o.a. 2.68 en 2.71

Het is een goede zaak dat kooisystemen worden uitgefaseerd, aangezien deze niet tegemoet kunnen komen aan de behoeftes van de dieren. Wel hebben we hierbij een aantal zorgpunten:

- Er wordt een verbod ingesteld op nieuwbouw, maar nog **geen einddatum voor bestaande bedrijven**. Dit is een risico op uitstel van de overgangstermijn.
 - Koloniekooien zijn tot 2035 toegestaan, mits kan worden aangetoond dat de stal op 31 december 2026 in gebruik was, en deze sindsdien niet 'ingrijpend verbouwd' is. Een ingrijpende verbouwing wordt echter niet gedefinieerd, ook niet in de NvT.
 - In de NvT is te lezen dat beoogd wordt om ook kooisystemen voor **opfokleghennen** uit te faseren, maar dat dit niet in de AMvB is opgenomen omdat hier geen bestaande wetgeving voor is. Ook maatregelen die de kans op het gebruik van kooien verkleinen, zoals het verplicht stellen van strooisel vanaf dag 1, ontbreken in de AMvB. Dit zorgt voor een risico dat opfokleghennen toch nog (langer) in kooisystemen gehouden zullen worden. Dat is problematisch omdat deze systemen niet voldoen aan hun behoeften, en ook omdat de huisvesting tussen opfok en leg dan niet op elkaar aansluit, wat tot welzijnsproblemen in de legfase kan leiden.
 - In de NvT is te lezen dat ook **veranda- en patiosystemen** verboden worden. De Dierenbescherming is hier groot voorstander van, omdat in deze systemen niet wordt voldaan aan de behoeften van dieren. Dit zijn echter geen apart gedefinieerde huisvestingssystemen in het BHvD, en in de AMvB is niet terug te vinden hoe men beoogt deze systemen te verbieden. Enkel het schrappen van de minimumoppervlakenorm voor kooisystemen voor VKOD is onvoldoende, en juist een risico dat dieren in kooien op een hogere bezetting gehouden zullen worden. Als wordt beoogd dit te bereiken door het invoeren van de gedragsbehoeften rusten en actief gedrag (in de NvT wordt terecht gesteld dat hieraan niet kan worden voldaan in de genoemde systemen), is dat onvoldoende omdat hieraan nog geen ingangsdatum gekoppeld is, en dit een dermate open norm is dat dit voor veel discussie kan zorgen.
- ➔ Leg voor bestaande bedrijven de einddatum van 2035 (genoemd in de NvT) vast in de AMvB.
 - ➔ Neem een definitie van 'ingrijpende verbouwingen' op.
 - ➔ Bekijk hoe het verbod voor opfokleghennen beter wettelijk verankerd kan worden.
 - ➔ Bekijk hoe dit verbod beter wettelijk verankerd kan worden. Bijvoorbeeld door het opnemen van een minimum groeps grootte of oppervlakte (EFSA adviseert bijvoorbeeld minimaal 80m² voor leghennen).

4.3 Water en voer

Artikel 2.65db

Het is goed dat is opgenomen dat (de hoeveelheid) voer moet voorzien in nutritionele en gedragsbehoefte. Echter, dit garandeert nog niet dat er ook een **verzadigingsgevoel** optreedt. Dit is voor vleeskuikenouderdieren van snelgroeiende rassen een groot welzijnsprobleem.

In de NvT is te lezen "*Specifiek voor vleeskuikenouderdieren van de reguliere vleeskuikens - de vleeskuikens die in de gangbare houderij worden gehouden - geldt dat deze erg beperkt worden in hun hoeveelheid voer vanwege het risico op overgewicht. Bij deze dieren wordt ook afwijkend gedrag waargenomen, bijvoorbeeld in de vorm van het overmatig pikken naar de watervoorziening (en daardoor vermorsing van water met nat strooisel tot gevolg). De oorzaak van dit afwijkende gedrag kan meerdere oorzaken hebben zoals verveling, frustratie en honger. Onduidelijk is wat de hoofdoorzaak van dit afwijkende gedrag precies is of dat er sprake is van een samenhang. Door middel van andere maatregelen (onder andere de combinatie met afleidingsmateriaal) kunnen een aantal van de waarschijnlijke oorzaken*

DIEREN
BESCHERMING

worden weggenomen. Er lopen diverse onderzoeken naar andere manieren van voerverstrekking aan vleeskuikenouderdieren, met name middels het verdunnen van het voer, met als doel de dieren meermaals per dag te kunnen voeren.”

EFSA stelt duidelijk dat de **oorzaak van afwijkend gedrag ligt in het beperkt voeren van dieren**: “Feed restriction leads to a high motivation to feed and to stereotypic behaviour patterns like pacing, injurious pecking, spot, object pecking including pecking at empty feed troughs or feather pecking, plumage damage and polydipsia”. De onderstreepte zin in de NvT is dus onjuist. Het is dus ook niet mogelijk om dit welzijnsprobleem op te lossen, zonder de dieren een toereikende hoeveelheid voer voor een verzadigingsgevoel te geven. Een **verzadigingsgevoel bereiken is niet mogelijk (zoals gesuggereerd wordt) door het verdunnen van voer**, blijkt uit EFSA: “Even if some differences in behaviour are observed, which may suggest that qualitative feed restriction may improve bird welfare, when compared to the standard commercial practice, birds still seem to experience a considerable level of hunger when being qualitatively feed restricted.”

Het is een goede zaak dat drinkwater tijdens de lichtperiode permanent beschikbaar moet zijn – vrije toegang tot water op het moment dat de dieren hier behoefte aan hebben (en dus niet enkel tijdens bepaalde perioden van de dag), is een basale eis voor een goed welzijn. In de NvT is te lezen dat op basis van expertinschatting wordt gesteld dat bij permanente drinkwatervoorziening het strooisel van VKOD natter zou kunnen worden, wat een effect zou kunnen hebben op de ammoniakemissie. In de volgende paragraaf is echter te lezen dat met **aanpassing van de drinklijnen, vernatting van de stal kan worden voorkomen**. Hiermee vervalt het risico op hogere emissies dus. Daarnaast wordt hier nu in de praktijk al veel ervaring mee opgedaan. Deze maatregel zou sneller ingevoerd kunnen en moeten worden.

- ➔ Neem op dat de hoeveelheid voer ook moet leiden tot een verzadigingsgevoel bij de dieren.
- ➔ De NvT zou wat betreft de tekst over afwijkend gedrag en verzadigingsgevoel aangepast moeten worden, en in lijn gebracht met de inzichten van EFSA.
- ➔ Stel permanent drinkwater verplicht per 2027.

4.4 Bezetting

We zijn blij dat de bezetting voor alle diercategorieën wordt verlaagd. Zoals terecht wordt gesteld in de NvT draagt dit bij aan het tegemoet komen aan verschillende behoeften van kippen. Wel hebben we enkele opmerkingen bij de milieu-aspecten genoemd in de NvT, en bij de beoogde niveaus van bezetting.

Milieu

“Op basis van de expert-inschatting geeft WLR aan dat het verlagen van de bezetting zeer waarschijnlijk zal resulteren in een toename van de ammoniakemissie per dier.” Normaal gesproken wordt hiervoor de eenheid ‘ammoniakemissie per dierplaats per jaar’ gebruikt – graag checken of dat hier ook zo zou moeten zijn.

In het milieu-impactrapport is te lezen dat bij een lagere bezetting de emissie per dierplaats toeneemt, maar dat de lagere bezetting dit compenseert, waardoor de emissie op stalniveau gelijk blijft: *“De verwachting op basis van recent onderzoek is dat bij zowel reguliere als trager groeiende vleeskuikens een geleidelijke verlaging van 42 kg/m² naar 32 kg/m² de stalemissie gelijk zal blijven. Dit is recentelijk aangetoond bij onderzoek met zowel reguliere als trager groeiende vleeskuikens op het Pluimveeproefbedrijf Geel (B) (DeBaere, 2024). Uit dit onderzoek bleek dat er vrijwel geen verschil was in de emissie per vierkante meter bij een bezetting van 30 kg/m² en 42 kg/m², daarentegen was de emissie per dier een factor 1,34 hoger”*. Dit is een essentiële bevinding om op te nemen in de NvT, omdat stikstof een lokaal probleem is, en omdat bij een omschakeling in de meeste gevallen geen extra stallen bijgebouwd worden, waardoor de emissie op die locatie in feite niet verandert.

➔ Pas de NvT aan zodat bovenstaande informatie over de emissie op stalniveau hieruit duidelijk wordt.

Vleeskuikens

Artikel 2.50

De bezetting voor vleeskuikens wordt stapsgewijs verlaagd naar 32 kg/m². Dit is een goede zaak, maar zou sneller moeten gaan en het eindbeeld zou 25 kg/m² moeten zijn. Een verlaging van 42 naar 39 kg/m² in 2030 zal geen grote welzijnseffecten hebben. EFSA geeft aan dat een bezetting van max. 11 kg/m² wenselijk is vanuit dierenwelzijnsoogpunt – bij deze bezetting is het risico op voetzoollaesies aanzienlijk verkleind en is er voldoende ruimte voor natuurlijk gedrag. Aangezien bezettingsdichtheid een grote invloed heeft op de kostprijs, moet bekeken worden welke verlaging haalbaar is. Maar vanuit dierenwelzijnsoogpunt is een verdere verlaging dan wat nu wordt voorgesteld, nodig. Een recent onderzoek²⁶ laat bijvoorbeeld zien dat bij een bezetting van 36 kg/m², nog steeds meer voetzoollaesies, hakblaren, verwondingen en bevuiling voorkomt dan bij lagere bezettingen (24 of 30 kg/m²). Een bezetting van 24 kg/m² leidt bovendien tot minder verwondingen en bevuiling dan een bezetting van 30 kg/m². De stip op de horizon voor 2040 zou dus een lagere bezetting moeten zijn dan de nu voorgestelde 32 kg/m². Ook voor rustgedrag is een verlaagde bezetting belangrijk, aangezien dit leidt tot minder verstoringen, welke weer een risico zijn op verwondingen.²⁷ Voor scharrelgedrag wordt een maximale bezetting van 27,2 kg/m² aangeraden.²⁸ Bij een bezetting van 25 kg/m² werd de omgevingsverrijking beter gebruikt dan bij 35 kg/m², en werd ook meer eten, drinken, stofbaden, foerageren en comfortgedrag waargenomen.²⁹

NvT: *“Ondanks deze impact wordt met deze inzet beoogd voldoende ruimte te houden voor ambitieuzere marktconcepten, zoals bijvoorbeeld BLK 1 ster, en het ontwikkelen van daarbij behorende verdienmodellen.”*

Voldoende ruimte voor marktconcepten is geen reden om wetgeving minder ambitieus in te steken. Zelfs bij 25 kg/m² is er nog genoeg ruimte voor marktconcepten, want je kunt in een marktconcept andere extra eisen toevoegen, zoals buitenuitloop, verrijking, daglicht, langzamer groeiende rassen etc.

NvT: *“via het privaat Europees initiatief (ECC) streeft men naar een bezettingsdichtheid van maximaal 26 kg per m².”*

Dit is onjuist, in de ECC is de maximale bezetting 30 kg/m².

➔ Verlaag de bezetting stapsgewijs naar 11 kg/m², cf EFSA-advies.

Vleeskuikenouderdieren

Artikel 2.65d

De verhoging naar 1.333 cm² per dier in 2030 is marginaal (33 cm²/dier; dit is een verlaging van 7,7 naar 7,5 dieren/m²). De verdere verlaging naar 1.429 cm²/dier (7 dieren/m²) per 2040 gaat ook nog niet ver genoeg. Daarnaast gelden beide nieuwe normen niet voor minimoederdieren. Deze bezetting zit nog altijd dicht bij de 'hoge bezetting' (8 dieren/m²) dan de 'lage bezetting' (5 dieren/m²) uit wetenschappelijk onderzoek naar het effect van bezetting op VKOD-welzijn³⁰, waarbij de lage bezetting leidde tot beter paargedrag (meer paringen voorafgegaan door baltsgedrag, meer vrijwillige paringen, meer paringen waarbij de hen stil bleef zitten), en een betere bevedering bij zowel de hennen als de

²⁶ Fast- and slower-growing broilers respond similarly to a reduction in stocking density with regard to gait, hock burn, skin lesions, cleanliness, and performance

²⁷ (PDF) Density Allowances for Broilers: Where to Set the Limits?

²⁸ Brief of Requirements of the Broiler

²⁹ 461783

³⁰ Effect van bezettingsdichtheid op (de ontwikkeling van) het paargedrag en de technische resultaten bij vleeskuikenouderdieren

hanen. Daarnaast waren er bij de lagere bezetting productievoordelen: meer broedeieren, meer bevruchte eieren en een hoger aantal kuikens per hen.

De door sommige partijen gebruikte beredenering dat de voorgestelde bezetting in kg/m² lager is bij VKOD dan bij vleeskuikens, en dat de bezetting van de VKOD daarom verhoogd zou moeten worden, is onjuist. VKOD worden gehouden in een ander soort systemen, en zijn van een andere leeftijdscategorie. Zo treedt er bijvoorbeeld ongewenst paargedrag op, waardoor het belangrijk is dat hennen zich makkelijk kunnen onttrekken aan dit soort situaties. Ook worden de dieren beperkt gevoerd, waardoor frustratie en agressie en rol kunnen spelen, wat bij vleeskuikens niet zo is. **Daarom moet per diercategorie worden gekeken naar een geschikte bezetting**, en kan een bezetting niet simpelweg van een andere diercategorie worden gekopieerd.

In de NvT is het belang van export voor deze diercategorie genoemd als een reden om de bezetting niet te ver te verlagen. *“Door het verhogen van het beschikbare oppervlak komt de kostprijs hoger te liggen en zal de afzet van broedeieren in het buitenland, met name buiten de EU, verder onder druk komen te staan.”* De Dierenbescherming erkent dat het terugverdienen van meerkosten in het buitenland lastiger is. In Duitsland zullen hiervoor echter meer kansen zijn dan in derde landen, en convenantpartners kunnen zich inzetten voor afspraken met Duitse afnemers, over een faire prijs voor deze kuikens/broedeieren. In derde landen zal dit ingewikkelder liggen, maar dit zou geen reden mogen zijn om hier de bezetting hoger te houden. In plaats daarvan zou gezocht kunnen worden naar meer Europese afnemers, of het zal betekenen dat dit deel van de sector in Nederland krimpt.

Leghennen

Artikel 2.70a

De bezetting van leghennen wordt per 2040 verlaagd naar 8 hennen/m². Dit is een te kleine verlaging om van een dierwaardige veehouderij te kunnen spreken, en bovendien is de overgangsperiode te lang. EFSA adviseert een bezetting van 4 hennen/m², op basis van het voorkómen van verenpikkerij, en het kunnen uitvoeren van natuurlijk gedrag.

→ Verlaag de bezetting stapsgewijs naar 4 hennen/m², cf. EFSA-advies.

Opfokleghennen

Artikel b2.76d

We zijn tevreden met de voorgenomen verlaging van de bezettingsdichtheid voor opfokleghennen, naar uiteindelijk 16 hennen/m². Nog beter zou zijn om het advies van EFSA (15 hennen/m²) om verenpikkerij te voorkomen en voldoende ruimte te bieden voor natuurlijk gedrag, volledig op te volgen voor het eindbeeld.

4.5 Verhoogde rustplaatsen

Vleeskuikens

Het is positief voor het welzijn van vleeskuikens dat plateaus verplicht onderdeel van hun huisvesting worden. Ook is het goed voor het comfort van de dieren, dat deze ingestrooid moeten worden. In de AMvB is echter te lezen *“Per stal is de oppervlakte aan te allen tijde beschikbare plateaus ten minste gelijk aan 20 procent van het bruikbare vloeroppervlak van de stal.”* Dit zou ‘minimaal 10 en maximaal 20 procent van het bruikbare vloeroppervlak’ moeten zijn. Een te groot oppervlak aan plateaus kan mogelijk nadelen hebben, zoals slechtere ventilatie in de stal, of, indien ze niet goed gebruikt worden, een te hoge bezetting op de stalvloer. **Totdat er meer praktijkkennis is over plateaus, zou het maximale oppervlak gelimiteerd moeten worden.** De minimaal 10% sluit aan bij wat EFSA adviseert.

→ Wijzig ‘ten minste gelijk aan 20’ in ‘minimaal 10 en maximaal 20’.

VKOD

Voor VKOD wordt gesteld dat de huidige norm in BHvD voldoet. Deze is 7 cm/dier. EFSA adviseert 21 (moederdieren) tot 22 (vaderdieren) cm. De huidige norm is dus onvoldoende. In de praktijk worden vaak plateaus aangeboden aan VKOD, welke de functie van zitstokken (verhoogd rusten) deels kunnen overnemen. Mogelijk zijn de plateaus ook beter geschikt dan zitstokken, gezien vleeskuikens ook een voorkeur hebben voor plateaus boven zitstokken. Aan de plateaus worden echter geen minimumnormen gesteld, en het is niet bekend of de in de praktijk aangeboden oppervlaktes voldoende zijn om aan de behoeften te voldoen. In de NvT wordt gesteld dat plateaus voor VKOD per 2040 verplicht zullen worden gesteld, maar dit is in de AMvB-tekst niet terug te vinden.

- ➔ Stel op basis van onderzoek een norm voor de plateau-oppervlakte per dier.

(Opfok)legghennen

In tegenstelling tot wat in de NvT wordt gesteld, adviseert EFSA wel degelijk concrete zitstoklengtes per dier. Het advies is 18 cm voor legghennen en 14 cm voor opfoklegghennen. De huidige wetgeving (15 cm/hen, geen norm voor opfokhennen) voldoet hier dus nog niet aan. Daarnaast adviseert EFSA duidelijk over de vorm/materiaal van de zitstokken. Zo moeten deze grip bieden en tussen 3 en 6 cm in diameter zijn.

- ➔ Neem voor legghennen 18 cm/hen op in de AMvB
- ➔ Neem voor opfoklegghennen 14 cm/hen op in de AMvB
- ➔ Stel meer normen aan het ontwerp van de zitstokken.

4.6 Dark brooders

Artikels b2.51d, b2.76f, 2.65e

Het is goed dat dark brooders opgenomen worden in wetgeving, gezien hun voordelen voor dierenwelzijn. Echter, dit zou wel aan een concrete ingangsdatum gekoppeld moeten worden in de AMvB zelf, en niet enkel in de toelichting. In de omschrijving is ook nog niet duidelijk dat het ook moet gaan om een donker gebied, terwijl dit wel een essentieel kenmerk is.

- ➔ Neem een ingangsdatum op in de AMvB.
- ➔ Voeg in de omschrijving toe dat het moet gaan om een donkere ruimte.

4.7 Legnesten

NvT

“Hiervoor zijn in het Besluit houders van dieren reeds eisen opgenomen en is verdere aanscherping niet nodig.”

EFSA stelt dat nesten zacht, manipuleerbaar materiaal zouden moeten bevatten voor nestbouwgedrag. Dit is op dit moment niet het geval in de praktijk – vaak bestaat de bodem uit astroturf.

- ➔ Neem in de AMvB op dat in de legnest manipuleerbaar materiaal aangeboden moet worden.

4.8 Omgevingsverrijking

Artikels 2.51b, 2.65da, 2.70a

Voldoende geschikte omgevingsverrijking is essentieel voor het uitvoeren van natuurlijk gedrag zoals scharrelen, stofbaden en exploratie. Het is dan ook goed dat hierover een bepaling in de wet wordt opgenomen. We begrijpen in deze ook de keuze voor een open norm, om de houders meer ruimte te geven dit op een geschikte manier in te richten. Echter, dit is ook een risico, op onjuiste of onvoldoende invulling. Een minimumvereiste opnemen, met daarnaast ruimte voor eigen invulling, is daarom wenselijker. **Daarnaast is dit een maatregel die eenvoudig in alle bestaande stallen (m.u.v. kooisystemen) uit te voeren is**, en een beperkte economische impact heeft. De ingangsdatum van 2030 is

daarom onnodig laat. Ook ontbreekt een bepaling voor omgevingsverrijking voor opfokleghennen, terwijl deze dieren dat ook nodig hebben om in hun behoeftes te voorzien en om verenpikken te voorkomen..

- ➔ Stel omgevingsverrijking verplicht per 2027.
- ➔ Neem, naast de meer open norm, in ieder geval een minimumvereiste op van 1 ruwvoerbaal per 1000 dieren.
- ➔ Neem ook voor opfokleghennen een norm voor omgevingsverrijking op.

4.9 Strooisel

NvT

In de NvT wordt gesteld dat met deze maatregel wordt beoogd **alle dieren vanaf dag 0 toegang te geven tot strooisel**. Dat juichen we toe, aangezien dit niet alleen belangrijk is voor het invullen van de behoefte van scharrelgedrag, maar onderzoek toont ook aan dat dit het risico op verenpikken (een belangrijk welzijnsprobleem bij (opfok)leghennen), verkleint, en dat dit effect aanhoudt tot later in het leven.^{31,32}

Echter, in de AMvB vinden we de maatregelen om strooisel te voorzien (vanaf dag 0) niet terug, terwijl dit in eerdere concepten wel voorkwam (bijv. te zien in de milieu-analyse, waar als maatregel staat “Permanent (vanaf dag 0) voldoende geschikt strooisel aanwezig om te voorzien in gedragingen: scharrelen, foerageren, exploreren, stofbaden”). Voor leghennen, VKOD en vleeskuikens is dit in feite geregeld in bestaande wetgeving (m.u.v. kooisystemen), maar voor opfokleghennen en opfok-VKOD niet.

- ➔ Neem in de AMvB expliciet voor opfokleghennen en opfok-VKOD op dat strooisel voorzien moet worden vanaf dag 0. Dit zou, met beperkte aanpassingen, mogelijk moeten zijn binnen de huidige huisvestingssystemen.

Nergens in de wetgeving wordt gesteld **hoeveel strooisel** beschikbaar moet zijn. In de praktijk is de strooisellaag vaak slechts een paar centimeter, waardoor gedragingen zoals scharrelen en stofbaden minder goed uitgevoerd kunnen worden. Een diepere strooisellaag zou een negatief effect op andere zaken kunnen hebben, zoals fijnstofemissie. Echter, er zijn ook innovaties, zoals de mestschuifel, die de combinatie van een diepe strooisellaag en lage emissies juist mogelijk maken. Ook als niet in de gehele stal een diepere strooisellaag voorzien kan worden, zou dit in ieder geval in bepaalde functiegebieden het geval moeten zijn. Er zijn al pluimveehouders die bijv. stofbadbakken met fijn zand aanbieden, en ook het stofbadhuis is hier een voorbeeld van.

- ➔ Neem een bepaling op waarmee (in bepaalde gebieden van de stal) een dikkere strooisellaag aangeboden zou moeten worden.

4.10 Genetica

Artikel 2.50b

We juichen het voornemen toe dat in de toekomst enkel nog robuuste vleeskuikenrassen gebruikt mogen worden. Dit heeft grote voordelen voor het dierenwelzijn, en is nodig om een dierwaardige veehouderij te bereiken. Genetica is van grote invloed op het welzijn van de dieren, zoals bijvoorbeeld een recente studie van Wageningen laat zien: er zit bij alle rassen variatie in het welzijn (bijv. door huisvesting en management), maar de concepten met trager groeiende rassen hebben duidelijk een gemiddeld betere welzijnsscore, en meer potentieel voor een goed welzijn.³³

³¹ [Reducing feather pecking when raising laying hen chicks in aviary systems - ScienceDirect](#)

³² [Influence of early rearing conditions on the development of feather pecking and cannibalism in domestic fowl - ScienceDirect](#)

³³ [Differences and variation in welfare performance of broiler flocks in three production systems - ScienceDirect](#)

Echter, de voorgestelde bepaling (“*Het is verboden vleeskuikens te houden die vanwege gefokte lichaamskenmerken niet in staat zijn zich op een natuurlijke manier voort te bewegen.*”) is een **open norm** die voor veel discussie zal zorgen (bijv. wat is ‘op een natuurlijke manier voortbewegen’?), zich **beperkt tot één aspect van welzijn** (goede locomotie) en **niet zal leiden tot het gebruik van enkel trager groeiende vleeskuikenrassen**. In andere contexten (Beter Leven keurmerk, European Chicken Commitment, andere Europese keurmerken) worden concrete normen gehanteerd, die veelal gebaseerd zijn op een maximale groeisnelheid i.c.m. andere welzijnsparameters. EFSA adviseert het gebruik van trager groeiende rassen, en definieert deze als rassen met een gemiddelde groeisnelheid van max. 45 g/d.

- ➔ Pas dit artikel aan naar ‘*Het is verboden vleeskuikens te houden van rassen met een hogere gemiddelde groei dan 45 g/d.*’
- ➔ Neem in een ministeriele regeling (Regeling Houders van Dieren) een lijst op met toegestane rassen. Deze kan aangepast worden naargelang nieuwe rassen zich aandienen. Ieder ras moet worden beoordeeld door onafhankelijke deskundigen, welke moeten beoordelen of het ras voldoet aan bepaalde welzijnsparameters (bijv. locomotie, voetzollaesies, actief gedrag, onbeperkt voeren van ouderdieren, etc.).

In de milieu-impactanalyse is gekeken naar het effect van andere rassen op emissies. In de studies die gebruikt werden als bron voor deze analyse **lopen raskeuze en bezetting echter door elkaar heen**. Sinds de invoering van het BHvD voor vleeskuikens, waarbij vleeskuikenhouders een hogere bezetting mogen aanhouden als ze minder dan 3% dieren met voetzollaesies hebben, is het strooisel bij snelgroeiende vleeskuikens door beter management droger geworden. In een rapport van WUR³⁴, wordt gesteld dat de ammoniakuitstoot bij reguliere vleeskuikens in de praktijk hoger is dan de RAV waarde die in 2013 is vastgesteld. De in de NvT genoemde mogelijke effecten kunnen dus niet (enkel) aan raskeuze worden toegeschreven, maar ook aan bezettingsdichtheid en aantal dieren in de stal en strooiselmanagement. Ook wordt gesproken over emissie uit de uitloop – een recente inschatting stelt dat max. 10% van de emissies uit de overdekte uitloop zal komen³⁵.

- ➔ Maak in de milieu-impactanalyse duidelijk dat effecten van raskeuze, management, aantal dieren per stal en bezetting met elkaar verweven zijn.

In de milieu-impactanalyse wordt gesteld dat de **ammoniakemissie van trager groeiende ouderdieren** mogelijk hoger is dan die van reguliere ouderdieren, door een droger strooisel en kortere leegstand. Echter, gezien hun eindgewicht (max. 2400 g) zijn trager groeiende moederdieren qua emissies meer vergelijkbaar met leghennen dan met vleeskuikenouderdieren. Zie ook paragraaf 3.6.2 uit dit rapport van CLM³⁶. Hieruit blijkt juist een lagere ammoniakemissie bij trager groeiende ouderdieren.

- ➔ Neem deze informatie op in de milieu-impactanalyse.

Voor (opfok)leghennen en VKOD zijn geen rasbepalingen opgenomen. Dit is problematisch omdat ook bij deze diercategorieën ras-gerelateerde aandoeningen voorkomen. Zo zijn er verschillen tussen lijnen in verenpikkerij, en moeten sneller groeiende ouderdieren (meer) beperkt worden in hun voeropname, wat zorgt voor chronische honger.

- ➔ Stel ook voor (opfok)leghennen en VKOD een doel waaraan rassen moeten voldoen. Laat onafhankelijke deskundigen hiervoor welzijnsparameters opstellen.

³⁴ Gevolgen van de omslag naar Beter Leven keurmerk 1 ster vleeskuikens in de Nederlandse retail

³⁵ Kansrijke maatregelen om de ammoniakemissie bij Beter Leven keurmerk 1 ster vleeskuikens te verlagen : Deskstudie naar mogelijkheden om via technische en voer- en managementmaatregelen de emissie van ammoniak te verlagen uit stallen voor vleeskuikens geh

³⁶ 2019-10 CLMrapport-Vergelijking milieu-effecten vleeskuikenconcepten.pdf

4.11 Uitkomst in de stal

Uitkomst in de stal heeft voordelen voor dierenwelzijn, zoals directe toegang tot voer en water, minder diertransport, minder sterfte, minder voetzoollaesies^{37,38,39}. Er zijn diverse systemen op de markt die dit mogelijk maken, waarmee al praktijkervaring wordt opgedaan. Momenteel ontbreekt dit onderwerp in de AMvB.

→ Neem uitkomst in de stal op voor vleeskuikens, opfokleghennen en opfok-VKOD.

4.12 Toegang tot overdekte en vrije uitloop

Toegang tot een overdekte en vrije uitloop zijn geen onderdeel van de AMvB, maar wel essentieel voor dierenwelzijn. In de dierinhoudelijke toets die is uitgevoerd in het kader van het convenant, is te lezen:

- “Het aanbieden van een (overdekte) uitloop of scharrelruimte met omgevingsverrijking biedt de mogelijkheid om te foerageren en om scharrelgedrag en stofbadgedrag te vertonen (principe 5). Daarnaast is het een ruimte met frisse lucht, daglicht en invallend zonlicht, die de dieren de mogelijkheid biedt om zelf de omgeving te kiezen waaraan behoefte is (principe 2, 5 en 6).”
- “Er is momenteel onvoldoende wetenschappelijk bewijs of het buiten zijn op zichzelf een behoefte is, of dat het mogelijk is om in een overdekte ruimte tegemoet te komen aan de gedragsbehoeften die samenhangen met het buitenzijn.”
- “Buiten heeft meerwaarde vanwege: zonlicht, daglicht, frisse lucht, goed strooisel, mogelijkheid om actief te zijn, scharrelen en rennen, meer ruimte.”

Dit geeft de meerwaarde van een uitloop voor pluimvee aan. Met betrekking tot het tweede punt: sinds het verschijnen van de dierinhoudelijke toets, is voor het eerst een **motivatiestudie** gepubliceerd waarin is onderzocht hoe belangrijk toegang tot een uitloop is voor kippen. Uit dit onderzoek blijkt een zeer sterke motivatie om naar buiten te gaan – kippen werkten er zelfs harder voor dan voor eten⁴⁰. Dit is **sterk bewijs dat toegang naar buiten een gedragsbehoefte is**. Ook zijn er studies die aantonen dat dieren die toegang tot een uitloop hebben en daar goed gebruik van maken, welzijnsvoordelen hebben zoals minder verenpikkerij en voetzoollaesies⁴¹. Tegen risico's zoals predatie en besmettelijke dierziekten bestaan preventieve maatregelen. Zo wordt er gewerkt aan een vogelgriepvaccin, en is aangetoond dat meer houtige beplanting in uitlopen de kans verlaagt dat er zgn. 'risicovogels' (m.n. watervogels) in de uitloop landen.⁴² Daarnaast is er in Nederland al veel ervaring met zowel overdekte als vrije uitlopen, door concepten zoals het Beter Leven keurmerk, biologisch en Freiland eieren (vrije-uitloopeieren voor de Duitse markt). Overdekte uitlopen hebben welzijnsvoordelen zoals meer licht en frisse lucht, en zorgen voor betere pootgezondheid en meer actief gedrag.⁴³

→ Neem voor alle diercategorieën toegang tot zowel een overdekte als vrije uitloop op in de AMvB.

4.13 Licht

Er zijn in de AMvB geen bepalingen opgenomen over (dag)lichtvoorziening voor kippen. Dit is een gemiste kans, aangezien er steeds meer bekend is over het belang van licht.

EFSA stelt dat daglicht bijdraagt aan het natuurlijke dag/nachtritme, wat leidt tot meer synchronisatie en minder verstoord rustgedrag. In de praktijk zijn al veel stallen met daglicht, aangezien dit bijvoorbeeld verplicht is in

³⁷ [Effects of hatching on-farm on performance and welfare of organic broilers - ScienceDirect](#)

³⁸ [Effects of on-farm and traditional hatching on welfare, health, and performance of broiler chickens - ScienceDirect](#)

³⁹ [Comparison of performance, health and welfare aspects between commercially housed hatchery-hatched and on-farm hatched broiler flocks | animal | Cambridge Core](#)

⁴⁰ [Assessing the motivation of laying hens to outdoor space access - ScienceDirect](#)

⁴¹ [thesis-welfare-and-health-aspects-free-ranges-laying-hens.pdf](#)

⁴² [Presence of avian influenza risk birds in and around poultry free-range areas in relation to range vegetation and openness of surrounding landscape | Agroforestry Systems](#)

⁴³ [Positive impacts of a covered veranda on broiler chicken welfare - ScienceDirect](#)

bijvoorbeeld het Beter Leven keurmerk. Ervaringen hiermee zijn overwegend positief. In het geval van problemen zoals pikkerij is het mogelijk om een aantal management maatregelen te nemen, met als uiterste maatregel om tijdelijk te verduisteren.

- ➔ Neem daglicht voor alle pluimveecategorieën op in de AMvB

Onderzoek laat zien dat kippen verschillende lichtbehoeftes hebben, afhankelijk van het gedrag dat ze willen vertonen. Exploratie en foeragegedrag wordt met name gezien in hoge lichtsterktes (100-1000 lux), terwijl rusten bij lagere lichtsterktes wordt vertoond^{44,45,46}. Het is daarom belangrijk dat in de stal **verschillende functiegebieden worden ingericht, met verschillende lichtsterktes**.

- ➔ Neem in de AMvB een bepaling op dat in de stal zowel functiegebieden moeten zijn met een lichtsterkte van >100 lux in activiteitsgebieden als met een lichtsterkte van <20 lux in rustgebieden.

Om te voldoen aan de behoefte 'rustgedrag', is het van belang dat er een **voldoende lange donkerperiode** wordt gegeven. EFSA adviseert 7-8 uur aaneengesloten voor vleeskuikens. Voor leghennen is dit al geregeld in wetgeving, voor de andere diercategorieën nog niet.

- ➔ Neem in de AMvB een minimale aaneengesloten donkerperiode van 7-8 uur op.

4.14 Gasconcentraties

Nota van Toelichting

“De behoefte respiratie (het vrij en veilig kunnen ademen) is ook niet aangewezen, omdat er nog onvoldoende wetenschappelijke onderbouwing is voor het stellen van drempelwaarden van bepaalde gasconcentraties voor deze dieren.”

Dit is onjuist. Te hoge concentraties van bijvoorbeeld ammoniak zijn schadelijk voor het welzijn van kippen. Ammoniak is aversief omdat het de slijmvliezen prikkelt, en kan bij hogere concentraties en/of op langere termijn leiden tot schade aan luchtwegen. **EFSA adviseert een drempelwaarde van 15 ppm voor vleeskuikens en 10 ppm voor leghennen.**

- ➔ Neem de drempelwaardes van EFSA op in de AMvB.

4.15 Opfok VKOD

NvT

“In deze AMvB worden regels gesteld voor de volgende diersubcategorieën: 1) opfoklegkippen; 2) legkippen; 3) vleeskuikens; en 4) vleeskuikenouderdieren inclusief de dieren gehouden in de periode van opfok.”

Opfok-VKOD worden genoemd in de scope, maar voor deze diercategorie worden **zo goed als geen regels gesteld**, m.u.v. de dark brooders en de al bestaande oppervlaktenorm. Dit is kwalijk, omdat deze diercategorie hiermee niet volwaardig wordt meegenomen richting een dierwaardige veehouderij.

- ➔ Neem meer normen in de AMvB op voor opfok-VKOD, zoals het vastleggen van de gedragsbehoeftes en maatregelen voor (meer) ruimte, verhoogde rustplaatsen, omgevingsverrijking, licht, etc.

⁴⁴ Light intensity preference of layer pullets is affected by behaviour at a young age - Wageningen University & Research

⁴⁵ Light intensity preferences of broiler chickens is affected by breed, age, time of day and behaviour | Scientific Reports

⁴⁶ Light spectrum and intensity preferences of fast- and slower-growing broilers vary by age, behaviour and time of day - Wageningen University & Research

4.16 Grenswaarde mortaliteit

Artikel 2.62

Dit artikel vervalt, waarmee ook de verplichting van pluimveehouders vervalt om bij een mortaliteit boven een bepaalde grenswaarde, hierover verantwoording af te leggen. Mortaliteit is een indicator van ernstige welzijnsproblemen en het is **belangrijk om dit te blijven monitoren**. Dit zou niet alleen voor vleeskuikens moeten gebeuren, maar juist uitgebreid moeten worden naar alle pluimveecategorieën.

➔ Behoud art. 2.62 en voeg eenzelfde bepaling in voor (opfok)leghennen en (opfok)VKOD.

4.17 Overige opmerkingen bij Nota van Toelichting

- p.33: *“het Beter Leven keurmerk van de Dierenbescherming (deze dieren hebben een overdekte uitloop)”*
Dit is onjuist. Bij 1 ster is er een overdekte uitloop. Bij 2 sterren een overdekte en vrije uitloop. Bij 3 sterren een overdekte en vrije uitloop, of (in geval van diergericht ontworpen systemen) een overdekte uitloop en een bosrand.
- P.33/34: *“De omschakeling gaat namelijk gepaard met onduidelijke, maar negatieve effecten op emissies van ammoniak, geur en fijnstof die resulteren in problemen met vergunningverlening.”*
De redenering dat de omschakeling gepaard gaat met onduidelijke, maar negatieve effecten op emissies, is in zichzelf tegenstrijdig en het klopt niet. Bij stallen met langzamer groeiende vleeskuikens kan de emissie van ammoniak per dierplaats hoger, lager of gelijk zijn. Dit is mede afhankelijk van de bezettingsdichtheid. Bij Beter Leven keurmerk 1 ster vleeskuikenstallen is de bezettingsdichtheid ruim 40% lager dan bij reguliere vleeskuikens, waar ook nog eens vak tussentijds wordt uitgeladen. Volgens de impact studie van WUR zal de ammoniakemissie uit stallen met bijna de helft minder vleeskuikens waarschijnlijk niet afnemen, maar deze kan ook even hoog zijn als bij reguliere vleeskuikenstallen⁴⁷. De emissie van fijnstof per stal kan toenemen, maar de geur kan hetzelfde zijn als bij reguliere vleeskuikenstallen.
- p.34: *“mede vanwege problemen met vergunningverlening kan op dit moment nog niet iedereen deze stap zetten”*
Dit is alleen maar te wijten aan problemen met vergunningverlening en de jarenlange onduidelijkheid over vergunningverlening --> ‘mede’ schrappen.
- P.34: *“Pluimvee vertoont, voor zover bekend, specifieke gedragingen rondom excretie, zoals een bepaald(e) locatie, tijdstip of, fysieke ruimte.”*
Dit moet zijn ‘geen specifieke gedragingen’

5. MELKVEE

5.1 Gedragsbehoeftes

Artikel 2.46c

Een goede stap om gedragsbehoeften op te nemen in de AMvB. De gedragsbehoeften zijn echter nu al aanwezig en zouden per ingangsdatum van de AMvB Dierwaardige Veehouderij ook als zodanig moeten worden erkend.

- ➔ Neem in de AMvB per 2027 niet alleen de benaming van een gedragsbehoefte op, maar **ook een beschrijving** van het gedragsrepertoire of de gedragselementen die een dier hiervoor moet kunnen vertonen of uiten. Deze staan nu alleen in de NvT benoemd. Rustgedrag omvat o.a. liggen, eten, herkauwen en slapen; eet- en drinkgedrag omvat o.a. opname van o.a. (ruw)voer, water, melk, foeragegedrag, herkauwen, grazen

⁴⁷ Gevolgen van de omslag naar Beter Leven keurmerk 1 ster vleeskuikens in de Nederlandse retail

DIEREN
BESCHERMING

(behoefte om met bek en tong voer op te nemen) en zooggedrag; sociaal gedrag omvat o.a. contact met soortgenoten en synchronisatie van gedrag, eigen veiligheid (uitwijken/vluchten); exploreren omvat o.a. positieve interacties met de omgeving; zelfverzorgingsgedrag omvat o.a. schuren en krabben; beweging omvat o.a. lopen en rennen; gezondheid omvat o.a. thermoregulatiegedrag; maternaal gedrag omvat o.a. fysiek contact tussen koe en kalf, en de mogelijkheid zich te kunnen afzonderen bij afkalven.

- ➔ In de NvT wordt erkend dat runderen specifiek een graasbehoefte hebben --> vul deze in in de AMvB.
- ➔ In de NvT wordt erkend dat runderen behoefte hebben aan het geven en ontvangen van maternale zorg --> vul de transitie naar koe-bij-kalf systemen in in de AMvB.

In de NvT is een gedragsbehoefte "*actief gedrag*" opgenomen, waaronder onder andere foerageren, exploreren en bewegen wordt verstaan. In het RDA rapport wordt "*actief gedrag*" echter niet als behoefte genoemd, en worden de behoeftes "Beweging" en "Exploratie" juist wel als specifieke aparte behoefte benoemd. Voor de gedragsbehoefte Exploratie is omgevingsverrijking belangrijk. Dit wordt niet alleen bereikt door meer ruimte en een geschikte vloer, maar ook door de omgeving van de dieren complexer en interessanter te maken (bijv. via toegang tot een uitloop/wei/"speelgoed").

- ➔ Hou bij in de AMvB en NvT minimaal de gedragsbehoeftes aan zoals ze genoemd worden in het RDA rapport, zodat elk element de benodigde aandacht krijgt.
- ➔ Geef nadere invulling aan exploratie via omgevingsverrijking voor rundvee.

De volgende gedragsbehoeftes worden genoemd door de RDA, maar worden niet genoemd in artikel 2.46c: Mesten en urineren, gezondheid, reproductie, seksueel gedrag, nestbouwgedrag.

Voor runderen wordt gesteld in de NvT: "*Runderen hebben geen specifieke behoefte rondom urineren en ontlasten.*

Deze behoefte is dan ook niet aangewezen". Uiteraard is urineren en ontlasten een basisbehoefte voor normaal functioneren.

- ➔ Neem urineren en ontlasten op als gedragsbehoefte in de AMvB. Deze behoefte kan o.a. worden ingevuld door de dieren voldoende ruimte te geven (ongestoord kunnen mesten) en een geschikte vloer (stabiel kunnen staan) en geschikte hokindeling te bieden (niet hoeven liggen in mest/urine, goede hygiëne).
- ➔ Neem reproductie en seksueel gedrag op als gedragsbehoefte in de AMvB, zoals benoemd door de RDA. Als hierover nog te weinig kennis beschikbaar is in relatie tot dierenwelzijn dan moet dit worden onderzocht en later concreet gemaakt worden.

In de NvT staat "*Voor de gezondheid van de runderen is het belangrijk om de volgende maatregelen in te vullen: toegang tot schoon water, permanent aanbieden van ruwvoer, voldoende ruimte, geschikte ondergrond, stabiele groepen, verbod op ingrepen en afzonderen bij ziekte*". Het aspect "stabiele groepen" is momenteel echter niet ingevuld in de AMvB. Een stabiele kudde draagt bij aan dierenwelzijn, zoals aangegeven door EFSA: "*The establishment and maintenance of stable dominance relationships, as well as the ability to respond appropriately to threats by withdrawal, help keep overt aggression at a low level. Cows display fewer allo-grooming interactions when unfamiliar animals are mixed (90–100% certainty).*"

Mengen met onbekende dieren zou dus vermeden moeten worden en de stal moet zo ingericht zijn dat er voldoende ontwijkmogelijkheden zijn.

- ➔ Neem in de AMvB op dat er zoveel mogelijk met stabiele groepen wordt gewerkt. Introductie van vaarzen in de groep zou minstens in groepjes van twee moeten gebeuren.
- ➔ Neem in de AMvB op dat de stalinrichting erop gericht moet zijn om positieve interacties te stimuleren en negatieve interacties te beperken. Bijvoorbeeld bij verbouw/nieuwbouw geen doodlopende uiteinden meer in de stal, looppaden (incl. achter het voerhek) moeten breed genoeg zijn, en er moeten voldoende voorzieningen in de stal zijn.

Nestbouwgedrag wordt wel degelijk beschreven als een gedragselement rondom afkalven⁴⁸. Dit wordt beschreven als *“The animals pushed the straw to form a resting place using their heads and their front limbs.”* en dit gedrag werd vertoond door 49% van de koeien en 80% van de vaarzen. Dit geeft aan dat dit wel degelijk een relevante gedragsbehoefte is voor runderen.

- ➔ Neem nestbouwgedrag op als gedragsbehoefte voor rundvee, en zorg ervoor dat de dieren dit gedrag goed kunnen uitvoeren in de afkalfruimte door geschikt materiaal aan te bieden (diep bedding).

De behoefte “veiligheid” is te beperkt ingevuld via “voldoende ruimte”. In de natuur kunnen dieren vluchten voor gevaren maar in een productiesysteem waar dieren deze vrijheid niet hebben moet de omgeving zo ingericht zijn dat risico's zo veel mogelijk beperkt zijn. Dit geldt bijvoorbeeld voor aanscherpingen rondom brandveiligheid van de stal.

- ➔ Neem ook zaken op zoals het gebruiken van brandveilig (bouw)materiaal, van elektrische apparatuur, (wand)contactdozen, (sensor)technologie etc. dat geschikt is voor een zure en stoffige stalomgeving, het compartimenteren van stalgebouwen, het beschikbaar hebben (en volgen) van een calamiteitenplan, back-ups voor noodvoorzieningen, een alarminstallatie, rook- en hittedetectie, blusvoorzieningen, oververhittingsbeveiliging, bliksemafleiders, regelmatige Agro elektra inspecties en veilige installaties van PV-systemen of energie-opslag. Dit past bij de behoefte aan veiligheid.

5.2 Ligplaatsen

Artikel 2.46i.

Comfort is belangrijk voor een geschikte ligplaats. Diep bedding is daarvoor het meest geschikt. Hoewel in de NvT staat *“De emissie van methaan is niet gerelateerd aan het besmeurd oppervlak en zal als gevolg van meer ruimte niet tot meer emissie leiden. Het gebruik van strooisel is daarop wel van invloed.”* horen we uit de praktijk juist positieve geluiden over emissies. Bij gasmetingen in een potstal was methaan niet detecteerbaar en waren ammoniak- en CO₂ niveaus erg laag.

- ➔ Aan de omschrijving van de ligplaats zou nog toegevoegd moeten worden dat de melkveerunderen **geen hinder mogen ondervinden tijdens het gaan liggen en opstaan**. Dit is momenteel gericht op de vloer, maar zou ook op de rest van de omgeving (verschillende onderdelen van een eventuele ligbox) gericht moeten zijn.
- ➔ De formulering moet aangepast worden naar “De stal beschikt over **minimaal een ligplaats per melkveerund**.” conform de beschrijving in de GvGP, om te benadrukken dat het bieden van meer rustplaatsen beter is.
- ➔ **Laat voor nieuwbouw de maatregel per direct ingaan** om het (in de NvT genoemde) ongewenste neveneffect van vervroegde afvoer te voorkomen bij nieuwbouw met minder dan 1 ligplaats/koe die voor 2027 plaatsvindt (en dan per 2030 weer aangepast moet worden).
- ➔ “Indrukbaar” zou preciezer gedefinieerd moeten worden om te garanderen dat de ligplaats daadwerkelijk comfortabel is voor de dieren om op te liggen. EFSA stelt dat “diep bedding” de voorkeur heeft omdat dit een positief effect heeft op liggedrag en gemak van opstaan. Als bedding op beton wordt geplaatst is minimaal 30 cm bedding nodig, als de bedding op een mat/matras komt dan is minimaal 5 cm aan bedding benodigd (gemeten terwijl het dier erop ligt).

5.3 Vachtverzorging

Artikel 2.46d.

⁴⁸[Behaviour during the first stage of labour in cattle: Influence of parity and dystocia - ScienceDirect](#)

- Het installeren van koeborstels is een relatief kleine investering en **zou al in 2027 verplicht gesteld kunnen worden**.
- Zorg ervoor dat **ook in de afkalfruimte en ziekenboeg** de mogelijkheid tot vachtverzorging aanwezig is. De toevoeging in de NvT "*De vachtverzorgingsmogelijkheid hoeft niet in de afkalfruimte en ziekenboeg aanwezig te zijn*" strookt niet met de permanente mogelijkheid tot vachtverzorging, ook in die ruimtes zouden geschikte voorzieningen aanwezig moeten zijn.

5.4 Afkalven

Artikel 2.46k.

- **Specificeer vanaf welk moment voor afkalven de koe toegang moet krijgen tot de afkalfruimte.** Bij voorkeur heeft de koe zelf keuze om het afkalfhok op te zoeken. Anders wordt aangeraden om de koe uiterlijk bij "early stage 1 labour" (gespannen uier, ontspannen bekkenbanden, staart omhoog) te verplaatsen om het geboorteprocés niet te verstoren⁴⁹.
- Voeg in de AMvB toe dat de koe **veilig en ongestoord** moet kunnen afkalven.
- Specificeer de **inrichting van de afkalfruimte**. Deze zou in ieder geval een beschut/afgeschermd gedeelte moeten hebben (zie bijv. Figuur 2 in Proudfoot 2014⁵⁰). De toevoeging "*Vanuit de ruimte bedoeld in het eerste lid heeft het melkveerund permanent en rechtstreeks zicht op en is het binnen gehooraafstand van de koppel waartoe het behoort, voor zover de koppel in de stal is.*" is positief als de koe wat vroeger in het afkalfhok wordt gezet omdat ze dan nog contact kan onderhouden met de kudde. Echter prefereren de dieren bij het afkalven zelf meer isolatie/bescherming, dus vandaar dat een afgeschermd gedeelte benodigd is.
- Voeg ook toe dat de afkalfruimte **ingestrooid moet zijn met diepstrooisel**, voor comfort van koe en kalf.

5.5 Afzonderen bij ziekte

- Voeg toe in de AMvB dat de "*Ruimte voorziet in voldoende bewegingsruimte en comfortabel liggen*". Dit is belangrijk om toe te voegen in de AMvB (en niet alleen in de GvGP te zetten) aangezien ruimte en comfort extra belangrijk zijn bij zieke dieren. "*Comfortabel*" moet dan verder gedefinieerd worden als de aanwezigheid van **diepstrooisel**.
- Voeg ook toe dat "*De afzonderingsruimte bij ziekte mag niet dezelfde ruimte zijn als de afkalfruimte.*". Dit is belangrijk om op te nemen in het artikel, met het oog op een hygiënische omgeving rondom afkalven.
- Voer de maatregel **per 2027** in. Het gaat volgens de NvT om een klein aantal bedrijven dat hier nog niet aan voldoet.

5.6 Vloer

Artikel 2.46m.

- Specificeer dat het gaat om de **vloerdelen buiten de ligplaats**. Neem hierbij ook op dat het "*Rund moet ongestoord en veilig kunnen lopen, rennen, springen en staan*". Deze toevoeging is belangrijk om te garanderen dat de dieren hun natuurlijke gedragingen kunnen uiten.
- Voeg ook toe dat de ondergrond **schoon en droog** moet zijn, en zorgt voor een **goede drukverdeling** op de klauwen van de koe, zoals gerealiseerd kan worden met een indrukbare ondergrond. EFSA benoemt: "*The walking and standing surface should be clean, dry, non-slip and avoiding sharp edges. Tracks for*

⁴⁹ [Effect of moving dairy cows at different stages of labor on behavior during parturition](#)

⁵⁰ [Dairy cows seek isolation at calving and when ill - ScienceDirect](#)

DIEREN
BESCHERMING

pasture access should be suitable for long-distance walking (e.g. even surfaced, free from stones and debris)."

- ➔ De kenmerken "**stroef, stevig, vlak en stabiel**" zouden geen belemmering moeten vormen voor het gebruik van geschikte ondergronden die nu in vrijloopstallen zonder ligboxen worden gebruikt, zoals zand en ander beddingmateriaal. In vrijloopstallen zonder ligboxen telt het volledige deel van de stal met diepe bedding/strooisel als ligplaats. Bijv. het gedeelte bij het voerhek zou dan een indrukbare etc. vloer moeten zijn.
- ➔ Neem een ingangsdatum op in de AMvB (staat nu alleen in de NvT, op 2040). Door vanaf 2026 bij nieuw/verbouw bedrijven, via hun normale investeringsritme, te laten overschakelen naar indrukbare ondergrond.

5.7 Bezetting

In de NvT staat: *"Op basis van de expert-inschatting geeft WLR aan dat door verhoging van het besmeurd oppervlak de ammoniakemissie toeneemt."*

In het milieuraapport van WLR staat echter: *"Als dit doorgetrokken wordt dan zal de vergroting van het loopoppervlak bij nieuwbouw met 30 % (van 8,5 naar 11 m²) modelmatig een verhoging van de ammoniakemissies met 18 % tot gevolg hebben. Voor de stap naar 9 m² in 2040 voor bestaande stallen zal ook de ammoniakemissie toenemen, maar deze stap is minder groot. Als de strategie om aan de maatregel te voldoen echter niet vergroting van het totale oppervlak is, maar verkleining van het aantal dieren zal de emissie per dier weliswaar toenemen maar de **totale emissie per stal afnemen**."*

- ➔ Pas de NvT aan zodat bovenstaande informatie over de **emissie op stalniveau** hieruit duidelijk wordt.
- ➔ Benodigde algemene toevoeging: "De leefruimte moet invulling geven aan ongestoord tegelijk kunnen liggen, tegelijk kunnen eten, elkaar fatsoenlijk kunnen passeren, kunnen drinken en kunnen afzonderen".

Artikel 2.46h.

Voor de opfok van jongvee is doorgaans meer ruimte beschikbaar op het bedrijf in vergelijking met kalverbedrijven. De AMvB zou dus op een hoger niveau moeten komen te liggen om te voldoen aan de EFSA aanbevelingen. **EFSA beveelt 20 m²/kalf aan in groepshuisvesting voor een normale gedragsontwikkeling van de dieren waarbij ze hun natuurlijke gedragsrepertoire kunnen uiten.** Voor individueel gehouden kalveren geldt een minimum van 30 m²/kalf.

- ➔ Verhoog het beschikbare oppervlak voor jongvee conform EFSA aanbevelingen.

Er staat een jaartal genoemd in de NvT (2040), maar niet in de AMvB zelf. Het is noodzakelijk om het jaartal in de AMvB zelf vast te leggen om het eindbeeld duidelijk vast te leggen en uitstel te voorkomen. Verder lopen runderen in de natuur vele kilometers per dag om te foerageren. Bewegingsruimte is dus belangrijk voor het natuurlijke gedrag van de dieren en om een goede conditie en gezondheid te behouden.

- ➔ Voeg een ingangsdatum toe in de AMvB.
- ➔ Hou per 2027 voor nieuwbouw **11 m²/dier** aan. Als alternatief kan er op z'n minst onderzoek gedaan worden naar een verdere ophoging van het leefoppervlak zodat dit op de langere termijn vastgelegd kan worden in de AMvB (net zoals het bij de kalveren in de NvT staat) en zoals wordt aangeraden door EFSA *"The effect of total space allowance beyond 9 m²/cow on cow welfare should be further investigated"* Voor gehoornde koppels zal sowieso meer ruimte per dier beschikbaar moeten zijn (minimaal 20 m²/dier ⁵¹).

⁵¹ 5.5 Koeien met horens | Familiekuddes

5.8 Drinkwater

Artikel 2.46g.

Vers en schoon drinkwater is een essentiële eerste levensbehoefte van een rund. De permanente beschikbaarheid hiervan (zowel in stal als in wei) zou dan ook zo snel mogelijk vastgelegd moeten worden in de AMvB (per 2027). In de NvT staat ook: *“In de praktijk heeft het gros van de dieren reeds permanent beschikking over schoon drinkwater, specifieke eisen hierover zijn opgenomen in de kwaliteitssystemen.”* Er is dus geen reden om dit niet op kortere termijn verplicht te stellen.

- ➔ Stel **permanente beschikbaarheid van vers en schoon drinkwater** verplicht per 2027.
- ➔ Specificeer ook dat drinkwater wordt verstrekt **via een open water oppervlak** (niet via fles of nippels omdat runderen zuigdrinkers zijn).

5.9 Voer en eetplaatsen

Artikel 2.46f.

- ➔ Koeien voorzien van ruwvoer is een cruciaal onderdeel van het bedrijfsproces op een melkveebedrijf. Neem dit op in de AMvB **vanaf 2027**.
- ➔ Metabole aandoeningen zijn een groot welzijnsprobleem en daarom zou in een GvGP ook iets opgenomen moeten worden over juist voermanagement en voersamenstelling. Risicofactoren zijn bijvoorbeeld *“over-conditioning at calving, excessive mobilisation of body fat, low nutrient intake, nutrient or diet specific factors and management and environmental stress”*^{52 53}.

Artikel 2.46e

Uit wetenschappelijke literatuur blijkt dat koeien hun eetgedrag synchroniseren en daarom zou er voldoende plaats moeten zijn voor alle dieren om tegelijkertijd te kunnen eten.

In de NvT staat *“Bij de voorgenomen verplichting om één vreetplek per rund te hebben is door de veehouders opgemerkt dat dit desastreus is voor bestaande stallen vanwege een gebrek aan ruimte.”* Dit is echter geen argument om de maatregel niet op te nemen; ook voor andere eisen in de AMvB zullen aanpassingen in de stal / nieuwbouw / verbouw nodig zijn.

- ➔ Specificeer in de AMvB wat "voldoende voederplaatsen" zijn. **Minimaal 1 vreetplek per dier** zou dan ook het eindbeeld moeten zijn.
- ➔ Daarnaast zou de afmeting van de eetplaats, inclusief het voerhek, gespecificeerd moeten worden in de AMvB. De afmetingen moeten aangepast zijn aan de afmeting van het melkveerund zodat het geen hinder of pijn (bijvoorbeeld kale plekken/zwellingen/wonden door schuren tegen het voerhek) ondervindt tijdens het eten.

5.10 Aanbindstallen

Artikel 2.46l.

Gezien de ernstige aantasting van dierenwelzijn en grove beperking van het uitvoeren van natuurlijke gedragingen, **zouden aanbindstallen veel sneller verboden moeten worden**. Gezien het reeds bestaande verbod op renovatie/nieuwbouw in de zuivelkwaliteitssystemen zou dit sneller uitgefaseerd moeten kunnen worden.

EFSA concludeert dat aangebonden dieren ernstig worden aangetast in hun bewegingsvrijheid en mogelijkheid om allerlei andere natuurlijke gedragingen te uiten zoals sociale interactie, zelfverzorging en normaal afkalven. Dit wordt

⁵² [Feeding- and management-related diseases in the transition cow: Physiological adaptations around calving and strategies to reduce feeding-related diseases - ScienceDirect](#)

⁵³ [Frontiers | Animal health and nutrition: metabolic disorders in cattle and improvement strategies](#)

DIEREN
BESCHERMING

nogmaals bevestigd in recenter onderzoek, dat ook nogmaals bevestigd dat dierenwelzijn doorgaans beter is in extensievere systemen met weidegang en koe-kalf contact⁵⁴.

- Er zou (cf verbod op kooien voor pluimvee) uiterlijk per 2027 een verbod op ver- en nieuwbouw moeten komen, om te voorkomen dat aanbindstallen nog gebouwd worden.

In de NvT staat *"Met deze maatregel wordt een klein deel van de Nederlandse melkveehouders geraakt, waardoor de economische impact op sectorniveau beperkt is, maar voor deze individuele veehouders de impact zeer ingrijpend zal zijn. Bij continuering van het bedrijf zal een nieuwe stal gebouwd moeten worden, waarvoor zowel financiering als vergunningen geregeld dienen te worden. Gelet op de tijd die daarmee gemoeid gaat is er een overgangstermijn opgenomen en is inwerkingtreding gericht op 2035."* Gezien de mogelijkheid dat veehouders met zo'n verouderd type stal op kortere termijn vrijwillig willen stoppen zou er gekeken kunnen worden hoe stoppers ondersteund kunnen worden in dit proces, zodat het systeem niet langer dan nodig in stand wordt gehouden en de overgangstermijn vooral van toepassing is op veehouders die willen verbouwen.

5.11 Kalf bij koe

Het is erg teleurstellend dat deze maatregel niet wordt benoemd in de AMvB en alleen terugkomt in de NvT. Het bij elkaar houden van kalf en koe is niet alleen belangrijk voor dierenwelzijn (o.a. sociale interactie, het geven en ontvangen van maternale zorg); er is ook veel maatschappelijke kritiek op het scheiden van kalf en koe snel na de geboorte. **Het langer bij elkaar houden van kalf en koe hoort thuis in het eindbeeld van een dierwaardige veehouderij** en dit zou dus vastgelegd moeten worden in de AMvB zelf. Concepten zoals Kalverliefde laten al zien dat het mogelijk is in de praktijk. De verschillende lopende onderzoeken om dit soort systemen verder te optimaliseren in de praktijk kunnen verwerkt worden in een stapsgewijze invoering van verschillende maatregelen.

- Neem het eindbeeld van kalf en koe langer bij elkaar houden (minimaal 3 maanden) op als eindbeeld voor 2040 in de AMvB. Er loopt momenteel veel onderzoek en er is al kennis aanwezig waardoor het mogelijk zou moeten zijn dit soort systemen gangbaar te maken op de lange termijn.

5.12 Onthoornen

Artikel 2.4, eerste lid, onderdeel a, vervalt.

Wij zijn blij met het verbod op onthoornen. Er ontbreekt echter tekst in de AMvB over de **verplichting tot uitvoering onder sedatie, lokale verdoving en met langdurige pijnstilling** (tot aan het moment van het verbod en bij eventuele uitzonderingen). Dit zou z.s.m. in de AMvB vastgelegd moeten worden.

- Neem in de AMvB het jaartal op waarin onthoornen definitief verboden wordt (deze wordt alleen in de NvT genoemd, 2040) en borg ook verdoving en pijnstilling.
- Ga na of bij alle ingrepen (voor alle diersoorten) voldoende duidelijk in de wetgeving opgenomen is dat er een verplichting is tot uitvoering onder sedatie, lokale verdoving en met langdurige pijnstilling
- Geef daarbij ook een definitie van wat "langdurige" pijnstilling is, bijv. >5 dagen, en daarbij per type ingreep ook rekening houdend met de zwaarte van de ingreep en de verwachte duur van napijn.

De tekst in de NvT roept ook de vraag op of er echt een noodzaak is om een vrijstelling op het verbod in te stellen, er kan ook bekeken worden of er op andere manieren omgegaan kan worden met een deel gehoornde dieren in de groep. Daarbij is het niet duidelijk wanneer deze vrijstelling wordt geregeld en hoe lang deze duurt. *"Mocht, ondanks het hoornloos fokken, toch een kalf worden geboren met hoornaanzet dan geldt voor deze kalveren een vrijstelling op het verbod. Het is immers niet wenselijk in een koppel een of enkele dieren met*

⁵⁴ The Welfare of Cattle in Different Housing Systems

hoorns te hebben en onnodig vervroegde afvoer moet worden voorkomen. Deze vrijstelling zal te zijner tijd worden geregeld in de Regeling diergeneeskundigen. Voor veehouders die kiezen voor gehoornde runderen zal dit aanpassing vergen aan de stal en het management. Daarnaast dient rekening gehouden te worden met het feit dat er tijdelijk tegelijkertijd onthoornde en niet- onthoornde dieren in de stal aanwezig kunnen zijn."

→ Heroverweeg of een vrijstelling daadwerkelijk nodig is. Zo ja, maak dan duidelijk hoe lang de vrijstelling duurt.

5.13 Bijspenen verwijderen

Het is **teleurstellend dat deze inbreuk op de integriteit van het dier blijft toegestaan**. Er zou meer gekeken moeten worden naar alternatieven om met bijspenen om te gaan, bijvoorbeeld de doorontwikkeling van melksystemen zodat de aanwezigheid van bijspenen niet langer problematisch is. Daarnaast staat er in de AMvB niet gespecificeerd dat het verwijderen van bijspenen chirurgisch door een dierenarts onder sedatie, lokale verdoving en met langdurige pijnstilling uitgevoerd moet worden. Het is niet voldoende om dit alleen in de NvT op te nemen. Dit laatste geldt ook voor castratie.

5.14 Weidegang

Grazen is een essentiële gedragsbehoefte van het rund en het is wetenschappelijk aangetoond dat runderen hoog gemotiveerd zijn om toegang naar buiten te krijgen^{55 56 57}. Toegang tot de weide biedt dieren aanzienlijk meer dan enkel de mogelijkheid om te grazen. Weidegang voorziet in uiteenlopende omgevingsprikkels en gedragsverrijking, doordat dieren in een kuddeverband kunnen verkeren in een complexe fysieke leefomgeving. Deze omgeving omvat ruimte om te exploreren, en variatie in omgeving bijvoorbeeld wat betreft de bodem en wisselende weersomstandigheden.

Hierdoor draagt weidegang niet alleen bij aan de vervulling van graasgedrag, maar ondersteunt zij tevens het natuurlijk gedrag, de fysieke ontwikkeling en het welzijn in bredere zin.

Ook EFSA geeft aan dat runderen toegang zouden moeten krijgen tot een goed onderhouden wei. Weidegang is dan ook een onmisbaar onderdeel van een dierwaardige houderij en zou opgenomen moeten worden in de AMvB. In de NvT wordt aangegeven dat weidegang niet continu in te passen is vanwege o.a. weersomstandigheden. Dat zou echter geen belemmering moeten zijn om weidegang als eindbeeld op te nemen in de AMvB. Uiteraard kan daarbij rekening gehouden worden met onvoorziene omstandigheden. Goed beweidingsmanagement is daarbij ook van belang (voldoende beschutting aanbieden tegen weersomstandigheden, voldoende waterpunten, goed onderhouden looproutes etc.). Ook wordt genoemd "*Daarnaast is het vanuit de wetenschap onduidelijk vanaf welke leeftijd de graasbehoefte bestaat, het is onduidelijk of deze behoefte er is in de eerste zes maanden leeftijd van het rund (kalf) of dat deze behoefte later ontwikkelt*". Dit zou geen reden moeten zijn om weidegang niet op te nemen in de AMvB maar een reden zijn om onderzoek hiernaar te stimuleren zodat goed aan de gedragsbehoeftes van de dieren kan worden voldaan. Daarnaast moet het belang van weidegang niet worden gereduceerd tot de graasbehoefte omdat, zoals boven uitgelegd, weidegang ook in een reeks andere behoeftes van het dier voorziet.

In de NvT staat "*Andere reden om weidegang niet te verplichten in de AMvB is dat weidegang wordt vergoed via meerdere marktconcepten en weidegang nationaal gestimuleerd wordt door breed gedragen inzet van de ondertekenaars van het convenant weidegang*". Er wordt in fases gewerkt aan een dierwaardige veehouderij, van onderzoek (is al uitgevoerd voor weidegang), naar marktconcepten (al breed verkrijgbaar voor weidegang), kwaliteitssysteem en tot slot vastlegging in wetgeving. Dat marktconcepten zich momenteel met weidegang onderscheiden is geen argument om dit niet in de AMvB's te willen opnemen. Marktconcepten hebben genoeg andere

⁵⁵ The motivation of dairy cows for access to pasture - ScienceDirect

⁵⁶ Dairy cow preference for different types of outdoor access - ScienceDirect

⁵⁷ Preweaning dairy calves' preferences for outdoor access - ScienceDirect

aspecten om zich mee te onderscheiden. Stichting Weidegang zou zich kunnen blijven richten op het goed borgen van weidegang, en het verspreiden van kennis.

De NvT noemt ook dat *“Indien het opnemen van een regel niet werkbaar is en er een alternatief bestaat om het doel te bereiken is daarvoor gekozen. Dat geldt bijvoorbeeld voor de graasbehoefte van koeien en de weidegang die van belang is om die behoefte uit te oefenen. Beide zijn niet in de AMvB opgenomen omdat er een beter werkend alternatief beschikbaar is”*. Het is echter niet duidelijk of de huidige situatie een “beter werkend alternatief” is voor vastlegging in wetgeving; de huidige trends laten namelijk zien dat weidegang achteruit loopt.

- ➔ Neem weidegang voor alle dieren in de melkveehouderij op als eindbeeld voor 2040.

5.15 Gezonde lucht

Artikel 2.5 lid 4 van het bestaande BHvD geeft aan dat *“De luchtcirculatie, het stofgehalte van de lucht, de temperatuur, de relatieve luchtvochtigheid en de gasconcentraties in de omgeving van het dier zijn niet schadelijk voor het dier.”* Voor runderen worden echter geen bandbreedtes aangegeven voor wat betreft een **acceptabele luchtcirculatie, stofgehalte, temperatuur, luchtvochtigheid en gasconcentraties**. Dit zou wel moeten worden opgenomen in de AMvB om handhaving goed mogelijk te maken. Bijvoorbeeld bij varkens wordt hier wel een specifiekere invulling aangegeven, voor alle andere diercategorieën is dit net zo relevant. Eventuele ontbrekende kennis over acceptabele waarden is geen reden om dit niet op te nemen in de AMvB, dit moet dan vastgesteld worden. EFSA geeft aan dat **ammoniakconcentraties boven de 6-10 ppm schadelijk** kunnen zijn voor runderen.

- ➔ Neem in de AMvB bandbreedtes op voor wat betreft een acceptabele luchtcirculatie, stofgehalte, temperatuur, luchtvochtigheid en gasconcentraties. Voor ammoniak moet een maximale concentratie van 6-10 ppm aangehouden worden.
- ➔ Zorg ervoor dat dit artikel met name van toepassing is op de binnenhuisvesting. Dieren die buiten worden gehouden hebben automatisch frisse lucht.

5.16 Daglicht

Het aangepaste Artikel 2.37 BHvD geeft aan dat *“Kalveren beschikken over passend dag- of kunstlicht. Van passend dag- of kunstlicht is in ieder geval sprake indien de oppervlakte van lichtdoorlatend materiaal in wand of dak van een stal ten minste 5% bedraagt van die oppervlakte, waarbij het materiaal zodanig is aangebracht dat het licht in de stal gelijkmatig is gespreid.”* Daglicht is ook belangrijk voor ander rundvee en BLK bedrijven laten zien dat 10% goed haalbaar is op melkveebedrijven.

- ➔ Neem ook voor overig rundvee een lichtnorm op in de AMvB: lichtdoorlatend materiaal in wand of dak van een stal ten minste 10% bedraagt van die oppervlakte.

5.17 Vrijloopstallen

Vrijloopstallen worden momenteel niet verplicht gesteld in de AMvB. We snappen de wens om flexibiliteit te behouden in huisvestingsvormen, maar het zou goed zijn om een duidelijkere stip op de horizon te zetten voor 2040 voor wat betreft wat wel en geen dierwaardige systemen zijn. De vrijloopstal in combinatie met weidegang is een goede invulling van een dierwaardig systeem. Dit biedt de dieren o.a. bewegingsruimte, keuzevrijheid om binnen of buiten te verblijven, vrijheid om zonder belemmeringen te liggen en op te staan (in een ligboxenstal is bijv. een echte slaappositie niet altijd goed mogelijk), meer ruimte voor sociaal gedrag en een comfortabele ondergrond.

Een ander voordeel is dat vrijloopstallen ook goed gecombineerd kunnen worden met lage emissies (bijvoorbeeld in de VrijLevenStal, waarin de BeddingCleaner wordt gebruikt).

- ➔ Neem de transitie naar vrijloopstallen op als eindbeeld voor 2040.

5.18 Stieren, jongvee en droogstaande koeien

Er ontbreekt wetgeving voor stieren, jongvee (pinken), droogstaande koeien en vleesvee / dieren ouder dan 12 maanden, bijvoorbeeld voor wat betreft beschikbare ruimte. **De AMvB zou een minimaal welzijnsniveau moeten garanderen voor alle runderen, niet alleen specifiek voor melkvee en kalveren.**

6. KALVEREN

6.1 Gedragsbehoeftes

Artikel 2.46c

Een goede stap om gedragsbehoeften op te nemen in de AMvB. De gedragsbehoeftes zijn echter nu al aanwezig en zouden per ingangsdatum van de AMvB Dierwaardige Veehouderij ook als zodanig moeten worden erkend.

- ➔ Neem in de AMvB per 2027 niet alleen de benaming van een gedragsbehoefte op, maar **ook een beschrijving** van het gedragsrepertoire of de gedragselementen die een dier hiervoor moet kunnen vertonen of uiten. Deze staan nu alleen in de NvT benoemd. Rustgedrag omvat o.a. liggen, eten, herkauwen en slapen; eet- en drinkgedrag omvat o.a. opname van o.a. (ruw)voer, water, melk, foerageergedrag, herkauwen, grazen (behoefte om met bek en tong voer op te nemen) en zooggedrag; sociaal gedrag omvat o.a. contact met soortgenoten en synchronisatie van gedrag, eigen veiligheid (uitwijken/vluchten); exploreren omvat o.a. positieve interacties met de omgeving; zelfverzorgingsgedrag omvat o.a. schuren en krabben; beweging omvat o.a. lopen en rennen; gezondheid omvat o.a. thermoregulatiegedrag; maternaal gedrag omvat o.a. fysiek contact tussen koe en kalf.
- ➔ In de NvT wordt erkend dat runderen specifiek een **graasbehoefte** hebben --> vul deze in in de AMvB.
- ➔ In de NvT wordt erkend dat runderen behoefte hebben aan het **geven en ontvangen van maternale zorg** --> vul de transitie naar koe-bij-kalf systemen in in de AMvB.

In de NvT is een gedragsbehoefte “*actief gedrag*” opgenomen, waaronder onder andere foerageren, exploreren en bewegen wordt verstaan. In het RDA rapport wordt “*actief gedrag*” echter niet als behoefte genoemd, en worden de behoeftes “Beweging” en “Exploratie” juist wel als specifieke aparte behoefte benoemd. Voor de gedragsbehoefte Exploratie is omgevingsverrijking belangrijk. Dit wordt niet alleen bereikt door meer ruimte en een geschikte vloer, maar ook door de omgeving van de dieren complexer en interessanter te maken (bijv. via toegang tot een uitloop/wei/“speelgoed”). Zie ook deze recente studie⁵⁸.

- ➔ Hou bij in de AMvB en NvT minimaal de gedragsbehoeftes aan zoals ze genoemd worden in het RDA rapport, zodat elk element de benodigde aandacht krijgt.
- ➔ Geef nadere invulling aan exploratie via omgevingsverrijking voor rundvee.

De volgende gedragsbehoeftes worden genoemd door de RDA, maar worden niet genoemd in artikel 2.46c: Mesten en urineren, gezondheid, reproductie, seksueel gedrag, nestbouwgedrag. Nestbouwgedrag speelt inderdaad niet voor kalveren, de overige gedragsbehoeften zijn wel relevant.

Voor runderen wordt gesteld in de NvT: “*Runderen hebben geen specifieke behoefte rondom urineren en ontlasten. Deze behoefte is dan ook niet aangewezen*”. Uiteraard is urineren en ontlasten een basisbehoefte voor normaal functioneren.

⁵⁸ [A systematic review and meta-analysis of physical environmental enrichment to improve animal welfare-related outcomes in indoor cattle - PubMed](#)

- ➔ Neem urineren en ontlasten op als gedragsbehoefte in de AMvB. Deze behoefte kan o.a. worden ingevuld door de dieren voldoende ruimte te geven (ongestoord kunnen mesten) en een geschikte vloer (stabiel kunnen staan) en geschikte hokindeling te bieden (niet hoeven liggen in mest/urine, goede hygiëne).
- ➔ Neem reproductie en seksueel gedrag op als gedragsbehoefte in de AMvB, zoals benoemd door de RDA. Als hierover nog te weinig kennis beschikbaar is in relatie tot dierenwelzijn dan moet dit worden onderzocht en later concreet gemaakt worden. Ook op jongere leeftijd kunnen deze gedragingen relevant zijn voor kalveren: *“Sexual behaviour is observed also in calves. Older male-calves, from the age of ca 6 months, demonstrate their sexual maturity by attempts at mounting females in oestrus.”*
*“Calves mount each other already from the age of 10 days, though bull-calves more often mount other male animals”*⁵⁹

In de NvT staat “Voor de gezondheid van de runderen is het belangrijk om de volgende maatregelen in te vullen: toegang tot schoon water, permanent aanbieden van ruwvoer, voldoende ruimte, geschikte ondergrond, stabiele groepen, verbod op ingrepen en afzonderen bij ziekte”. Het aspect “stabiele groepen” is momenteel echter niet ingevuld in de AMvB. Een stabiele groep draagt bij aan dierenwelzijn, zoals aangegeven door EFSA: *“The establishment and maintenance of stable dominance relationships, as well as the ability to respond appropriately to threats by withdrawal, help keep overt aggression at a low level. Cows display fewer allo-grooming interactions when unfamiliar animals are mixed (90–100% certainty).”*

Mengen met onbekende dieren zou dus vermeden moeten worden en de stal moet zo ingericht zijn dat er voldoende ontwikkelmogelijkheden zijn.

- ➔ Neem in de AMvB op dat er **zoveel mogelijk met stabiele groepen wordt gewerkt**. Hergroeperen van kalveren moet tot een minimum worden beperkt, en alleen plaatsvinden binnen dezelfde afdeling en in de eerste 12 levensweken.
- ➔ Neem in de AMvB op dat de stalrichting erop gericht moet zijn om positieve interacties te stimuleren en negatieve interacties te beperken. Er moeten voldoende ruimte en voorzieningen in de stal zijn.

De behoefte “veiligheid” is te beperkt ingevuld via “voldoende ruimte”. In de natuur kunnen dieren vluchten voor gevaren maar in een productiesysteem waar dieren deze vrijheid niet hebben moet de omgeving zo ingericht zijn dat risico's zo veel mogelijk beperkt zijn. Dit geldt bijvoorbeeld voor aanscherpingen rondom **brandveiligheid** van de stal.

- ➔ Neem ook zaken op zoals het gebruiken van brandveilig (bouw)materiaal, van elektrische apparatuur, (wand)contactdozen, (sensor)technologie etc. dat geschikt is voor een zure en stoffige stalomgeving, het compartimenteren van stalgebouwen, het beschikbaar hebben (en volgen) van een calamiteitenplan, back-ups voor noodvoorzieningen, een alarminstallatie, rook- en hittedetectie, blusvoorzieningen, oververhittingsbeveiliging, bliksemafleiders, regelmatige Agro elektra inspecties en veilige installaties van PV-systemen of energie-opslag. Dit past bij de behoefte aan veiligheid.

6.2 Drinkwater

Artikel 2.42

Vers en schoon drinkwater is een essentiële eerste levensbehoefte van een rund en kalveren hebben voor 14 dagen leeftijd ook behoefte aan toegang tot vers drinkwater. Er is nu een kunstmatige grens getrokken o.b.v. de timing van andere maatregelen i.p.v. het dier centraal te stellen. Wetenschappelijk onderzoek toont aan dat het

⁵⁹ DOI Serbia - Reproduction behavior and performance of beef cattle herd in free ranging environment of "Warta Mouth" national park - Dobicki, A.; Nowakowski, P.; Kierzek, M.; Zachwieja, A.; Baranowski, P.

direct na geboorte beschikbaar stellen van water een positief effect heeft op de ontwikkeling van kalveren⁶⁰. In de NvT staat ook: *“In de praktijk heeft het gros van de dieren reeds permanent beschikking over schoon drinkwater, specifieke eisen hierover zijn opgenomen in de kwaliteitssystemen.”* Er is dus geen reden om dit niet op kortere termijn verplicht te stellen.

- ➔ Stel permanente beschikbaarheid van vers en schoon drinkwater verplicht per 2027.
- ➔ Specificeer ook dat drinkwater wordt verstrekt via een open water oppervlak (niet via fles of nippels omdat runderen zuigdrinkers zijn).

In de AMvB staat: *“Aan een kalf ouder dan veertien dagen kunnen naast vers drinkwater ook andere vloeistoffen worden verstrekt om in zijn behoefte aan drinken te voorzien.”* Het is niet duidelijk om welke andere vloeistoffen het gaat, waarom dit ook pas na 14 dagen geldt, en welke vloeistoffen een kalf onder de 14 dagen dan moet krijgen.

- ➔ Zorg ervoor dat op elke leeftijd vers drinkwater permanent beschikbaar is en dat dit niet vervangen kan worden door het aanbieden van andere vloeistoffen.

➔

In de NvT staat *“Er is in de context van deze AMvB sprake van ‘drinkwater’ indien het water geschikt is voor dieren om te drinken.”* Dit blijft vrij vaag en kan concreet gemaakt worden door te verwijzen naar de GD richtlijnen⁶¹.

- ➔ Verwijs in de AMvB naar de GD richtlijnen om te specificeren wat geschikt drinkwater is.

In de NvT staat *“Met enkele drinksystemen, met name op kalverbedrijven, is het niet mogelijk om permanent drinkwater beschikbaar te stellen. Deze systemen worden ingezet voor zowel de verstrekking van water, als voor melk. Op het moment dat de kalveren melk tot hun beschikking hebben, is er geen water beschikbaar. Voor deze systemen geldt dat, zodra de melk op is, er water beschikbaar moet zijn voor de kalveren. Het invoeren van deze maatregel, dient niet tot gevolg te hebben dat dergelijke systemen worden uitgesloten, en veehouders onnodige investeringen moeten treffen voor een nieuw watersysteem”*. Een investering in een eventueel nieuw drinkwatersysteem is echter niet onnodig aangezien dit de borging/handhaving van permanente watervoorziening vergemakkelijkt, en de permanente beschikking van drinkwater voordelen biedt voor kalverwelzijn. Door een overgangstermijn te bieden kan er een stimulans worden geboden voor het overstappen naar een systeem dat permanente watervoorziening mogelijk maakt, terwijl toch kan worden aangesloten bij het natuurlijke investeringsritme.

6.3 Melk via speen

Artikel 2.41a.

Goed om dit op te nemen en het belang van de zoogpositie te erkennen. Dit is echter een maatregel die eerder in werking kan treden (vanaf 2027). De sector geeft aan dat er *“veel (positieve) ervaring is bij kalveren met drijfspenen”*, echter dat is niet op wetenschap gebaseerd. EFSA benoemt *“feeding the milk via a teat by using a teat bucket, or an automatic milk dispenser, provides a better outlet for the sucking motivation and is thus more likely to reduce cross-sucking than floating teats and dry teats.”*

“due to calf’s propensity to butt the teat when the milk flow declines, floating teats may be pushed out of the calf’s reach before the sucking motivation has subsided.”

⁶⁰ [Drinking water intake of newborn dairy calves and its effects on feed intake, growth performance, health status, and nutrient digestibility - ScienceDirect](#)

⁶¹ <https://www.gddiergezondheid.nl/grenswaardenveedrinkwater>

“If the calves show gastroenteric issues or have trouble drinking, the farmer may provide the calves with floating teats. These floating teats do provide the opportunity to suck milk, but do not allow the natural position of the calf head during milk ingestion, thereby potentially limiting the oesophageal reflex and thus facilitate ruminal drinking (Jones and Heinrichs, online).”

Het uitgangspunt van de AMvB is het kunnen uiten van natuurlijk gedrag en dus ook de afwezigheid van abnormaal gedrag. Hiervoor zijn ook zaken van belang zoals de hoeveelheid en frequentie van gevoerde melk. Langdurige honger door te weinig melk te geven is een algemeen welzijnsprobleem⁶² en meerdere studies laten positieve effecten zien van een hogere melkgift op groei, spel en verminderen van abnormaal gedrag^{63 64 65}. De laatste inzichten over voermanagement (waar nodig o.b.v. nog uit te voeren onderzoek) zouden verwerkt en geconcretiseerd moeten worden in Artikel 2.41, in bestaand artikel 2.4 lid 6 BHvD (*“Een dier krijgt voedsel met ten minste de tussenpozen die bij zijn fysiologische behoeften passen”*), en in bestaand artikel 2.4 lid 7 BHvD (*“Het toegediende voer en drinken alsmede de wijze van toediening brengen het dier geen onnodig lijden of letsel toe”*). EFSA beveelt aan: ad libitum melk geven of ten minste voorzien in nutritionele behoeftes (een hoeveelheid melk van 20% van het lichaamsgewicht per dag, tot minimaal 4 weken leeftijd). Kalveren die met 10-15% van het lichaamsgewicht gevoerd worden vertonen tekenen van honger. EFSA stelt ook dat o.a. grote porties (en daarmee een lage voerfrequentie), koude melk en slechte melkvervangers een risico zijn voor de gezondheid (maagafwijkingen). De huidige gangbare praktijk voldoet dus niet aan de bestaande wetgeving (artikel 2.4 lid 6 en 7 BHvD) en moet concreter gemaakt worden.

Ook BuRO (Advies risicobeoordeling roodvlees- en grofwildketen⁶⁶) benoemt dat niet voorzien wordt in de zuigbehoefte van jonge kalveren door slechts twee keer per dag melk aan te bieden (terwijl kalveren bij de koe gemiddeld 6-12 keer per dag drinken). In de huidige praktijk wordt dus niet voldaan aan de al bestaande wetgeving (artikel 2.4 lid 6 BHvD) wat duidelijk aangeeft dat deze open norm te vaag is voor veehouders om er goed aan te voldoen.

- ➔ Laat het artikel per 2027 ingaan.
- ➔ Voeg in de AMvB toe dat kalveren **minimaal 20% van het lichaamsgewicht** per dag aan melk krijgen, tot minimaal 4 weken leeftijd, en verdeeld over een **voerfrequentie die past bij de behoeftes van het dier** (nader in te vullen o.b.v. onderzoek). Het beste is als de dieren vrije keuze hebben in de momenten dat ze kunnen drinken. Twee keer per dag is in ieder geval te weinig.
- ➔ Stel ook eisen aan de **kwaliteit van de melk en andere relevante aspecten van voermanagement**. Voorkom bijvoorbeeld structureel aanzuren, aanlengen etc. van de melk waardoor de voedingswaarde of smakelijkheid wordt aangetast, en de kalveren daarmee niet hun nutritionele behoeftes kunnen dekken (zelfs in ad libitum systemen). EFSA: *“There are also systems in which calves are fed milk ad libitum (defined as unrestricted amounts of milk available at all times of the day), although intake may be limited by deliberately acidifying the milk.”*
- ➔ Bepaal o.b.v. **onderzoek wat voor het kalf de beste leeftijd is om via de speen melk te krijgen**, dit kan ouder dan 6 weken zijn en zou daar dan op aangepast moeten worden
- ➔ Zorg ervoor dat kalveren de melk ook **synchroon** met anderen kunnen opnemen

6.4 Kalf bij koe

Het is erg teleurstellend dat deze maatregel niet wordt benoemd in de AMvB en alleen terugkomt in de NvT. Het bij elkaar houden van kalf en koe is niet alleen belangrijk voor dierenwelzijn (o.a. sociale interactie, het geven en ontvangen van maternale zorg); er is ook veel maatschappelijke kritiek op het scheiden van kalf en koe snel na de

⁶² [Appropriate Dairy Calf Feeding from Birth to Weaning: “It’s an Investment for the Future” - PMC](#)

⁶³ [Invited review: The effect of milk feeding practices on dairy calf behavior, health, and performance—A systematic review - ScienceDirect](#)

⁶⁴ [Performance and feeding behaviour of calves on ad libitum milk from artificial teats - ScienceDirect](#)

⁶⁵ [Effects of amount of milk, milk flow and access to a rubber teat on cross-sucking and non-nutritive sucking in dairy calves - ScienceDirect](#)

⁶⁶ [Advies van BuRO over de risicobeoordeling roodvlees- en grofwildketen | Advies | NVWA](#)

geboorte. Het langer bij elkaar houden van kalf en koe hoort thuis in het eindbeeld van een dierwaardige veehouderij en dit zou dus vastgelegd moeten worden in de AMvB zelf. Concepten zoals Kalverliefde laten al zien dat het mogelijk is in de praktijk. De verschillende lopende onderzoeken om dit soort systemen verder te optimaliseren in de praktijk kunnen verwerkt worden in een stapsgewijze invoering van verschillende maatregelen.

- Neem het **eindbeeld van kalf en koe langer bij elkaar houden** (minimaal 3 maanden) op als eindbeeld voor 2040 in de AMvB. Er loopt momenteel veel onderzoek en er is al kennis aanwezig waardoor het mogelijk zou moeten zijn dit soort systemen gangbaar te maken op de lange termijn.

6.5 Ruwvoer

Artikel 2.41

"Onbeperkt toegang" en "toereikende hoeveelheid" passen niet samen in een zin. De kalveren moeten ad lib ruwvoer beschikbaar hebben, wat daarmee automatisch een toereikende hoeveelheid is.

Verder staat in de NvT *"De regel in de AMvB is vanwege deze input van de veehouders aangepast [van 7] naar 14 dagen. Daarnaast is tijdens de panelgesprekken opgemerkt dat het permanent verstrekken van ruwvoer bij kalveren eveneens vanaf de leeftijd van 14 dagen zou moeten, zodat dit gelijk wordt getrokken met de regel omtrent groepshuisvesting."* Het verstrekken van geschikt voer zou echter niet bepaald moeten worden door het moment van groeperen, maar zou gebaseerd moeten worden op de nutritionele en gedragsbehoeftes van het kalf.

Daarnaast zou een rantsoenaanpassingen sneller te implementeren moeten zijn dan in 2030.

- Laat dit artikel ingaan per 2027.
- Bepaal de **leeftijd waarop ruwvoer beschikbaar gesteld moet worden** o.b.v. de behoefte van het kalf

Verder is het bekend dat het ruwvoer specifieke eigenschappen moet hebben om te voldoen aan de behoeftes van het kalf. EFSA stelt dat ruwvoer in een ruif moet worden aangeboden en dat *"Fibre with a minimum of 40–50% NDF and in long-cut form (minimum 4–5 cm long) should be provided to allow for chewing and manipulation behaviours. Straw should not be provided as the only ad libitum roughage due to its coarseness and potential detrimental effects on the abomasum"*.

"The provision of diet with a high iron content is effective to prevent iron-deficiency anaemia. A good diet component would be hay, which has a high iron concentration and provides other benefits to calves: it is highly palatable (Webb et al., 2014a), it improves rumen development (Khan et al., 2011) and abomasal health (Webb et al., 2013), and it promotes chewing and rumination (Webb et al., 2014b). Compared with hay, wheat straw has a decreased bioavailability of iron from solid feeds rich in structured NDF (Cozzi et al., 2002; Prevedello et al., 2012). Hence, provision of ad libitum, long hay to veal calves would be the preferred option and would address many welfare consequences linked to the veal sector."

- Stel in de AMvB **eisen aan het type ruwvoer**: bij voorkeur langvezelig hooi, en stro mag niet de enige vorm van ruwvoer zijn.
- Benoem in de AMvB dat de **aanbiedingswijze past bij het natuurlijke eetgedrag** (tong kan om ruwvoer heen krullen en ruwvoer kan worden losgetrokken, bijvoorbeeld uit hooirek of grazen in de wei)

6.6 Gezondheid en abnormaal gedrag

Er zijn structurele welzijnsproblemen in de kalversector, die zich uiteten in abnormaal gedrag van de kalveren, een hoge incidentie van gezondheidsproblemen, en daarmee een hoog antibioticagebruik in de sector, wat een gevaar voor de volksgezondheid is. EFSA rapporteert bijvoorbeeld een prevalentie van 70-93% lebmaaglesies, wat onacceptabel hoog is aangezien deze aandoeningen veel pijn en ongemak met zich meebrengen.

Deze welzijnsproblemen moeten structureel aangepakt worden. Hier worden al stappen mee gezet met de voorgestelde AMvB, maar om er zeker van te zijn dat het welzijn van de kalveren daadwerkelijk voldoende verbetert is ook monitoring nodig.

Vergelijkbaar met de aanpak om staartbijten bij varkens te reduceren zou er bij kalveren een bedrijfsgezondheidsplan moeten komen om **abnormaal gedrag** (zoals tongrollen, tongspelen, schijnkauwen, overmatig zuigen op soortgenoten en hokonderdelen) en **gezondheidsproblemen** (o.a. lebmaaglesies, pens-plaques, hyperkeratinasatie, pensdrinken, pensacidose, bloat, longaandoeningen, onvoldoende pensontwikkeling, diarree) te voorkomen. Ook staartbetrappen is een relevante indicator i.r.t. de beschikbare ruimte.

- ➔ Neem in het bedrijfsgezondheidsplan voor kalveren per 2027 ook het voorkómen van bovenstaande abnormale gedragingen en gezondheidsproblemen op, zodat de aanwezigheid van deze problemen per bedrijf goed in kaart gebracht kan worden en er via een verbeterplan daadwerkelijk een beter dierenwelzijn wordt bereikt.

6.7 Hemoglobine

Artikel 2.41

Het is een goede ontwikkeling om het Hb-gehalte te verhogen. Om een veiligheidsmarge t.a.v. bloedarmoede in te bouwen pleit de Dierenbescherming echter voor een **Hb-gehalte van gemiddeld 7 mmol/l**. Op deze manier is het beter te garanderen dat er geen enkel kalf een te laag Hb niveau heeft. In de NvT staat ook *“Dit zal in de praktijk betekenen dat het gemiddelde Hb-gehalte hoger zal zijn dan 5,3 mmol/l. Hoe hoog het gemiddelde uitvalt is van meerdere variabelen afhankelijk en is dus niet goed in te schatten. Wel is de verwachting dat een deel van de kalveren een Hb van meer dan 6 mmol/L zal hebben.”*, wat aangeeft dat het Hb niveau waar daadwerkelijk naar wordt gestreefd per dier eerder op de 6 mmol/L ligt.

- ➔ Hou 7 mmol Hb per liter aan om een veiligheidsmarge t.a.v. bloedarmoede in te bouwen

In de NvT staat toegelicht dat het Hb niveau aan de slachtlijn gemeten wordt. Hoewel dit voordelig zou zijn om het aantal invasieve ingrepen te verminderen, geven experts aan dat hemoglobine niet aan de slachtlijn gemeten zou moeten worden omdat dit afwijkende waardes geeft door stress rondom transport en slacht. Het kan zijn dat waardes hierdoor hoger uitvallen en dit dus een vertekend (te positief) beeld geeft van de Hb gehalten. Daarbij moet Hb tijdens gehele leven op peil zijn.

EFSA stelt: *“Anaemia should be prevented through the provision of highly bioavailable iron through diet rather than corrected with iron injections. Due to the complexity of iron digestion and absorption dynamics, from a welfare point of view, it is considered that the provision of roughage with highly available iron content such as hay should be preferred to ensure a high iron intake rather than the provision of a solid feed composed of straw, cereals and grains or iron-fortified milk replacer. It is also recommended to put research efforts into the validity of non-invasive methods for assessing anaemia prevalence on the farm (e.g. mucosa colour) and at the abattoir (e.g. carcass colour assessment) for future monitoring purposes.”*

- ➔ Neem in de AMvB op dat het Hb niveau van kalveren zo veel mogelijk op peil wordt gehouden door de dieren passend ruwvoer te geven i.p.v. pijnlijke ijzerinjecties toe te dienen.
- ➔ Zorg ervoor dat Hb monitoring representatief is en bij voorkeur niet invasief.

In de NvT staat *“Omdat het Hb-gehalte een relatie heeft met de kleur van het kalfsvlees wordt voorzien dat er mogelijk een inkomensverlies ontstaat voor kalverhouders die blank kalfsvlees produceren.”* Onderzoek laat echter zien dat een

hoger ijzer/Hb gehalte geen visueel waarneembaar verschil in vleeskleur oplevert⁶⁷. Dit effect op het inkomen van de veehouder wordt dus waarschijnlijk overschat.

6.8 Groepshuisvesting

Artikel 2.32

Een mooie verbetering om groepshuisvesting verplicht te stellen vanaf 2 weken i.p.v. 8 weken. Echter bestaat de behoefte aan sociaal contact vanaf de 1e levensweek. Zolang het kalf op vroege leeftijd van de moeder wordt gescheiden moet worden voorzien in een andere vorm van sociaal contact, dat verder gaat dan soortgenoten slechts kunnen zien/aanraken. Nieuw onderzoek⁶⁸ laat zien dat het gunstig is om kalveren op 1 week leeftijd te groeperen: *“early (d 6-7) pairing supports calves' initial development, promoting early feeding behavior and growth and enhancing behaviors associated with positive affective states without adverse effects on health or undesirable behaviors.”*

Ook EFSA concludeert:

“Social housing in pairs or small stable groups within 1 week of age appears to pose no or little threat to calf welfare and seems the best trade-off to allow calves to be exposed to the benefits of social housing without substantially increasing the likelihood of health disorders such as respiratory disorders.”

Ook een andere recente studie vond geen relatie tussen huisvesting in groepjes van 2-3 en gezondheid, in vergelijking met individuele huisvesting, en benoemt juist dat in groepsverband de groei van de dieren hoger is⁶⁹.

In de NvT staat *“Zo vertonen kalveren in groepshuisvesting meer ontwikkeld sociaal gedrag, hoger leervermogen, sociale buffering (minder reactie op stressvolle gebeurtenissen), positievere emotionele toestanden en een grotere vaste voeropname. Om hieraan tegemoet te komen, en daarbij tegelijkertijd rekening te houden met de diergezondheidsaspecten, mogen kalveren onder de nieuwe regelgeving maximaal tot 14 dagen leeftijd individueel gehuisvest worden”*, maar het argument om groepshuisvesting tot 14 dagen uit te stellen vanwege gezondheidsredenen (zoals ook door de sector wordt gedaan) is niet op de wetenschap gebaseerd. Sterker nog, in de NvT staat *“Uitgaande van een goed biestmanagement is het niveau van passieve immuniteit het hoogst in de eerste levensweek, en omdat de eigen actieve immuniteit van het kalf langzaam opbouwt, is de immuniteit van het kalf het laagst op de leeftijd van twee á drie weken.”* Kalveren zijn op 14 dagen leeftijd dus juist in de immunity gap, dus is het niet logisch om de dieren precies op dat moment te groeperen met als argument dat dit beter is voor de gezondheid. Verder is het in de praktijk ook goed mogelijk om individuele dieren goed te monitoren na aankomst op het kalverbedrijf als ze in duo's zijn gehuisvest. EFSA raadt in de eerste levensweek een groeps grootte aan van 2-7 kalveren.

Het is niet logisch om het groeperingsmoment uit te stellen tot oudere leeftijd (na de immunity gap) omdat dit leidt tot onnodig langer individueel huisvesten van een kuddedier dat behoefte heeft aan sociaal contact.

→ **Individuele huisvesting zou bij voorkeur niet toegestaan** moeten zijn (kalf bij koe houden), maar in ieder geval **niet langer dan tot 7 dagen leeftijd**.

6.9 Bezetting

Artikel 2.33

Artikel 2.46o

⁶⁷ [Relationship between blood hemoglobin, plasma and tissue iron, muscle heme pigment, and carcass color of veal1 | Journal of Animal Science | Oxford Academic](#)

⁶⁸ [When to pair: Effects of different pairing ages on dairy calf health, behavior, and performance - Journal of Dairy Science](#)

⁶⁹ [Frontiers | A scoping review on pair housing dairy calves: health and performance outcomes and tactics to reduce cross-sucking behavior](#)

In artikel 1.6 van de bestaande wet staat *“Een dier wordt voldoende ruimte gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften.”* In de NvT wordt erkend dat meer leefruimte een groot effect op dierenwelzijn heeft. De **voorgestelde verhogingen in het leefoppervlak per dier zijn echter marginaal in vergelijking met de benodigde ruimte voor kalveren om hun natuurlijke gedragsrepertoire te uiten**. EFSA beveelt 20 m²/kalf aan in groepshuisvesting voor een normale gedragsontwikkeling van de dieren en voor individueel gehouden kalveren geldt een minimum van 30 m²/kalf.

In de NvT staat wel vermeld dat er o.b.v. nieuw uit te voeren onderzoek bekeken gaat worden of de vereisten aangescherpt moeten worden, alleen dit staat niet vastgelegd in de AMvB zelf, dit zou wel moeten om een duidelijke stip op de horizon te zetten voor veehouders.

- ➔ Leg stapsgewijs een **verdere verhoging van het leefoppervlak per dier** met ingangsdatum vast in de AMvB. Door alvast ingangsdata op te nemen is er een concreet doel om naartoe te werken en is het duidelijk wanneer de resultaten van het te verrichten onderzoek daadwerkelijk in de praktijk gebracht gaan worden.
- ➔ Een tussenstap die door EFSA wordt aanbevolen is om **minimaal een verhoging naar 3m²/dier** te realiseren, hoewel de kalveren dan nog steeds slechts 15% van hun natuurlijke spelgedrag kunnen laten zien en dit dus geen volwaardige invulling van een dierwaardige veehouderij is.

Het bestaande artikel 2.30 luidt “De artikelen 2.32 en 2.33 zijn niet van toepassing op een kalf dat door de moeder wordt gezoogd.”

- ➔ Leg voor die dieren elders vast wat het minimale leefoppervlak en andere huisvestingseisen zijn.

In de NvT staat *“Op basis van de expert-inschatting geeft WLR aan dat deze maatregel effect heeft op de emissie van ammoniak, vanwege de verhoging van het besmeurd oppervlak”*. Er moet echter rekening mee gehouden worden dat de veedichtheid lager wordt, waardoor de totale emissies van een stal gelijk blijven of zelfs dalen (zie tekst bij melkvee). Daarbij zijn er andere mogelijkheden om emissies te beperken.

- ➔ Pas de NvT aan zodat bovenstaande informatie over de emissie op stalniveau hieruit duidelijk wordt.

6.10 Vloer

Artikel 2.36

De ingangstermijn moet worden vermeld in de AMvB (niet alleen in NvT, nu 2040). De afschrijftermijn van een vloer is 7 jaar, dus dit kan sneller aangepast worden, ook met het uitvoeren van onderzoek erbij. Daarbij moet niet vergeten worden dat er al veel onderzoek is gedaan naar vloertypen voor rundvee^{70 71}.

De sector geeft al aan dat zij vanaf 2035 (2024 voor nieuwbouw) wil overgaan op zachte indrukbare vloeren. De AMvB zou deze termijnen dus kunnen overnemen.

Daarbij is het gebruik van beddingmateriaal gekoppeld aan een bepaald aandeel dichte vloer. De Dierenbescherming pleit voor het opnemen van minimaal 50% dichte vloer in de AMvB.

- ➔ Neem op in de AMvB dat de **ligruimte groot genoeg** moet zijn voor de kalveren om gelijktijdig in zijligging met gestrekte poten te liggen.
- ➔ Comfort zou ook een vereiste moeten zijn voor de ligruimte. **“Indrukbaar” zou preciezer gedefinieerd moeten worden** om te garanderen dat de ligplaats daadwerkelijk comfortabel is voor de dieren om op te liggen. EFSA stelt dat **“diep bedding”** de voorkeur heeft omdat dit een positief effect heeft op liggedrag en gemak van opstaan.

⁷⁰ [Dairy calves' preference for rearing substrate - ScienceDirect](#)

⁷¹ [Preferences of Housed Finishing Beef Cattle for Different Floor Types | Animal Welfare | Cambridge Core](#)

- ➔ Neem op in de AMvB dat de ligruimte is gepositioneerd achterin het hok (zo ver mogelijk verwijderd van de voertrog, aangezien kalveren geneigd zijn om te mesten/urineren tijdens het vreten).
- ➔ Neem voor de vloer waar de dieren actief zijn ook op dat het "*Rund moet ongestoord en veilig kunnen lopen, rennen, springen en staan*". Deze toevoeging is belangrijk om te garanderen dat de dieren hun natuurlijke gedragingen kunnen uiten.
- ➔ Neem een ingangsdatum op in de AMvB (staat nu alleen in de NvT, op 2040). Door vanaf 2027 bij nieuw/verbouw bedrijven, via hun normale investeringsritme, te laten overschakelen naar een geschikte ondergrond.

6.11 Eetplaatsen

Artikel 2.38

We zijn blij met het beschikbaar stellen van 1 eetplaats per kalf zodat de dieren hun eetgedrag kunnen synchroniseren. Om aan de gedragsbehoeften van kalveren te voldoen zou echter ook bij ad lib voeren/automatisch voersysteem moeten worden voldaan aan 1 eetplaats per kalf. Zoals in de NvT staat: "*Runderen hebben sterk de behoefte om tegelijk met andere soortgenoten in de groep te eten*". Dus de voorzieningen zouden altijd aanwezig moeten zijn en niet afhankelijk zijn van het systeem waarin de dieren gehouden worden (het dier staat centraal).

- ➔ **Zorg ervoor dat kalveren synchroon kunnen eten**, onafhankelijk van het voersysteem. Naast het feit dat dieren niet gelijktijdig kunnen eten in zo'n systeem, wat niet tegemoet komt aan de gedragsbehoeftes, bestaat ook het risico dat dieren te lang moeten wachten tot er een eetplaats vrij is en er dus te vaak momenten van honger/frustratie ontstaan.

6.12 Vachtverzorging

Artikel 2.30b

Goed dat er permanente mogelijkheden tot vachtverzorging komen. Echter heeft een kalf ook onder de 14 dagen de behoefte tot zelfverzorging en zouden geschikte voorzieningen aanwezig moeten zijn. Daarbij is het installeren van schuurvoorzieningen relatief snel/makkelijk te realiseren en de ingangsdatum zou dus sneller dan 2030 moeten zijn.

- ➔ Stel per 2027 permanente mogelijkheden tot vachtverzorging beschikbaar voor **alle kalveren**, ongeacht de leeftijd.

6.13 Ingrepen

Het is belangrijk om z.s.m. in de AMvB op te nemen dat ingrepen bij kalveren alleen bij uitzondering en op advies van een dierenarts uitgevoerd mogen worden, en dat ingrepen chirurgisch worden uitgevoerd door een dierenarts, met **sedatie, lokale verdoving en langdurige pijnstilling**. In de voorgestelde AMvB staat momenteel alleen informatie m.b.t. ingrepen in de melkveesector, het is belangrijk dat de regels algemeen gaan gelden voor al het rundvee, ongeacht leeftijd/productiedoel/productiefase.

6.14 Aanvoerleeftijd

Artikel 2.45b

Het is goed dat de aanvoerleeftijd wordt verhoogd. In het BNC-fiche over de herziening van de EU Transportverordening staat echter '*Het kabinet is positief over de verhoging van de minimumtransportleeftijd voor kalveren naar vijf weken en zal zich tijdens de onderhandelingen inzetten voor het behoud van deze bepaling.*'⁷² Het

⁷² Kamerstuk 22112, nr. 3861 | Overheid.nl > Officiële bekendmakingen

zou dus beter en consistentier zijn om ook in deze AMvB **aan te sluiten bij de 35 dagen die de EC voorstelt, en die ook in het EFSA rapport wordt aanbevolen.**

Verder mist er een langetermijnvisie hoe de aanvoerleeftijd in de toekomst verder verhoogd gaat worden zodat het moment van transport volledig buiten de immunity gap valt en aansluit bij andere ontwikkelingen in huisvesting. Het eindbeeld voor 2040 zou moeten zijn dat de optimale scheidingsleeftijd van kalf en koe bepalend is voor de minimale aanvoerleeftijd van de kalveren.

- ➔ Neem een stapsgewijze verhoging van de aanvoerleeftijd op in de AMvB (5 weken per 2028, optimale scheidingsleeftijd van kalf en koe in 2040).

Ook zouden de maatregelen verder moeten strekken dan alleen “*transport gaat dat geheel binnen Nederland plaatsheeft*”. Er zouden in het algemeen beperkingen moeten komen voor wat betreft de transportduur van vee (max 8 uur), incl. import en export van dieren, en waarbij elke vorm van transport wordt meegerekend (via land, water etc.).

Ook zou het eindbeeld moeten zijn dat in 2040 kalveren direct van het geboortebedrijf naar het kalverbedrijf worden getransporteerd, of worden opgefokt en afgemest op het geboortebedrijf. In de tussentijd moeten er beperkingen komen op het aantal verzamelslagen (waarbij kalveren steeds gemengd worden met onbekende dieren, wat stress oplevert en ziekteverspreiding in de hand werkt), en moet het verzamelen alleen toegestaan worden via erkende verzamelplaatsen.

6.15 Daglicht

Artikel 2.37

Een goede stap om de lichttoetreding te verhogen en om geen onderscheid meer te maken tussen vleeskalveren en andere kalveren.

- ➔ Om verder de stap naar een dierwaardig systeem te zetten zou in 2040 toegewerkt kunnen worden naar **10% daglichttoetreding**.

6.16 Afzonderen bij ziekte en hygiëne

Artikel 2.45

Een goede stap. Deze maatregel kan echter al eerder dan 2030 ingevoerd worden, het gaat volgens de NvT om een klein aantal bedrijven dat hier nog niet aan voldoet. Ook staat in de NvT “*Voor nieuwbouw treedt deze maatregel per 2027 in werking.*”, dit staat echter niet in de AMvB zelf.

- ➔ Voeg in dit artikel nog toe: “*Ruimte voorziet in voldoende bewegingsruimte en comfortabel liggen*”. Dit is belangrijk om toe te voegen in de AMvB (en niet alleen in de GvGP te zetten) aangezien ruimte en comfort extra belangrijk zijn bij zieke dieren.
- ➔ Voeg in de AMvB toe dat het artikel per 2027 ingaat voor alle stallen (zowel nieuwbouw als bestaand).

Artikel 2.44

De formulering doet vermoeden dat reiniging en ontsmetting van groepshokken niet nodig is (Waarom wordt individuele huisvesting specifiek genoemd en groepshokken niet?). Ook wordt “stal” als aparte term genoemd (definitie: ruimte bestemd voor het houden van één of meer kalveren).

- ➔ Verduidelijk de tekst zodat het helder is dat **reiniging en ontsmetting van alle ruimtes** noodzakelijk is.

6.17 Verbod op aanbinden

Artikel 2.31 lid 2

DIEREN
BESCHERMING

Het is op zich positief om aanbinden van dieren in alle vormen af te schaffen. Echter hebben wij de volgende overweging. EFSA stelt: *“Measures to prevent group stress in calves include individual feeding places with a possibility to fixate calves during milk feeding to avoid competition for milk (e.g. von Keyserlingk et al., 2004). The latter measure also makes regrouping due to different speed of drinking milk unnecessary. Keeping groups stable will avoid disturbance of the group stability and hierarchy.”*

Korte fixatie (via andere methodes dan aanbinden) tijdens het voeren kan dus wel bijdragen aan dierenwelzijn, en draagt bij aan het creëren van stabiele groepen (in NvT wordt als argument gegeven dat hergroeperen nodig is vanwege verschillen in drinksnelheid).

- ➔ Neem in de AMvB op dat **stabiele groepen gevormd en behouden moeten worden**, uiteraard het liefst zonder noodzaak tot fixatie tijdens het voeren, maar bekijk daarbij wel de mogelijke relevantie van artikel 2.31 lid 2.

6.18 Weidegang

Grazen is een essentiële gedragsbehoefte van het rund en het is wetenschappelijk aangetoond dat runderen hoog gemotiveerd zijn om toegang naar buiten te krijgen^{73 74 75}. Kalveren besteden ongeveer een derde van de tijd buiten als ze daar de keuzemogelijkheid voor hebben⁷⁵.

Toegang tot de weide biedt dieren aanzienlijk meer dan enkel de mogelijkheid om te grazen. Weidegang voorziet in uiteenlopende omgevingsprikkels en gedragsverrijking, doordat dieren in een kuddeverband kunnen verkeren in een complexe fysieke leefomgeving. Deze omgeving omvat ruimte om te exploreren, en variatie in omgeving bijvoorbeeld wat betreft de bodem en wisselende weersomstandigheden. **Hierdoor draagt weidegang niet alleen bij aan de vervulling van graasgedrag, maar ondersteunt zij tevens het natuurlijk gedrag, de fysieke ontwikkeling en het welzijn in bredere zin.**

Ook EFSA geeft aan dat runderen toegang zouden moeten krijgen tot een goed onderhouden wei. Weidegang is dan ook een onmisbaar onderdeel van een dierwaardige houderij en zou opgenomen moeten worden in de AMvB. In de NvT wordt aangegeven dat weidegang niet continu in te passen is vanwege o.a. weersomstandigheden. Dat zou echter geen belemmering moeten zijn om weidegang als eindbeeld op te nemen in de AMvB. Uiteraard kan daarbij rekening gehouden worden met onvoorziene omstandigheden. Goed beweidingsmanagement is daarbij ook van belang (voldoende beschutting aanbieden tegen weersomstandigheden, voldoende waterpunten, goed onderhouden looproutes etc.). Ook wordt genoemd *“Daarnaast is het vanuit de wetenschap onduidelijk vanaf welke leeftijd de graasbehoefte bestaat, het is onduidelijk of deze behoefte er is in de eerste zes maanden leeftijd van het rund (kalf) of dat deze behoefte later ontwikkelt”*. Dit zou geen reden moeten zijn om weidegang niet op te nemen in de AMvB maar een reden zijn om onderzoek hiernaar te stimuleren zodat goed aan de gedragsbehoeftes van de dieren kan worden voldaan. Daarnaast moet het belang van weidegang niet worden gereduceerd tot de graasbehoefte omdat, zoals boven uitgelegd, weidegang ook in een reeks andere behoeftes van het dier voorziet.

In de NvT staat *“Andere reden om weidegang niet te verplichten in de AMvB is dat weidegang wordt vergoed via meerdere marktconcepten en weidegang nationaal gestimuleerd wordt door breed gedragen inzet van de ondertekenaars van het convenant weidegang”*. Er wordt in fases gewerkt aan een dierwaardige veehouderij, van onderzoek (is al uitgevoerd voor weidegang), naar marktconcepten (al breed verkrijgbaar voor weidegang), kwaliteitssysteem en tot slot vastleggen in wetgeving. Dat marktconcepten zich momenteel met weidegang

⁷³ The motivation of dairy cows for access to pasture - ScienceDirect

⁷⁴ Dairy cow preference for different types of outdoor access - ScienceDirect

⁷⁵ Prewaning dairy calves' preferences for outdoor access - ScienceDirect

onderscheiden is geen argument om dit niet in de AMVB's te willen opnemen. Marktconcepten hebben genoeg andere aspecten om zich mee te onderscheiden. Stichting Weidegang zou zich kunnen blijven richten op het goed borgen van weidegang, en het verspreiden van kennis.

De NvT noemt ook dat *"Indien het opnemen van een regel niet werkbaar is en er een alternatief bestaat om het doel te bereiken is daarvoor gekozen. Dat geldt bijvoorbeeld voor de graasbehoefte van koeien en de weidegang die van belang is om die behoefte uit te oefenen. Beide zijn niet in de AMvB opgenomen omdat er een beter werkend alternatief beschikbaar is"*. Het is echter niet duidelijk of de huidige situatie een "beter werkend alternatief" is voor vastlegging in wetgeving; de huidige trends laten namelijk zien dat weidegang achteruit loopt.

- ➔ Neem weidegang voor alle dieren in de melkveehouderij op als eindbeeld voor 2040.

6.19 Uitloop

Voor bedrijven waarop weidegang (nog) niet mogelijk is zou een tussenstap/uitzondering gemaakt kunnen worden door een uitloop aan te bieden aan de dieren zodat ze naar buiten kunnen (wetenschappelijk aangetoonde behoefte^{76 77 78}.) en blootgesteld worden aan frisse lucht, direct daglicht etc.

6.20 Gezonde lucht

Artikel 2.5 lid 4 van het bestaande BHvD geeft aan dat *"De luchtcirculatie, het stofgehalte van de lucht, de temperatuur, de relatieve luchtvochtigheid en de gasconcentraties in de omgeving van het dier zijn niet schadelijk voor het dier."* Voor runderen worden echter geen bandbreedtes aangegeven voor wat betreft een acceptabele luchtcirculatie, stofgehalte, temperatuur, luchtvochtigheid en gasconcentraties. Dit zou wel moeten worden opgenomen in de AMvB om handhaving goed mogelijk te maken. Bijvoorbeeld bij varkens wordt hier wel een specifiekere invulling aangegeven, voor alle andere diercategorieën is dit net zo relevant. Eventuele ontbrekende kennis over acceptabele waarden is geen reden om dit niet op te nemen in de AMvB, dit moet dan vastgesteld worden. EFSA geeft aan dat ammoniakconcentraties boven de 6-10 ppm schadelijk kunnen zijn voor runderen.

- ➔ Neem in de AMvB bandbreedtes op voor wat betreft een acceptabele luchtcirculatie, stofgehalte, temperatuur, luchtvochtigheid en gasconcentraties. Voor ammoniak moet een maximale concentratie van 6-10 ppm aangehouden worden.
- ➔ Zorg ervoor dat dit artikel met name van toepassing is op de binnenhuisvesting. Dieren die buiten worden gehouden hebben automatisch frisse lucht.

⁷⁶ [The motivation of dairy cows for access to pasture - ScienceDirect](#)

⁷⁷ [Dairy cow preference for different types of outdoor access - ScienceDirect](#)

⁷⁸ [Prewaning dairy calves' preferences for outdoor access - ScienceDirect](#)